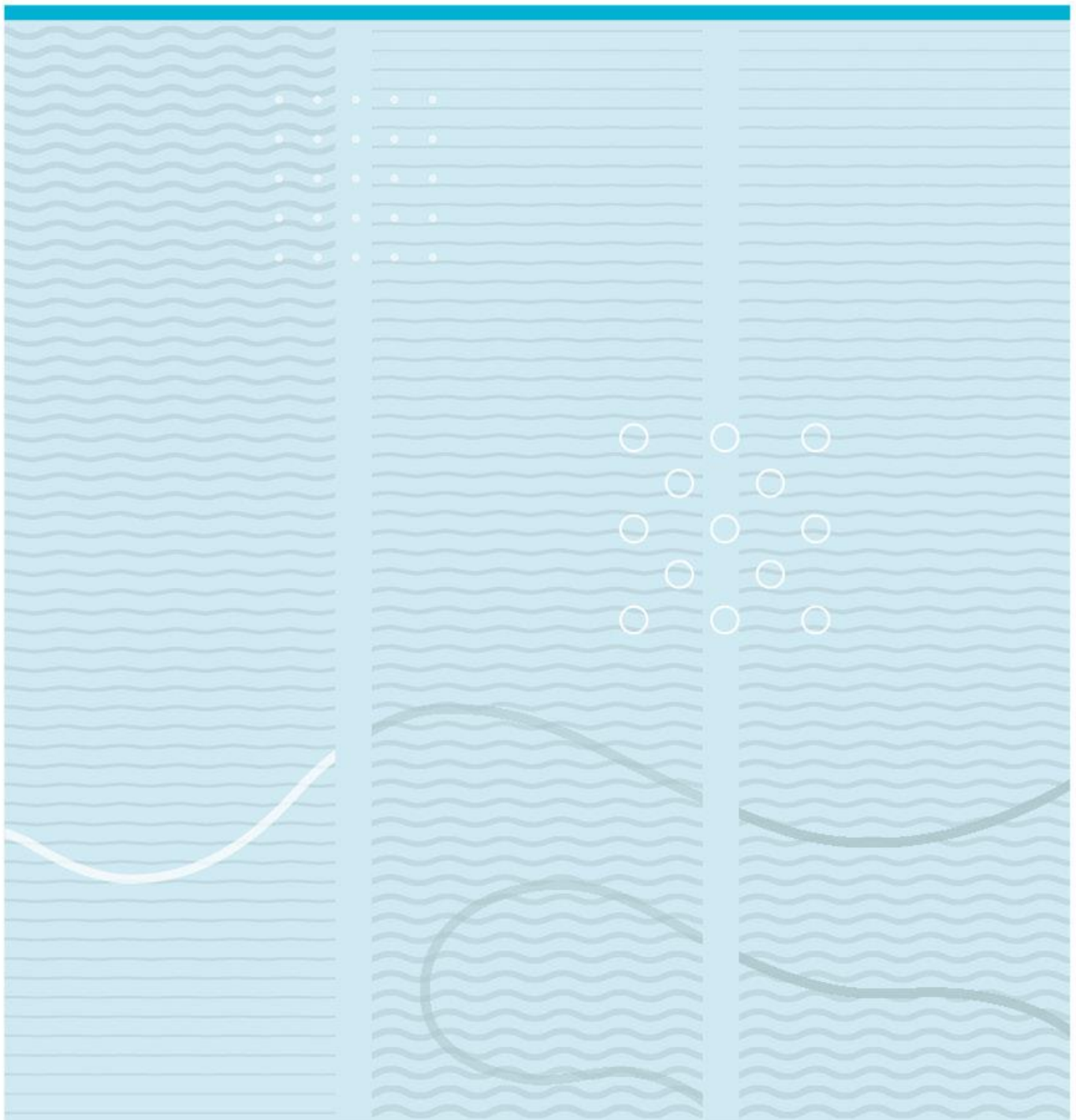

Aurora Sire Stene

Kjønnslikestilling i lærebøker i samfunnsfag på ungdomstrinnet fra 1969 til 2022

En kritisk diskursanalyse

Universitetet i Sørøst-Norge
Fakultet for humaniora, idretts- og utdanningsvitenskap
Institutt for kultur, religion og samfunnsfag
Postboks 235
3603 Kongsberg

<http://www.usn.no>

© 2023 Aurora Sire Stene

Denne avhandlingen representerer 45 studiepoeng

Sammendrag

Det overordnede temaet for denne oppgaven er bærekraftig utvikling med vekt på kjønnslikestilling. Formålet med denne masteroppgaven er å bidra med innsikt om likestilling mellom kjønnene som tema i samfunnsfag. Det har jeg gjort ved å analysere forståelser av likestilling som kommer til uttrykk i lærebøker i samfunnsfag på ungdomstrinnet. Lærebøkene går helt tilbake til 1969 og frem til 2022. Derfor har jeg og sett på endringer over tid i lærebøkene når det kommer til forståelser av likestilling.

Forskning viser at læreboka fortsatt, i et digitalt samfunn, er særlig viktig i undervisningen. Noe som betyr at lærebøker har mye makt som setter føringer for elevers læring. Derfor tar denne oppgaven for seg den skrevne læreboka, med følgende problemstilling: *Hvilke forståelser av likestilling mellom kjønnene kommer til uttrykk i lærebøker i samfunnsfag på ungdomstrinnet?*

For å besvare problemstillingen har jeg gjort en kritisk diskursanalyse. Først gjennomgikk jeg alle bøkene for å se eksplisitt hvor begrepet likestilling blir nevnt og hva begrepet blir knyttet opp mot. Denne gjennomgangen viser at det er store variasjoner i de ulike bøkene over hvor mye plass de har viet til å snakke om likestilling. Den viser også at samtlige bøker ikke knytter likestilling opp mot bærekraftig utvikling. Videre gjennom analysen finner jeg flere ulike diskurser på likestilling; lov- og rettighetsdiskurs, politisk diskurs, arbeidslivsdiskurs, familielivsdiskurs, historisk diskurs og kulturell diskurs. Til slutt ser jeg og på endringer gjennom bøkene, i tråd med samtiden de er skrevet i. Her finner jeg ut at de tidlige bøkene gir uttrykk for at likestilling er viktig. Noe de senere bøkene gir mindre uttrykk for. Det kan virke som de nyeste bøkene tenker at likestilling allerede er oppnådd.

Innholdsfortegnelse

Innhold

Sammendrag	3
1 Innledning	10
1.1 Bakgrunn for valg av tema	12
1.2 Problemstilling og forskningsspørsmål	13
1.3 Avgrensning	14
1.4 Oppgavens struktur	15
2 Kjønnlikestilling, bærekraft og samfunnsfaget i skolen	16
2.1 Kjønnlikestilling og bærekraft	16
2.2 Samfunnsfaget i skolen	19
3 Teori	22
3.1 Sosialkonstruktivisme	23
3.2 Lærebok	25
3.2.1 Lærebok vs. Pedagogisk tekst	25
3.2.2 Læreboka	26
3.3 Hva er kjønn?	28
3.4 Hva er likestilling?	31
3.5 Likestilling i sammenheng med bærekraft	37
4 Metode	40
4.1 Kvalitativ metodisk tilnærming	40
4.2 Hermeneutikk	41
4.3 Kritisk diskursanalyse	43
4.4 Utvalgsriterier og begrunnelse for valg av lærebøker til analysen	46
4.5 Datamaterialet (presentasjon av oversikten av lærebøker i samfunnsfag) ..	48
5 Analyse	50
5.1 Sammendrag av lærebøkene	50
5.1.1 Folk og samfunn før og nå (1969)	50
5.1.2 Historie 3 SOL-serien (1976)	50
5.1.3 Maskiner og maktkamp (1988)	50

5.1.4	Samfunnskunnskap 10 Verdier og valg (1999)	51
5.1.5	Matriks 10 historie samfunnsfag for ungdomstrinnet (2008)	51
5.1.6	Nye makt og menneske 9 samfunnskunnskap (2015)	51
5.1.7	Relevans 10 (2022)	51
5.2	Analyseprosessen	52
5.3	Beskrivelse av de tematiske elementene	53
5.3.1	Folk og samfunn før og nå (1969)	53
5.3.2	Historie 3 SOL-serien (1976).....	54
5.3.3	Maskiner og maktkamp (1988)	54
5.3.4	Samfunnskunnskap 10 Verdier og valg (1999)	55
5.3.5	Matriks 10 historie samfunnsfag for ungdomstrinnet (2008)	55
5.3.6	Nye makt og menneske 9 samfunnskunnskap (2015)	56
5.3.7	Relevans 10 (2022)	56
5.3.8	Tematisering på tvers av lærebøkene	56
5.4	Forskningsfunn fra lærebøkene.....	57
5.4.1	Folk og samfunn før og nå (1969)	57
	Resultat: Gjennom hele boken blir menn nevnt betraktelig mange flere ganger enn det kvinner gjør. Dette gjelder og steder der kvinner med fordel også kunne vært nevnt.....	57
	Resultat: Ved benevnelse av kjente kvinner blir de ofte koblet mot kjente menn, derimot blir ikke kjente menn koblet til kjente kvinner i samme grad.....	57
	Resultat: Kvinner (og barn) blir nevnt til slutt, og ofte bare som bisetninger, i kapitler og avsnitt.....	57
	Resultat: Boka fremmer en viss forståelse for at det er likestilt i dagens (1969) samfunn.....	57
	Resultat: Det er antydninger til en oss-mot-dem mentalitet i boka der kvinnene blir framstilt som mer undertrykt.....	57
	Resultat: Det later ikke til at likestilling er av høy prioritet i boka.....	57
	Resultat: Likestilling blir ikke definert.....	57
5.4.2	Historie 3 SOL-serien (1976).....	58
5.4.3	Maskiner og maktkamp (1988)	58
5.4.4	Samfunnskunnskap 10 Verdier og valg (1999)	58

5.4.5	Matriks 10 historie samfunnsfag for ungdomstrinnet (2008)	59
5.4.6	Nye makt og menneske 9 samfunnskunnskap (2015)	59
5.4.7	Relevans 10 (2022)	59
5.4.8	Resultat fra bøkene samlet sett	60
5.5	Hvordan lærebøkene definerer likestilling	60
5.5.1	Diskursene som former kjønnslikestilling	60
5.5.2	Likestilling i diskurs-perspektiv	63
5.6	Diskurser om likestilling i lærebøkene	66
5.6.1	Lov- og rettighetsdiskurs	66
5.6.2	Politisk diskurs	67
5.6.3	Arbeidslivsdiskurs	69
5.6.4	Familielivsdiskurs	72
5.6.5	Historisk diskurs	74
5.6.6	Kulturell diskurs	75
5.7	Endringer fra lærebok til lærebok	76
5.8	Lærebøkene i kontekst	80
5.8.1	Folk og samfunn før og nå (1969)	80
5.8.2	Historie 3 SOL-serien (1976)	81
5.8.3	Maskiner og maktkamp (1988)	82
5.8.4	Samfunnskunnskap 10 Verdier og valg (1999)	82
5.8.5	Matriks 10 historie samfunnsfag for ungdomstrinnet (2008)	83
5.8.6	Nye makt og menneske 9 samfunnskunnskap (2015)	83
5.8.7	Relevans 10 (2022)	83
6	Diskusjon og konklusjon	85
6.1	Videre forskning	87

Forord

Dette masterprosjektet avslutter min 5-årige grunnskolelærer utdanning, og markerer endelig, etter å ha studert mye forskjellig de siste ni årene, slutten på studietiden for denne gang. Dette siste året med masterskriving har vært mer hektisk enn jeg hadde tenkt. Sommeren 2022 ble jeg mor for første gang. Noe som gjorde arbeidet med masteren ekstremt krevende. Helst ville jeg bare være sammen med babyen min hele tiden. Så å sette seg ned for å arbeide med masteren har til tider vært veldig tungt.

Det har vært en stor tilvenning å skulle fordype seg i et tema over en såpass lang periode. Det har vært tider med skrivesperre, frustrasjon, utmattelse og sorg over å miste tid med familien min. Samtidig har det vært spennende å arbeide så tett på et tema som jeg synes er viktig. Det har gitt meg glede når jeg har kommet videre med oppgaven og følt at det jeg har gjort er bra. Etter så mange år som student, faktisk har jeg gått på skole helt siden jeg begynte i 1. klasse, har det vært veldig godt å arbeide med en slik oppgave. For meg har det betydd at jeg endelig blir ferdig med utdanning min som jeg har brukt så lang tid på å bygge.

Uten tett og jevnlig oppfølging av min kjære veileder Inger Birkeland hadde ikke dette masterprosjektet blitt fullført. Tusen takk for at du er så på, engasjert og støttende. Med dine oppmuntrende ord, gode tilbakemeldinger og samtaler har jeg klart å fullføre dette prosjektet jeg en stund så litt mørkt på.

Jeg vil også takke min fantastiske mann Simon som har gjort alt i sin makt for at jeg skulle få dette til. Takk for ditt engasjement og hjelp med oppgaven. Enda mer takk for ditt engasjement for sønnen vår, slik at jeg har fått den tida jeg trengte på dette prosjektet. En aller siste takk til sønnen vår Mikkel for å ha satt livet i perspektiv. På grunn av deg vil jeg bli en enda bedre lærer. Men først skal jeg endelig fokusere på å være din mamma, og ikke student.

Lyngdal, mai 2023

Aurora Sire Stene

1 Innledning

«Likestilling mellom kjønnene er ikke bare en grunnleggende menneskerettighet, men nødvendig for å skape en fredelig, bærekraftig verden» (FN-sambandet)

Det overordnede temaet i denne masteroppgaven er representasjon av bærekraftig utvikling med fokus på likestilling i lærebøker i samfunnsfag fra 1960-tallet og frem til i dag. Med likestilling tenker jeg her på likestilling mellom kjønnene. Den nye læreplanen av 2020 (LK20) retter et større fokus mot bærekraftig utvikling gjennom at bærekraftig utvikling er ett av tre tverrfaglige temaer:

Gjennom arbeid med temaet skal elevene utvikle kompetanse som gjør dem i stand til å ta ansvarlige valg og handle etisk og miljøbevisst. Elevene skal få forståelse for at handlingene og valgene til den enkelte har betydning. Temaet rommer problemstillinger knyttet til miljø og klima, fattigdom og fordeling av ressurser, konflikter, helse, likestilling, demografi og utdanning. Elevene skal lære om sammenhengen mellom de ulike aspektene ved bærekraftig utvikling (Kunnskapsdepartementet, 2017b, p. 14)

De tverrfaglige temaene skal arbeides med på tvers av fag. I samfunnsfag handler temaet bærekraftig utvikling om at elevene skal forstå sammenhengen mellom de tre elementene i bærekraftig utvikling; miljø og klima, økonomi og sosiale forhold (Kunnskapsdepartementet, 2019, p. 4). Bærekraftig utvikling er altså et bredt tema som tar for seg mye. I denne oppgaven vil jeg dykke dypere inn i elementet som har med sosiale forhold å gjøre, enda snevrere inn på likestilling som her vil fokusere på kjønn.

Likestilling har alltid vært noe jeg har vært opptatt av. Min forståelse av likestilling handler om at man er likestilt på alle mulige plan. Først og fremst tenker jeg på likestilling mellom kjønnene, men de senere årene har synet mitt utvidet seg til å forbinde likestilling med mye mer enn kun kjønn. Likevel er det kjønn jeg forbinder mest med likestilling. Derfor skriver jeg kjønnslikestilling i fortsettelsen. Hovedgrunnene til at jeg ønsker å skrive om det jeg skal er at kjønn er noe man snakker mye om i dagens samfunn og at det man som lærer snakker om i skolen har mye makt over elevene. Med kjønn tenker jeg på både biologisk og sosialt kjønn. Jeg opplever at man snakket mye mer om likestilling før, enn det man gjør i dag. Eller at likestillingsdiskusjonen har gått i

en litt annen retning, der min opplevelse er at det i dag handler mer om kjønn og mangfold innen kjønnsidentiteter, og at dette mangfoldet skal respekteres og aksepteres, og at det ikke nødvendigvis er like stort fokus på at kvinner og menn har samme rettigheter i henholdsvis arbeid, utdanning og familieliv.

I et sosialkonstruktivistisk syn, som denne masteren blir skrevet i, har språket mye makt. Vår forståelse av virkeligheten og verden blir til gjennom kategorier i kulturen vi lever i (Thagaard, 2018, p. 40). Gjennom språket forstår man verden og derav seg selv. Da sier det seg selv at lærebøkene og deres innhold, er av avgjørende betydning for hvordan elever vil forstå seg selv og hvordan de vil se virkeligheten og verden. Skal man gjøre samfunnet mer kjønnslikestilt, er språket elevene møter en god plass å starte.

Det at jeg opplever at det har gått mer i retning mot mangfold og identitet kan ha noe å gjøre med at pridedemarkeringer har økt betydelig i Norge siden 2015 (Berge & Jessen, 2022). I Oslo har pride-paraden hatt en mangedobling i oppslutning (Berge & Jessen, 2022). I tillegg har pride også vokst seg stort i hele Norge, og er ikke lenger forbeholdt de største byene, men er noe man også finner i bygdene (Halmøy & Førland, 2021). Særlig de siste 10-15 årene har pride fått betydelig mye mer, fortjent, oppmerksomhet. Har kampen for likestilling blitt litt glemt i kjølvannet av dette?

Hvert år markeres kvinners kamp for likestilling 8. mars, kvinnedagen, og da blir mediene fulle av ulike meninger knyttet til likestilling. Noen mener at likestillingskampen mellom kvinner og menn i Norge er oppnådd, eller at den rett og slett har gått for langt (Bakke, 2023). Andre mener det fortsatt er en lang vei igjen å gå (Arnesen, 2023). Dette får meg til å lure på hvordan det står til i den norske skolen når det kommer til likestilling mellom menn og kvinner. Jeg vil undersøke dette ved å se på hvordan lærebøkene har endret seg med hensyn til hvordan de har representert kjønnsforskjell over tid. Er det endringer, og hvordan har de eventuelle endringene vært?

1.1 Bakgrunn for valg av tema

Mange kvinner har ikke ønsket å være mindre verdt enn mannen, og har dermed tatt aksjon. Den moderne kvinnebevegelsen kan dateres tilbake til 1400-tallet, da en litterær debatt om kjønn og kjønn ble satt i gang. Ut fra opplysningstidens idealer om et mer demokratisk og liberalt samfunn med vekt på individers frihet og rettigheter, oppstod det i 1850-årene organisasjoner i USA og i Storbritannia som var grunnlagt av kvinner. Organisasjonene ble til sosiale bevegelser som arbeidet for kvinners rettigheter og interesser. I årene fra 1870-1900 spredte denne kvinnebevegelsen seg til flere land. Dette fikk stor betydning for jenter og kvinner både sosialt, politisk og kulturelt. De viktigste sakene de hadde på dagsordenen handlet om skolegang og utdanning, rettigheter på arbeidsplassen og rettigheter i ekteskap. Litt senere kom også stemmerett på agendaen. Det fikk stor oppmerksomhet og ble den aller viktigste saken (Lønnå, 2021). Siden 1880-tallet har det eksistert en feministisk kvinnebevegelse i Norge. Norsk Kvinnesaksforening ble stiftet i 1884 av Gina Krog og har bidratt i stor grad til å kjempe frem likestilling i Norge, samt lovverket og det statlige apparatet. I tillegg var det Norsk Kvinnesaksforening som innførte begrepet likestilling i Norge (Kvinnesak). Og i 1913 innførte Norge som et av de første landene i verden allmenn stemmerett for kvinner med like vilkår som menn. Kvinnebevegelsen hadde kjempet for dette i over 30 år (Lønnå, 2019). Disse 30 årene hadde stor betydning for kvinners rettigheter til utdanning, arbeid og politisk deltakelse. Imidlertid viste deg seg at disse formelle rettighetene var langt ifra nok. Fremdeles var kvinner underordnet mannen og ble tatt mer for gitt både som arbeidstakere, samfunnsborgere og ofte også i sine egne hjem. Derfor fortsatte feministiske organisasjoner å kjempe (Lønnå, 2003).

Fra 1960-tallet var ikke lenger likestilling kontroversielt. Antallet kvinner økte både i arbeid og utdanning. Mange mente dog at likestillingssamfunnet var der, man måtte rett og slett bare gå gjennom dørene. Kvinner skulle nå kunne gjøre det samme som mannen, om de bare grep mulighetene. Dette viste seg å ikke være så lett når kvinnene etter å ha tatt en god utdanning oppdaget at de gikk til en jobb med lav lønn og lav status, og at de i tillegg fikk alt husarbeidet å slite med da de kom hjem. For mange resulterte det i en sjokkartet oppvåkning. Som igjen resulterte i en feministisk bevegelse

bestående av en ung og opprørske generasjon. Denne feministiske bevegelsen fikk tilnavnet «den nye kvinnebevegelsen» (Lønnå, 2003).

I løpet av 1970-årene og første halvdel av 80-årene ble mange viktige krav innfridd. Likestillingsloven fra 1979 la grunnlaget for Likestillingsombudet sitt arbeid mot kjønnsdiskriminering i utdanning og arbeid. I 1981 fikk også loven en bestemmelse om kjønnskvolter. Abortloven ble vedtatt i 1978. Kvinneandelen i politikken og på stortinget økte. I 1981 så Norge sin første kvinnelige statsminister, Gro Harlem Brundtland, som bidro til å øke kvinneandelen i regjeringen fra 17% til 44%. Det ble større åpenhet rundt seksuelle forhold, og bedre tilgang på effektiv prevensjon. Lengre svangerskapspermisjon og utbygging av barnehager gjorde det lettere å kombinere morsarbeid med lønnsarbeid. Juridisk og økonomisk ble kvinner i større grad behandlet som individer enn tidligere. Selv om det var mye mer å kjempe for, gav det håp om at man var på riktig vei. Nå følte ikke lenger kampen så presserende og intens (Lønnå, 2003).

Selv om kampen dabbet av, ble det ikke noe politisk tilbakeslag for kvinner. Tvert imot var likestillingspolitikken blitt mer etablert både i det politiske liv og samfunnslivet (Lønnå, 2003). Selv om det ikke har vært flere store kvinnebevegelser siden 1960-tallet, og selv om samfunnet i Norge i dag er enda mer likestilt enn det var på 1980-tallet, så betyr ikke det at vi er i mål. Likestilling er enda et aktuelt tema å snakke om. Selv om mange tenker at likestilling i Norge er noe vi er ferdig å snakke om (Røthing, 2011). Hver 8. mars dukker det opp mange artikler og debattinnlegg som viser oss at vi absolutt ikke er ferdigsnakka om temaet likestilling.

1.2 Problemstilling og forskningsspørsmål

Som fremtidig lærer i et mangfoldig klasserom ønsker jeg å utvikle min egen kompetanse innenfor temaet bærekraftig utvikling, med søkelyset på likestilling mellom kjønnene. Jeg opplever at jeg ikke har fått nok kunnskap om dette i løpet av de fem årene på lærerutdanningen. Derfor har ønsket om å heve kunnskapen min om dette meldt seg. Måten jeg skal øke den kunnskapen på er ved å nærmere undersøke hva lærebøker i samfunnsfag på ungdomstrinnet sier om likestilling, altså hvordan

lærebøkene omtaler likestilling mellom kjønnene. Ved å tilegne meg mer kunnskap på dette området blir jeg som lærer bedre rustet til å undervise om bærekraftig utvikling. Ved å se på lærebøker får jeg et greit innblikk i hva som blir formidlet til elevene. Noe som gir meg en god pekepinn på hva jeg eventuelt må supplere bøkene med slik at elevene kan oppnå forventet læringsutbytte knyttet til temaet bærekraftig utvikling og likestilling.

I tillegg får jeg muligheten til å se bærekraftig utvikling og likestilling fra et historisk perspektiv ettersom lærebøkene jeg skal se på strekker seg fra 1969 til 2022. Dette vil kunne bidra til at jeg som fremtidig lærer kan lage undervisningsopplegg som tar for seg den historiske utviklinga av likestilling mellom kjønnene mer dyptgående og nøye, som vil kunne gi elevene en dypere forståelse av hva kvinner har kjempet for, og enda kjemper for både i Norge, men også internasjonalt. Ved at det er så bredt gir det og store muligheter for tverrfaglige opplegg. Både dybdelæring og tverrfaglighet er begreper jeg som lærerstudent har hørt mye de siste årene. Derfor vet jeg viktigheten av dem, og derfor ønsket jeg i denne oppgaven å studere noe som også ville styrke kompetansen min til det.

Oppgavens problemstilling lyder slik: *Hvilke forståelser av likestilling mellom kjønnene kommer til uttrykk i lærebøker i samfunnsfag på ungdomstrinnet?*

For å hjelpe meg med å besvare problemstillingen har jeg noen forskningsspørsmål:

- (i) Hvordan blir likestilling mellom kjønnene presentert i lærebøkene?
- (ii) Hvilke diskurser former betydninger av likestilling i lærebøkene?
- (iii) Hvilke endringer er det fra lærebok til lærebok?

1.3 Avgrensning

Det har vært nødvendig å avgrense ettersom masteroppgaven har et begrenset omfang. Datamaterialet er avgrenset til lærebøker i samfunnsfag på ungdomstrinnet, på grunn av at bærekraftig utvikling er tydeligst forankret i kompetansemål etter 10. trinn i samfunnsfag. På bakgrunn av historisk kontekst er lærebøkene avgrenset til perioden 1969-2022. Den nye kvinnebevegelsen hadde sitt opptog på 60-tallet, og derfor er det

relevant å se på lærebøker fra da av, og frem til i dag. Lærebøker som har en letlest utgave og lærebøker som kombinerer lesebok og historiebok er ikke inkludert i oversikten over lærebøker. Dette er fordi jeg anser mengden data, som er syv lærebøker, som tilstrekkelig. Det fins svært mange flere lærebøker som er aktuelle enn de syv jeg velger ut. I metodekapittelet under delkapittelet 4.4 har jeg redegjort for begrunnelsen for utvalget mitt.

Grunnen til at datamaterialet har et omfang på 53 år, 1969-2022, er for å tydeliggjøre den historiske bakgrunnen, hva kvinner har kjempet frem og for å vise at det lønner seg å kjempe for sin rett. Ved å utvide søket vil det gi meg dypere kunnskap innen temaet som igjen vil gjøre det lettere og mer engasjerende for meg å undervise om. Og en engasjert lærer gir ofte mer engasjerte elever. Engasjement er viktig hvis man skal skape endring. Og endring trengs enda generelt i Norge, og spesielt internasjonalt.

1.4 Oppgavens struktur

Oppgaven er delt inn i seks kapitler. I innledningskapittelet har jeg presentert tema, problemstilling og forskningsspørsmål. Kapittel to tar for seg en oversikt over det vi vet om kjønnslikestilling i verden, i sammenheng med bærekraftig utvikling, som gir kontekst til forståelser av samfunnsfagets innhold og læreplan. I oppgavens kapittel tre blir teori presentert. Her presenterer jeg kjønn, likestilling og likestilling i sammenheng med bærekraft. Dette er grunnlaget for resten av oppgaven. I oppgavens kapittel fire blir metoden og valgene knyttet til det gjennomgått. Metoden som er brukt i oppgaven er kritisk diskursanalyse. Her blir også analyseprosessen og utvalgsprosessen presentert. Kapittel fem er selve analyseprosessen, og kan bli regnet som oppgavens hovedkapittel, ettersom det er her funnene fra analysen blir presentert. Det siste kapittelet, kapittel syv, er avslutningskapittelet. Her oppsummerer jeg fra analysekapittelet med vekt på problemstillingen og forskningsspørsmålene. Og helt til slutt har jeg noen tanker rundt spørsmål det kan være viktig å utforske videre.

2 Kjønnslikestilling, bærekraft og samfunnsfaget i skolen

I dette kapittelet skal jeg kort redegjøre for verdenssituasjonen når det kommer til kjønn, likestilling og bærekraft, samt for utviklingen samfunnsfaget har hatt i grunnskolen, fra midten av 1930-tallet og fram til i dag, i den gitte rekkefølgen.

2.1 Kjønnslikestilling og bærekraft

Verden har helt klart blitt mer likestilt enn den var for bare noen tiår siden. Andelen kvinner som aktivt deltar i både politikk og næringsliv øker, likevel er det fremdeles en langt høyere andel menn som sitter i maktposisjoner enn det er kvinner (FN-sambandet).

Koronapandemien var heller ikke gode nyheter for likestillingen. Som en følge av pandemien er jenter og kvinner mer utsatt for vold og barneekteskap. I løpet av de neste ti årene står ti millioner jenter i risikozonen for å bli giftet bort. Og en tredjedel av kvinner i verden har vært utsatt for vold, fysisk eller seksuell, minst en gang etter fylte 15 år. Kvinner bruker i gjennomsnitt 2,5 ganger så mange timer på barnepass og husarbeid som menn i løpet av en dag. Som en følge av pandemien har mange kvinner mistet jobben og dermed ført til at kvinner har brukt enda mer tid på husarbeid og barnepass. For å få verden på beina igjen etter pandemien er det viktig at likestilling blir en prioritet i politikken. Men med dagens tempo vil det ta 40 år før full likestilling i politikken er oppnådd. Derfor er det viktig at likestilling ikke blir tatt for gitt (FN-sambandet).

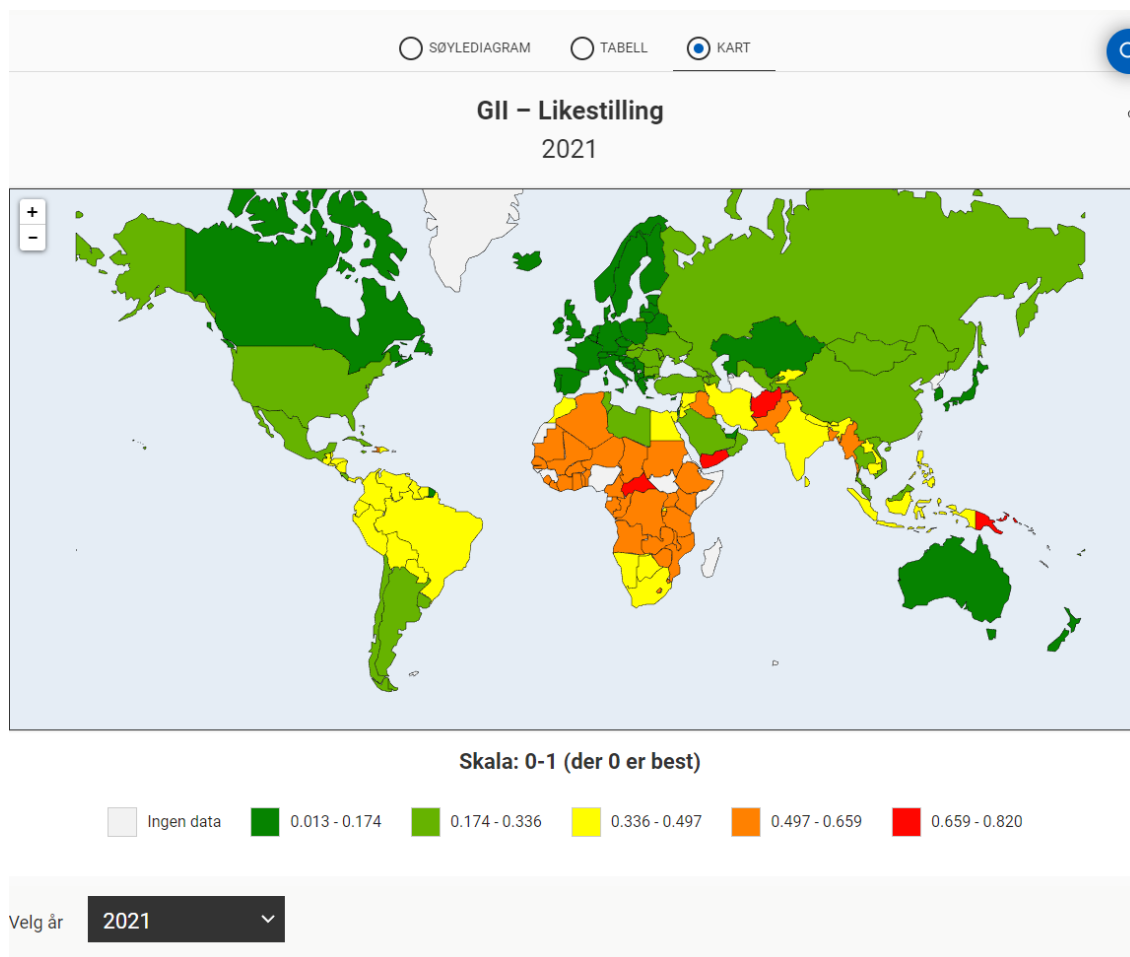
For å kunne oppnå bærekraftig utvikling og sikre at menneskerettighetene ivaretas, er likestilling mellom kjønnene en forutsetning. I alle land skjer diskriminering, på ulike nivåer i samfunnet, av sammensatte årsaker. I tillegg til at enkelte lands lover forskjellsbehandler menn og kvinner, blir kvinner utsatt for diskriminering knyttet til kultur, religion og sosiale normer. Kvinner har færre rettigheter enn menn (FN-sambandet):

- 178 land har diskriminerende lover som hindrer kvinner i å delta på arbeidsmarkedet og i økonomien på lik linje med menn. I 2021 endret 23 land lovene sine for å styrke likestilling på det økonomiske området.
- Kun tolv land har de samme, lovfestede rettighetene for kvinner og menn. Alle er OECD land.
- Kvinner har i snitt bare 76,5 prosent av de samme, lovfestede rettighetene som menn har.
- På verdensbasis er kun 25 prosent av representantene i verdens lovgivende forsamlinger kvinner. Kun 10 land har kvinnelig statsoverhode (2021).
- Bare fire land i verden har mer enn 50% kvinner i sin lovgivende forsamling. Disse landene er Rwanda, Bolivia, Cuba og De forente arabiske emirater.
- Mange land har ulike lover for menn og kvinner, som bestemmer om kvinner har adgang til å jobbe, starte egen bedrift, eie jord eller å motta arv.
- Menn eier stort sett alltid mer enn kvinner. På verdensbasis eies under 15% av jorda av kvinner. (Women, Business and The Law 2022)

Jenter og kvinner er stadig offer for dårligere utdanning. På verdensbasis er 75% av alle barn i barneskolealder som ikke får gå på skole, jenter. To tredjedeler av verdens analfabeter er jenter. Og rundt 130 millioner jenter i alderen 6 til 17 år går ikke på skole. Faktisk begynner nesten like mange gutter og jenter i verden på barneskolen. Men i fattige land er det mange jenter som ikke får fullført skolen. Årsakene til det er mange, men noen er at mange ikke har råd, og hvis de da må prioritere å enten sende et guttebarn eller jentebarn på skolen, blir gutten prioritert ettersom det hovedsakelig er menn som deltar i arbeidslivet. Jenter blir oftere satt til å passe småsøsken slik at foreldrene kan arbeide. Altså anses det som viktigere at gutter fullfører skolen. I tillegg er det fortsatt flere land som godtar barneekteskap. Dermed kan jenter bli giftet bort før de rekker å fullføre utdanningen sin (FN-sambandet).

Kvinnens menneskerettigheter opplever sterkt press internasjonalt. De siste 10-15 årene har likestilling mellom kjønnene og rettigheter knyttet til seksuell helse og familieplanlegging blitt kontroversielle tema i internasjonale forhandlinger. Religiøse grupper og konservative land fra ulike deler av verden driver et aktivt lobbyarbeid for å undergrave og motarbeide internasjonale avtaler som omhandler dette. Rettigheter knyttet til trygg abort, seksuelle minoriteter, kjønnslemlestelse, prevensjonsmidler, ungdom og hiv-positive er særlig omstridte temaer det er stor uenighet om. Presset på

dette er så høyt at enkelte er bekymret for at et nytt toppmøte i FN om kvinners rettigheter kan åpne for ny behandling av gjeldene avtaler som kan lede til at allerede oppnådde rettigheter kan bli fjernet (FN-sambandet).

Hentet fra <https://www.fn.no/Statistikk/gii-likestilling>

Dette bildet viser likhet (0) og ulikhet (1) i verden. Indeksen er fra FNs utviklingsprogram og fanger opp skjevfordelingen mellom menn og kvinner på tre sentrale områder innen menneskelig utvikling. Reproduktiv helse, gjennom tenåringsfødsler og mødredødelighet, medbestemmelse, gjennom deltagelse i politikk og utdanning, og gjennom deltagelse i arbeidslivet. Dette gir en pekepinn på forskjeller og skjevfordeling for utviklingen mellom kvinner og menn (FN-sambandet).

Dette viser at vi enda har en lang vei å gå for å oppnå likestilling mellom kjønnene internasjonalt, men også nasjonalt. Dette ser også FN. I forkant av årets kvinnetid uttalte FNs generalsekretær António Guterres at global fremgang om kvinners

rettigheter svinner hen foran øynene våre. På en generalforsamling i forkant av 8. mars sa han at FN anslår at det er ytterligere 300 år før likestilling er oppnådd. Han ba om at hele verden måtte bli mer investert i å minske forskjellene mellom kjønn (NRK, 2023).

2.2 Samfunnsfaget i skolen

Et historisk perspektiv viser at fag og læreplaner endrer seg i takt med samfunnsutviklingen. Noe som viser at fagene ikke er naturgitte, men er skapt, fortolket, forandret og over tid gitt nytt innhold. Flere lover og læreplaner har vært betydningsfulle og bidratt til å forme faget samfunnsfag slik vi kjenner det i dag.

Folkeskoleloven av 1936 og læreplanen *Normalplanen* av 1939 (N39), kom med de første retningslinjene som skulle være bindende for samtlige skoler i hele landet.

Innholdet i N39 varierte dog enda fra by til land, men et felles stoff i fagene ble satt opp som gjeldende for det norske læreverket (Spesialpedagog et al., 2009). Nå skulle skolen ble enda mer samfunnsrettet, og det ble lagt vekt på arbeidsskoleprinsippet gjennom både gruppearbeid og egenaktivitet. Hensikten var at elevene skulle få trening i demokratiske prosesser som igjen bidro til å oppdra dem til bevisste og demokratiske samfunnsborgere. Endog var samfunnskunnskap enda et lite vektlagt emne innenfor historiefaget. Læreplanene i geografi bar heller ikke preg av å være koblet mot samfunnet, men var dominert av naturgeografi. På barnetrinnet kom et nytt samfunnsfag på timeplanen, heimstadelære. Sammenhengen mellom lokal natur og lokalt nærings- og arbeidsliv ble vektlagt (Koritzinsky, 2014, p. 38).

I kjølvannet av andre verdenskrig mente flere politikere og skolefolk at skolen sitt ansvar med å oppdra elevene til demokratiske borgere måtte få enda mer plass i skolehverdagen. I 1959 kom samfunnslære inn i folkeskolen som et eget fag. Med *Lov om grunnskolen* av 1969 ble en 9-årig obligatorisk grunnskole vedtatt (Jarning & Thune, 2023). Betegnelsen samfunnslære ble også da erstattet av betegnelsen samfunnskunnskap. Faget fikk selvstendig status da det ble ført opp som et eget fag med egne timer på ungdomstrinnet. Med *Mønsterplanen* fra 1974 (M74) fikk samfunnskunnskap status som ett av tre emner innen samfunnsfag som var sidestilt; historie, geografi og samfunnskunnskap (Koritzinsky, 2014, p. 39). Tidligere hadde

fokuset til samfunnskunnskap vært forbeholdt på det nasjonale plan, men nå økte også interessen for lokalsamfunnet og verdenssamfunnet. Nye temaer fikk innpass i faget, eksempelvis fattigdom, krig, fred og konfliktløsning, i- og u-land, likestilling og kjønnsroller, urbefolkning, forurensing og andre miljøutfordringer, næringsliv og samfunnsorganisering (Koritzinsky, 2014, p. 40). I 1974 kom det også et nytt skolefag for 1.-6. trinn, orienteringsfag (O-fag). O-fag bestod av tidligere fag; historie, geografi, samfunnskunnskap, heimstadelære og naturfag. Undervisningen skulle ikke lenger være delt etter fag, og ved å opprette det nye faget O-fag skulle undervisningen av de ulike emnene bli tverrfaglig (Koritzinsky, 2014, p. 41; Sjøberg, 2022). Sjøberg (Sjøberg, 2017, p. 480) legger også til at disse emnene står nær hverandre og gjerne ses i sammenheng av hverandre, og at det var noe av grunnen til at en felles fagplan ble lagt til grunn. O-fag samordningen fortsatte også i *Mønsterplanen* fra 1987 (M87). I M87 hadde målene for de tre samfunnsfagene; historie, geografi og samfunnskunnskap blitt satt sammen, og sammenhengen mellom fagene ble vektlagt. Med *Reform 1997* (L97) ble O-faget oppløst. På småtrinnet ble det erstattet med et nytt fag som het natur, samfunn og miljø. Mens det på mellomtrinnet ble delt opp i to fag; samfunnsfag, og natur og miljøfag. Det ble lagt vekt på fagdelt undervisning både på mellomtrinnet og på ungdomstrinnet. Derfor ble det utformet mål for hver av samfunnsfagene. Læreplanmålene i L97 var konkrete og detaljerte når det gjaldt det felles lærestoffet elevene skulle tilegne seg, og på hvilken måte det skulle gjøres (NOU 2014: 7, p. 71).

I *Læreplanverket for Kunnskapsløfte 2006* (LK06) ble faget natur og miljø gjort om til naturfag. Selv om miljø ikke lenger var den del av tittelen på faget, var enda hoveddelen av miljøspørsmålene forbeholdt til naturfaget, både i L97 og LK06 (Sinnes & Straume, 2017, p. 6). Men også i fag som samfunnsfag, kunst og håndverk, mat og helse og KRLE var miljøperspektivet med, dog ikke vektlagt i så stor grad som i naturfag (Sinnes & Straume, 2017, p. 6). Fra 1.-10. klasse er både naturfag og samfunnsfag separate fag i LK06. Det har vedvart til gjeldene læreplan *Fagfornyelsen* fra 2020 (LK20). Med LK06 ble tradisjonen med den innholds orienterte læreplanen brutt. Fokuset ble flyttet til hva man kunne forvente at elever kunne etter endt læringsløp, der tydelige kompetansemål ble utformet (NOU 2014: 7, p. 71). Hovedområdene i samfunnsfag etter LK06 bestod av historie, geografi, samfunnskunnskap og utforskeren (Kunnskapsdepartementet, 2013,

pp. 2-3). Med gjeldene læreplan, LK20 har Kunnskapsdepartementet besluttet hva som er det viktigste i hvert enkelt fag gjennom kjerneelementene. I samfunnsfag er kjerneelementene undring og utforsking, samfunnskritisk tenkning og sammenhenger, demokratiforståelse og deltakelse, bærekraftige samfunn og identitetsutvikling og fellesskap. Fra tidligere læreplaner og til denne er det lagt større fokus på at elevene skal få en større forståelse for faget, samt kunne se sammenhenger mellom emner, men også mellom ulike fag. Tverrfaglighet og dybdelæring står sentralt. Samfunnsfag har også fått mer ansvar for digitale ferdigheter (Kunnskapsdepartementet, 2018). Sammenhengen mellom historie, geografi og samfunnskunnskap har og blitt tydeligere. Det gjenspeiles i kompetansemålene som ikke lenger er delt opp i de tre fagområdene med hver sine mål, men med mer overlappende mål som igjen gjenspeiler LK20 sitt fokus på tverrfaglighet og dybdelæring.

Ved å ha sett litt på de ulike læreplanene er det tydelig at bærekraftig utvikling har blitt mer vektlagt i LK20 enn i tidligere læreplaner. Ikke bare i læreplanen for samfunnsfag, men generelt av hele LK20. I overordnet del er det tre tverrfaglige temaer som skal gå på tvers av fagene. Bærekraftig utvikling er ett av de tre temaene. Det vil si at selv om samfunnsfag er et av fagene som får et spesielt ansvar for å undervise og lære om bærekraftig utvikling er det faktisk noe som skal jobbes med i samtlige fag i grunnskolen (Kunnskapsdepartementet, 2017a). Bare ved et raskt blikk fra eksempelvis LK06 til LK20 ser man at bærekraftig utvikling har fått mer plass. Dette kan nok ses i sammenheng med at bærekraftig utvikling generelt har fått mer plass i samfunnet.

3 Teori

I dette kapitlet blir det teoretiske rammeverket, som kan belyse oppgavens problemstilling gjennomgått. Det som blir lagt frem skal bidra til å sette et bestemt teoretisk fokus på lærebøkene som blir analysert. Grunnpilaren for å forstå lærebøkene er gjennom det vitenskapsteoretiske perspektivet sosialkonstruktivisme. Dette perspektivet bygger på at kunnskap er sosialt konstruert og at vi forstår virkeligheten ut ifra vårt ståsted i kulturen (Thagaard, 2018, p. 40). Kunnskapen er gjerne konstruert gjennom språket, og derfor vil jeg forstå virkeligheten om likestilling og kjønn gjennom å se på språket lærebøkene har valgt å bruke.

Hvorfor jeg velger å analysere lærebøker i en tid der så mye handler om teknologi og digitale hjelpemidler, også i skolen, begrunner jeg i et eget delkapittel her i dette teoretiske kapitlet.

Begrepene kjønn og likestilling vil også i dette teoretiske kapitlet bli utdypet. Hverdagsforestillinger som Koritzinsky (2020) skriver om, dreier seg om holdninger som ikke nødvendigvis er riktige. Han påpeker at læreren sin rolle er å være en brobygger mellom skolehverdagen og samfunnsforskning. Ved å legge frem fakta kan samfunnskunnskap bidra med at feilaktige hverdagsforestillinger blir fjernet (Koritzinsky, 2020, p. 57). Når det kommer til kjønn og likestilling har de fleste sterke meninger og holdninger. Å snakke om temaer som omhandler kjønn og likestilling kan derfor skape tøffe diskusjoner. Som lærer er det derfor viktig å ha kunnskap om forståelser for kjønn og likestilling, hvordan dette læres, og hvordan kjønnete krefter og strukturer påvirker samspeillet mellom individ og samfunn.

Denne oppgaven har bærekraftig utvikling som et overordnet begrep ettersom jeg forstår likestilling som en del av det store feltet bærekraftig utvikling. Dermed vil det være nødvendig å redegjøre for likestilling i et bærekraftperspektiv. Det er det jeg vil avslutte dette kapitlet med.

3.1 Sosialkonstruktivisme

Denne masteroppgaven plasserer seg innenfor en sosialkonstruktivistisk tradisjon. Konstruktivismen er et perspektiv som baserer seg på at kunnskap er sosialt konstruert av deltakerne i bestemte sosiale kontekster. Sosialkonstruktivismen fremhever at vi forstår verden og virkeligheten gjennom kategorier i kulturen vi lever i (Thagaard, 2018, p. 40). Dette betyr at ingen ser verden slik den egentlig er, men at man kun kan se verden ut ifra ens eget ståsted (Jordhus-Lier & Stokke, 2017, p. 167). I sosialkonstruktivistisk tenking er det altså språket som er avgjørende for hvordan man forstår seg selv og verden rundt. Man kan plassere sosialkonstruktivismen på et kontinuum der man kan plassere seg ut ifra i hvilken grad man oppfatter verden som sosialt konstruert (Kleven, 2011, p. 207). På den ene siden av kontinuumet finner man ontologisk sosialkonstruktivisme som anser verden som totalt konstruert, der det ikke eksisterer noen ekstern objektiv virkelighet, samt at virkeligheten kun fins som følge av den kunnskapen vi har om den (Kleven, 2011, p. 207). På den andre siden av kontinuumet finner man epistemologisk sosialkonstruktivisme som legger vekt på at kunnskap om virkeligheten og verden er sosialt konstruert. Spørsmålet om det eksisterer en objektiv virkelighet blir ikke nødvendigvis utelukket (Kleven, 2011, p. 207). Selv om jeg anser virkeligheten som konstruert gjennom språket, blir det for drøyt å påstå at det absolutt ikke eksisterer en objektiv virkelighet annen enn den som konstrueres gjennom språket. Derfor har denne masteroppgaven en forståelse av sosialkonstruktivismen som går mer i retning av en epistemologisk forståelse, med hovedvekt på at kunnskap om verden og virkeligheten er skapt gjennom språket.

Peter Berger og Thomas Luckmanns *The social construction of reality* (1966) forsøker å forklare hverdagsvirkeligheten; slik virkeligheten er for folk flest. Der mennesker skaper sin virkelighet gjennom interaksjon og samhandling med andre mennesker. Deres forståelse baserer seg på tre parallelle prosesser; internalisering, eksternalisering og objektivisering (Berger & Luckmann, 1966, p. 135). Berger og Luckmann (1966, p. 76) skriver at «Samfunnet er et menneskelig produkt. Samfunnet er en objektiv virkelighet. Mennesket er et sosialt produkt». Dette vil si at menneske i tillegg til å skape, også blir skapt av samfunnet (Tjora, 2020, pp. 27-28). Man blir ikke født som et samfunnsmedlem, men blir det gjennom sosialiseringprosessen der barnet lærer seg

strukturer og forventninger i et samfunn. I denne prosessen inntreffer internalisering (Berger & Luckmann, 1966, p. 135). Barnet tar samfunnets normer og gjør dem gyldige for seg selv (Berger & Luckmann, 1966, p. 80). Dermed etablerer barnet først kunnskap om seg selv og om samfunnet, for så å gjøre denne kunnskapen tilgjengelig og allmenn for andre. Og dette er eksternaliseringsprosessen. I denne prosessen (gjen)skaper barnet en ny virkelighet ut ifra forståelsen barnet allerede har om verden (Tjora, 2019). En slik ny virkelighet kan for barn og elever dukke opp når de leser og lærer om ulike fenomener og temaer i bøker og lærebøker som bidrar til at deres forståelse av verden forandres. Den siste prosessen, objektivering, handler om at de sosialt konstruerte strukturene forandres til noe som blir tatt for gitt, og derfor kan sies å være objektive (Tjora, 2019). Gjennom den subjektive virkeligheten skaper mennesket den objektive virkeligheten. Det er altså menneskets virkelighetsforståelser som konstruerer samfunnet. Objektivering vil således være påvirket av internalisering og eksternalisering, ettersom dette er et dialektisk forhold der de hele tiden påvirker hverandre gjensidig. Disse tre prosessene bidrar til å forklare begrepet institusjonalisering. «Institusjonalisering skjer når forskjellige aktører gjensidig deler vanemessige handlinger inn i typer» (Berger & Luckmann, 1966, p. 70). Ergo er institusjonalisering hvordan rutinemessig sosial samhandling får strukturelle trekk, som gjør at de blir tatt for gitt i et samfunn, eksempelvis kjernefamilien (Tjora, 2019). Et annet eksempel på en slik institusjon er skolen, som har bestemte mål som de skal arbeide med for å både danne og utdanne elever til å bli fullverdige medlemmer av samfunnet.

Gjennom denne fremstillingen av sosialkonstruktivismen kan virkeligheten forstås som et produkt av sosiale, kulturelle og historiske endringer (Herz & Johansson, 2013, p. 6). Lærebøkene jeg skal analysere vil naturligvis være påvirket av den sosiale, kulturelle og historiske konteksten de er skrevet i. Dermed vil man nok kunne se en forandring i lærebøkene gjennom tid fra den første læreboken på 60-tallet, til den siste læreboken fra 2022, ettersom samfunnet er i stadig endring. De siste 60 årene har forandringene i samfunnet vært store, og i nyere tid skjer endringene raskere og raskere. Noen av lærebøkene vil nok vektlegge disse endringene tydeligere enn andre.

3.2 Lærebok

Først vil jeg avklare to begreper; lærebok og pedagogisk tekst, for å kunne ta stilling til hvilket av de begrepene som vil være mest hensiktsmessig å bruke i denne masteroppgaven.

3.2.1 Lærebok vs. Pedagogisk tekst

Johnsen (1999, p. 9) definerer en lærebok slik; «(...) alle trykte læremidler som dekker vesentlige sider av et fags mål, lærestoff og hovedmomenter eller hoved emner etter læreplan for vedkommende klassetrinn eller kurs, og som elevene regelmessig skal bruke».

Utdyper man litt kan man si at læreboka har som formål at den skal være et redskap for å motivere for læring, formidle kunnskap og for å skape forståelse (Helgesen, 2019). Læreboka skal ikke produsere ny kunnskap, men skal reprodusere allerede kjent kunnskap, og på den måten skiller den seg fra andre vitenskapelige tekster (Sætre, 2015, p. 140). For at ei lærebok skal være god er det viktig at den klarer å treffe ei sammensatt gruppe av elever. «Både elever som har stort læringspotensial, elever med faglige eller sosiale utfordringer og elever som lett kjeder seg eller har konsentrasjonsproblemer, skal kunne bruke læreboka» (Helgesen, 2019).

Pedagogisk tekst er et utvidet tekstbegrep som inkluderer verbale, auditive og visuelle uttrykksmåter (Knudsen & Aamotsbakken, 2010, p. 17). I skolesammenheng er pedagogiske tekster både digitale læringsplattformer og lærebøker. Pedagogiske tekster er i slike læringssituasjoner knyttet til en formell læring som har blitt bestemt ut ifra læreplaner og mål. Læringen kan likevel skje under uformelle rammer som ikke er planlagt, som for eksempel i dialoger med venner på digitale og sosiale medier (Knudsen & Aamotsbakken, 2010, p. 24). Togtabeller og veiskilt er og andre eksempler på pedagogiske tekster i en uformell læringssituasjon.

På bakgrunn av disse begrepsavklaringene på disse to begrepene; lærebok og pedagogisk tekst, vil det i denne masteroppgaven være mest hensiktsmessig å bruke begrepet lærebok. Pedagogisk tekst er et bredere begrep og favner mer enn det som er nødvendig for denne oppgaven. Det går spesifikt frem av problemstillingen at det er lærebøker som skal være i fokus, da det trykte, og ikke i tillegg alt annet som kan favnes av begrepet pedagogisk tekst.

3.2.2 Læreboka

Lærebøker har hatt en betydelig faglig autoritet. Gjennom den statlige lærebokgodkjenningen som foregikk på 1900-tallet fikk lærebøkene spesielt denne autoriteten, dermed har det lagt føringer på bruken av lærebøker i den retningen at det hovedsakelig er de som har styrt undervisningen (Koritzinsky, 2014, p. 232). Gjennom generasjoner har dette bidratt til lærebokas høye anseelse og gitt den en styrende funksjon innenfor undervisningen. I tillegg til at læreboka er en trygghet for lærerne er den også en trygghet for elevene da den bidrar til en forutsigbar undervisning, og helt klart en hjelp til lærerne når det kommer til å planlegge undervisningen. Det er med bakgrunn i dette relevansen av å analysere lærebøker kommer inn, og derfor jeg har valgt å analysere lærebøker ved å foreta en kritisk diskursanalyse i denne masteroppgaven.

I tillegg til at læreboka har høy anseelse i Norge, viser også internasjonal skoleforskning et solid forskningsfaktum at det er læreboka som er den aller viktigste teksten i skolen (Blikstad-Balas, 2014, p. 1). Blikstad-Balas (2014) sammenfatter i 'Lærebokas hegemoni – et avsluttende kapittel?' om læreboka og andre læringsressurser sin rolle i norske skoler. Det blir stadig flere ulike ressurser som blir tatt i bruk i klasserom, selv om læreboka er godt innarbeidet i skolen, men om dette utfordrer læreboka sin hegemoniske status er det ikke klarhet i (Blikstad-Balas, 2014, p. 1). I noen klasserom er læreboka lite synlig ettersom internett har blitt en sentral ressurs for elevene (Blikstad-Balas, 2014, p. 1). Derimot konkluderer Skjelbred & Aamotsbakken, etter en omfattende kartlegging av tekster i skolen, med at den dominerende ressursen i skolen er læreboka, og at «den økte tilgangen til IKT-baserte læremidler ser så langt ikke ut til å endre på det» (2010, p. 17). Blikstad-Balas (2014) peker og på det samme ved at

læreboka ikke har blitt erstattet av andre læringsressurser selv om de har blitt en del av undervisninga (Blikstad-Balas, 2014, p. 11). Den mest åpenbare grunnen til at andre læringsressurser ikke har tatt over læreboka sin sentrale plass i undervisningen er fordi lærebøkene er skreddersydd for å brukes i skolen (Blikstad-Balas, 2014, p. 4).

I 2016 kom Med ARK&APP. Bruk av læremidler og ressurser for læring på tvers av arbeidsformer (Gilje et al., 2016). Det er et forskningsprosjekt om læremidler som ble lyst ut av Utdanningsdirektoratet i 2012. Forskningsprosjektet har undersøkt forskjellige former for undervisnings- og læringspraksiser fra 5. klasse og opp til og med videregående i fagene samfunnsfag, naturfag, engelsk og matematikk. Både spørreundersøkelse og casestudier ble benyttet (Gilje et al., 2016, p. 10). Et nytt læremiddellandskap har vokst frem de siste tjue årene, der digitale ressurser for læring og læremidler delvis erstatter og i økende grad supplerer den papirbaserte læreboka som har vært dominerende i markedet for læremidler. Denne utviklingen har vært ulik fra land til land. I Danmark, for eksempel, har digitale læremidler i 2015 utgjort over en tredjedel av omsetningen i grunnopplæring, mens den i Norge er på under 10 prosent (Gilje et al., 2016, p. 17). Digitale læremidler er utviklet for å brukes i opplæringa ved at de samsvarer med kompetansemålene. Digitaliserte lærebøker inngår i det. Ressurser for læring eller læringsressurser derimot er ikke utviklet med tanke på at det skal brukes i skolen (Gilje et al., 2016, pp. 5-6). Av undersøkelsen kommer det frem at:

Tre av fire grunnskolelærere svarer at de bruker i hovedsak papirbaserte lærebøker, men at de supplerer med noe bruk av digitale læremidler. Samtidig sier 22 prosent at de bruker omtrent like mye papirbaserte som digitale læremidler. [...] Lærerne i grunnskolen velger primært papirbaserte læremidler og ser digitale læremidler som et supplement (Gilje et al., 2016, pp. 23-24).

Et funn i intervjumaterialet viser også at mange lærere anser læreboka som en sikkerhet til å dekke kompetansemålene i faget. De tolker en god lærebok som en form for forsikring om at arbeidet deres med kompetansemålene er godt nok (Gilje et al., 2016, p. 27). I forbindelse med hvilke typer læremidler lærere i samfunnsfag hadde brukt i sist time, hevder Gilje et.al (2016, p. 43) at læreboka i samfunnsfagstimer er svært viktig. Imidlertid har også den papirbaserte læreboka en sentral funksjon som et

strukturerelement i undervisningen og legger til grunn en rekke forutsetninger for undervisningsaktiviteter (Gilje et al., 2016, p. 72).

I dette delkapittelet har jeg lagt frem flere ulike kilder der alle er enige om at læreboka fortsatt har mye autoritet i skolen og generelt sett blir mye brukt. Selv om andre digitale læremidler også blir brukt i undervisningen er ikke læreboka blitt utdatert og erstatta. Det er med bakgrunn i alt jeg legger frem i dette delkapittelet at det er svært relevant å analysere lærebøker. Og med det velger jeg å undersøke hvordan likestilling blir uttrykt i lærebøker i samfunnsfag.

3.3 Hva er kjønn?

Kjønn og kropp har både kulturelle, sosiale og historiske dimensjoner. I ulike samfunn er forståelsene av kjønn ulike. Det har de også vært historisk sett. Menneskers holdninger til kjønn har mest sannsynlig endret seg opp gjennom tidene, og er nok stadig i endring (Lorentzen & Mühleisen, 2006, p. 43). En endring som gjerne skjer raskere og raskere siden hele samfunnet endrer seg raskere og raskere med tanke på spesielt teknologien og globaliseringen. Det at mennesket har blitt delt inn i kategoriene mann og kvinne har hatt betydning for hvordan samfunnet har blitt organisert og strukturert. Forståelsen av hvordan menn og kvinner skal forholde seg til hverandre, har ikke minst vært essensielt for utformingen av lovverk, normer, moral, idrettsorganisering og arkitektur. For eksempel utformingen av dame- og herretoalett (Lorentzen & Mühleisen, 2006, p. 43).

Thomas Laqueur skisserer to modeller som etter hans mening avspeiler to grunnleggende ulike forståelser av kjønn; en ettkjønnmodell og en tokjønnmodell. Disse to ulike modellene baserer seg på hvordan kjønn og kropp fortolkes i forskjellige tider (Lorentzen & Mühleisen, 2006, pp. 43-44). Ettkjønnsmodellen gjenspeilet en form for fysiologisk likhetstenkning der det var det mannlige kjønn som riktignok representerte normen og mennesket, der det kvinnelige kjønn ikke representerte en helt ulik essens. I ettkjønnmodellen ble kjønn og kjønnsforskjeller heller knyttet til sosiale funksjoner og sosial status, enn til fundamentale og grunnleggende fysiologiske og biologiske forskjeller. Med andre ord var det altså ikke artsforskjeller eller vesensforskjeller mellom kjønnene mann og kvinne, men noe man heller kan kalle

gradsforskjeller på en skala der mannen befant seg på et mer avansert og høyere nivå enn det kvinnen gjorde. Eksempelvis plasserte Aristoteles mannen høyere opp på naturens rangstige enn kvinnen, som han refererte til som ufullkommen mannen (Lorentzen & Mühleisen, 2006, p. 44).

I løpet av 1700- og 1800-tallet endret forståelsen om kjønn seg komplett. Kvinner og menn som to totalt ulike organismer, som to fundamentalt ulike naturer, legninger og kjønnsidentiteter. Dette erstatter tanken om ettkjønnsmodellen og oppblomstringen av tokjønnsmodellen startet. Dette skjedde i en tid der den moderne vitenskapen utviklet seg. I denne forståelsen knyttes kjønnsforskjellene til fysiologi og biologi, samt sosiale roller og psykologiske egenskaper. Kjønnene mann og kvinne ble satt opp mot hverandre, som to motpoler i hver sin ende og som komplementære på nesten alle aspekter. Norges første professor i psykiatri, Ragnar Vogt skrev i 1914 at «Motsætningen mellom maskulinitet og feminitet berører formentlig hver eneste celle i organismen». Vitenskapen utforsket ikke bare kvinnekroppen nå, men konstruerte den som motsetningen til mannskroppen.

Siden tokjønnsmodellen støttes og underbygges med biologisk og medisinsk kunnskap ble den fort anerkjent og dominerende. Den nye forståelsen av kjønnene, og kvinner og menns biologi ble et middel til å nøste opp i flere utfordringer i 1800-tallets politiske og sosiale tankegang. Fra et patriarkalsk forsvar av den tradisjonelle familien med ulik arbeidsfordeling og en reaksjonær undertrykkelse av kvinner, til både antifeministiske og feministiske argumenter for nødvendigheten av å legge vekt på et kvinnelig særpreg, samt en komplementær tokjønnsførståelse. Med andre ord kunne kunnskap om biologiske forskjeller mellom kjønnene bli brukt som ideologisk våpen, og inngikk blant annet i kampen for å øke fødselstallet tidlig på 1900-tallet. Kvinner skulle bli stimulert til å føde flere barn, og på bekostning av like rettigheter mellom kjønnene ble moderskapet fremhevet (Lorentzen & Mühleisen, 2006, p. 45). Dette har vært med og påvirket hvilke forventninger som stilles til de ulike kjønnene (Lorentzen & Mühleisen, 2006, p. 43).

I tillegg kan man snakke om *et tredje kjønn*. I flere samfunn viser det seg at både kvinner og menn kan bryte ut av de forventete rollene som følger deres kjønn. Eksempelvis fins det menn som oppfører og kler seg som kvinner, og det fins kvinner som kler og oppfører seg som menn. I flere samfunn har dette blitt akseptert og vært en naturlig del av kjønnssystemet. Dette tredje kjønn har vært essensielt i argumentasjonen mot en for fastlåst forestilling om et motsetningsfylt og komplementært tokjønnssystem (Lorentzen & Mühleisen, 2006, p. 39). I media foreligger det dog en dobbeltmoral i seksualitetskulturen. Man feirer en frigjort seksualitet samtidig som man fortsetter å bygge videre på de tradisjonelle kjønnsrollene (Lorentzen & Mühleisen, 2006, p. 260).

Kjønn kan altså bli sett på både som noe biologisk og sosialt. På norsk har vi kun begrepet «kjønn» som står for både det biologiske og sosiale kjønn. På engelsk derimot opererer man med to begreper; *gender* og *sex*. Der «*gender*» er begrepet for sosialt kjønn, mens «*sex*» er begrepet for biologisk kjønn. Man kan altså ha motstridende «*gender*» og «*sex*». Det norske språk kompliserer det kanskje litt mer ved å kun ha ett begrep som skal favne ekstremt mye. Derfor har det vært naturlig å si noe om biologisk kjønn. Som beskrevet mer omfattende ovenfor er biologi læren om naturen, det levende, og knyttes spesielt til kroppen og dens funksjoner. Kunnskap om kroppen kan være av avgjørende betydning for å forstå kvinners og menns lidelser og daglige liv. Derfor har både den medisinske vitenskapen og den biologiske vitenskap særs betydning for forståelsen av hva menn og kvinner er, samt fremtredende innflytelse på forestillinger vi har om kjønnede kropp (Lorentzen & Mühleisen, 2006, p. 23).

I tillegg vil det være helt nødvendig å si noe om «*gender*» eller som man gjerne sier på norsk, sosialt kjønn. Med begrepet *kjønnsroller* ble det mulig å referere til kjønn som noe som er formet sosialt og ikke bare som noe som er bestemt biologisk. Kjønn er da ikke utelukkende knyttet til iboende psykologiske og biologiske egenskaper hos henholdsvis menn og kvinner, men blir til ved at personen på bakgrunn av sitt biologiske kjønn blir sosialisert inn i en kjønnsrolle. Denne sosiale formingen skjer både i familien gjennom den primære sosialiseringen og i samfunnet gjennom den sekundære sosialiseringen (Lorentzen & Mühleisen, 2006, p. 65).

Nordiske kjønnsrolleforskere knyttet kjønnsrollebegrepet til kjønns spesifikk atferd og hvordan den var sosialt lært og mulig å forandre, i motsetning til at kjønnsrollene ble knyttet til kvinners og menns ulike funksjon i reproduksjonen som den hadde blitt i kjønnsrolleteorien. Blant annet blir det komplementære forholdet der mansrollen og kvinnerollen utfyller hverandre sterkt kritisert av Harriet Holter, en av de nordiske kjønnsrolleforskerne (Lorentzen & Mühleisen, 2006, p. 66). Også Koritzinsky (2020) er kritisk til kjønnsrollene og de forventningene som følger som samfunnet produserer. Han spør om ikke det snart er på tide at begge kjønn frigjør seg fra de gamle nedarvede kjønnsrollene, og at man viker fra de typiske maskuline og feminine egenskapene (Koritzinsky, 2020, p. 115).

I samfunnsvitenskapelig kjønnsforskning studerer man betydninger biologisk kjønn får i menneskelig samhandling og samfunnsliv. Den samfunnsvitenskapelige kjønnsforskningen undersøker på hvilken måte vår forståelse av virkeligheten og våre handlinger er både sosialt og historisk formet og former samfunn og historie tilbake (Lorentzen & Mühleisen, 2006, p. 63). Ettersom dette er en masteroppgave i samfunnsfag faller det naturlig at oppgaven tar for seg samfunnsvitenskapelige forståelser av kjønn.

3.4 Hva er likestilling?

Likestillingsbegrepet blir både brukt om den formelle likestillingen som blir gitt ut av lover og forskrifter, og om den reelle likestillingen man møter i hverdagen som handler om eksempelvis likebehandling eller forskjellsbehandling for å oppnå resultatlikhet (Koritzinsky, 2020, p. 114). Tradisjonelt sett har begrepet likestilling blitt forstått som like rettigheter for kjønnene mann og kvinne, der styrkingen av kvinners rettigheter har stått sterkest. I dag er det vedtatt at arbeidet med likestilling også skal omfatte menn (NOU 2019: 19, pp. 39-40). Ifølge Teigen (2006) handler likestilling i dag om mer enn bare likestilling mellom kjønnene. Noe vi også ser gjennom likestillings- og diskrimineringsloven, likevel får kjønn, og spesielt kvinner mest fokus (Likestillings- og diskrimineringsloven, 2018 §1). Formelt sett blir begrepet likestilling brukt med tanke på «*kjønn, graviditet, permisjon ved fødsel eller adopsjon, omsorgsoppgaver, etnisitet,*

religion, livssyn, funksjonsnedsettelse, seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk, alder og andre vesentlige forhold ved en person.» (Likestillings- og diskrimineringsloven, 2018 §1). Videre står det også i formålsparagrafen at «*Med likestilling menes likeverd, like muligheter og like rettigheter. Likestilling forutsetter tilgjengelighet og tilrettelegging*». Til slutt konstaterer også loven at den *særlig* tar sikte på at kvinners og minoriteters stilling skal bedres (Likestillings- og diskrimineringsloven, 2018 §1).

For første gang i Norge ble kjønnslikestilling lovfestet gjennom likestillingsloven den 9. juni 1978 (Ik Dahl & Solhøy, 2019). I 2013 ble loven videreutviklet, og i dag forholder vi oss til likestillings- og diskrimineringsloven som kom 1. januar 2018 (Ik Dahl & Solhøy, 2019). Den største forskjellen mellom loven fra 2013 til 2018 er at diskriminering i større grad ble sikret. I lovens kapittel 2 og §6 ser man at det er et forbud mot å diskriminere på bakgrunn av det som står nevnt ovenfor i lovens §1 (Likestillings- og diskrimineringsloven, 2018). At det ikke ble lovfestet før i 1978 henger gjerne sammen med kvinnekampens opptog på slutten av 1960-tallet og 1970-tallet. Noen vil kanskje også hevde at likestilling mellom kjønnene er oppnådd og at vi i dag ikke behøver en lov som tar for seg det. Det er dog ikke tilfellet. Eksempelvis ser man tendenser på at gutter fortære og oftere faller bort fra skolen- og utdanningssystemet vi har. Men selv om jenter får bedre resultater og er i flertall på prestisjefylte utdanninger, tjener likevel kvinner mindre enn menn i arbeidslivet, og flere menn sitter i prestisjefylte stillinger (NOU 2019: 19, p. 40). Røthing (2011) konkluderer med funn fra sin forskning slik: «Oppfatningen om at likestilling allerede er oppnådd i Norge blant etniske nordmenn kan bidra til at konkrete, kritiske analyser av ulike maktforhold, diskrimineringsprosesser og disiplinerende kjønnsnormer erstattes av fokus på oppslutning, verdier og innlæring av kjønnsforskjeller» (Røthing, 2011, p. 83). Kulturdepartementet (2020) skriver at de vil:

(...) vi vil styrke likestillinga og skape eit betre diskrimineringsvern for alle. Eit samfunn der vi ikkje diskriminerer er en føresetnad for likestilling og like moglegheiter. Derfor må vi ha eit sterkt og tydeleg lovverk som hindrar diskriminering på grunn av kjønn og syt for eit effektivt rettsvern (Kulturdepartementet, 2020).

I stortingsmelding 7 (2015-2016) skriver barne- og familiedepartementet at likestilling omhandler enkeltes grunnleggende menneskerettigheter og at likestilling utgjør en del av Norges identitet (Meld. St. 7 (2015-2016, p. 7). Likestilling er først og fremst et mål i seg selv, men det bidrar i tillegg til å oppnå flere samfunns mål:

Likestilling bidrar til å styrke samfunnets bærekraft. Når både kvinner og menn er i jobb, bidrar det til høy sysselsetting og høy grad av selvforsørgelse, skatteinntekter til fellesskapet og et samfunn der borgere deltar aktivt. Når både kvinner og menn vurderes uavhengig av kjønn, klarer arbeides- og næringsliv bedre å nyttiggjøre seg befolkningens samlede kompetanse (Meld. St. 7 (2015-2016, p. 8).

På bakgrunn av dette er det særdeles aktuelt å arbeide med likestilling, og er absolutt ikke noe som er oppnådd. Som fremtidig samfunnsfagslærer vil det være særlig aktuelt å ha dette i bakhodet slik at man tidlig kan begynne å jobbe med det.

Kjønnslikestilling som begrep brukes stadig oftere på norsk for å skille mellom likestilling på generelt grunnlag og likestilling mellom kjønnene. Det er likevel vanligst å kun bruke begrepet likestilling (Holst, 2013, p. 191). Historisk sett handler kjønnslikestilling om kvinners rettigheter i samfunnet. På slutten av 1960-tallet og 1970-tallet ble det et økt fokus om å få kvinner likestilt med mannen. Kvinner var på denne tiden underordnet menn på områder som arbeidsliv, økonomi, utdanning og i hjemmet (Ik Dahl & Solhøy, 2019). I nyere tid har forståelsen om kjønnslikestilling endret fokus fra kvinners til individers rettigheter til likebehandling. Kjønnslikestilling blir den delen av likestillingsbegrepet som omhandler individers rettigheter til menneskeverd og respekt, uavhengig av kjønn.

Selv om begrepet likestilling har blitt utvidet ser man at hovedfokuset på likestilling fortsatt handler om forskjellene mellom kjønn (Likestillings- og diskrimineringsloven, 2018; Holst, 2013, p. 191). Ofte handler det om at man i størst mulig grad skal skape likhet for alle. For å oppnå likhet for alle, uavhengig av kjønn, må man i enkelte tilfeller fokusere på like forutsetninger. Ifølge Bredesen (2004) handler like forutsetninger om å akseptere og anerkjenne ulikheter mellom kjønnene (Bredesen, 2004, p. 21). Det fins forskjeller mellom kjønnene som både må ivaretas og aksepteres, slik at det bidrar til å skape like forutsetninger for alle. Bø (2014) hevder at man ikke kan si at

forskjellsbehandling er det motsatte av likestilling ettersom hun mener at motsetningen til likestilling eller ulikestilling (Bø, 2014, p. 15). Det vil si at å jobbe med likestilling ikke betyr at man skal få bort forskjeller mellom kjønnene. Det man ønsker å oppnå er å få bort ulikestilling mellom mennesker basert på kjønn (Bø, 2014, p. 15). Ulikestillinger er eksempelvis dominans og underordning (Svaleryd, 2004). For å kunne forklare dette videre er det viktig å presisere at det motsatte av likhet er forskjell. Det vil si at kvinner og menn verken er helt like eller helt ulike, men at de både er like og ulike. Bø (2014) forklarer det ved at «ingen synspunkter på likhet eller ulikhet kan rettferdiggjøre at ett kjønn skal tilkjennes større verdi og flere rettigheter enn det andre» (Bø, 2014, p. 15).

En annen definisjon av likestilling sier at det handler om rettferdig fordeling av rettigheter, muligheter og plikter innen alle livets områder (Bø, 2014, p. 24). Da er det viktig at man ikke sammenligner likestilling og likhet, men retter fokus på like gode betingelser innenfor alle områder (Bø, 2014, p. 24). Siden man ofte assosierer likestilling med likhet, faller det naturlig å si noe om likeverd. Det er ofte likeverd mennesker ønsker når de diskuterer likestilling, som betyr at både kvinner og menn, uavhengig av kjønn, skal føle seg like mye verdt. Ved at man vektlegger likeverd kan man opprettholde kjønnete ulikheter på en likestilt måte. Derfor er likeverd noe som kan være lurt å ha i bakhodet når man ser på kjønnslikestilling.

Likestilling kan bli forklart på utallige ulike måter. Holst (2013) forklarer likestilling som likeverd i form av likhet når hun sier: «å anerkjenne og legge til grunn en norm om likhet mellom mennesker kan også henspille på ideer om at mennesker har lik verdi eller er likeverdige» (Holst, 2013, p. 192). Med andre ord betyr det at likeverd handler om å legge vekt på like rettigheter til frihet og respekt, og ikke det som er felles og likt for mennesker. Mennesker skal ikke dømmes ut fra andre sine forventninger knyttet til faktorer som kjønn, status, etnisitet osv., men respekteres individuelt. For å oppnå like muligheter må man inngå diskriminering (Holst, 2013, p. 193).

Rapporten «Likestilling er jo ikke lenger det helt store....» *Likestillingsarbeid i skolen 2009-2010* kom i 2010 (Støren et al., 2010). Statusen på likestillingsarbeid i skolesektoren blir kartlagt i rapporten, og er utarbeidet av NIFU STEP. Det var

Utdanningsdirektoratet som bestilte rapporten på bakgrunn av handlingsplanen for likestilling i barnehage- og grunnskoleopplæringa 2008-2010 som Kunnskapsdepartementet hadde laget. I rapporten presenteres det svar på spørsmål som omhandler likestilling mellom kjønn, som var en del av et elektronisk spørreskjema med flere forskjellige tema (Støren et al., 2010). På oppdrag fra Utdanningsdirektoratet blir dette elektroniske spørreskjemaet fra NIFU STEP sendt ut til skoleledelser og skoleeiere to ganger i året (Støren et al., 2010, p. 20). I tillegg til det elektroniske spørreskjemaet var det også utført kvalitative gruppeintervju av både elever og lærere ved to ungdomsskoler og to videregående skoler (Støren et al., 2010, p. 22).

Støren et al. (2010) finner ut at likestillingsarbeidet i skolen er lite formalisert. Som vil si at skolen ikke arbeider etter fastsatte skriftlige målsettinger som bygger på likestilling, som er hovedfokuset i rapporten. De finner lite diskusjon og tydelige mål for hva eller hvor man vil med likestillingen, i stedet finner de mer likestillingsarbeid som ikke er formalisert eller fastsatt i skolene sine planer (Støren et al., 2010, pp. 54-55, p.71). Mange lærere synes derimot det var viktig å gjøre elever oppmerksomme på at de kunne ta utradisjonelle utdanningsvalg ved å utfordrere kjønnsrollemønsteret i samfunnet. Likevel hadde særdeles lærere fokus på å styrke likestillingsperspektivet i undervisningen sin (Støren et al., 2010, p. 91). Dette viser at likestillingsperspektivet blir sett på som viktig, men viser og en dessverre vanlig holdning om at «likestilling oppfattes som så selvsagt av de fleste at det ikke er noe å diskutere» (Støren et al., 2010, p. 98). Det er flere interessante funn i rapporten, men det mest interessante er kanskje forventninga om at likestilling blir tatt opp i undervisninga som en del av pensum:

Når informantene skal sette ord på hvordan likestilling kommer frem i skolen, kommer de ofte tilbake til hvordan likestilling behandles i pensum. Det er gjennom pensum likestilling i stor grad er til stede i skolen, i fagene norsk, RLE (religion, livssyn og etikk) og samfunnsfag. (Støren et al., 2010, p. 97)

I tillegg til denne forventninga om at likestilling blir tematisert i pensum og læreboka, gir både lærere og elever uttrykk for at «likestilling brukes for å kontrastere andre kulturer mot den norske eller for å sammenligne fortiden med nåtiden i Norge, men de snakker i

liten grad om likestilling ellers» (Støren et al., 2010, p. 98). Noe som og stemmer med Røthing (2011) sine funn: «Det var som om verken lærere eller elever syntes det var mer å si om saken, med mindre tematikken ble knyttet til `før i tiden` i Norge eller til `andre kulturer`» (p. 68) (jf. (Røthing & Svendsen, 2009, 2011)). Temaer som handler om likestilling som ikke ble tatt opp var for eksempel kjønnsforskjeller i valg av utdanning og jobb, lønnsforskjeller mellom kvinner og menn og fedrekvote (Støren et al., 2010, p. 14). Samlet sett kan dette vitne om en forståelse av at kjønnslikestilling i Norge allerede er nådd.

Åse Røthing har forsket mye på likestilling, seksualitet og kjønn i skolen. Blant annet gjennom intervjuer med elever og lærere, observasjoner gjort i klasserommet, og analyser av lærebøker og læreplaner. Røthing (2004, 2011, 2014) har analysert læreplaner helt tilbake til 1937 og frem til LK06. Hun har gjort det med et utgangspunkt i en historisk fremstilling som viser hvordan normer og ulike forståelser i en tid kan virke naturlige og selvsagte, men som kan virke utdaterte i senere tid. Røthing (2004, 2011, 2014) finner ut at likestilling ikke får like stort fokus i læreplaner som de tidligere gjorde. For første gang i læreplanen fra 1974 (M74) ble «likestilling mellom kjønnene» nevnt i læreplanens generelle del (Røthing, 2011, p. 69). Læreplanen fra 1987 (M87) førte perspektivet på kjønnslikestilling, og skolen sitt ansvar for likestilling videre (Røthing & Svendsen, 2009, p. 85). I læreplanen fra 1997 (L97) ble ikke lenger kjønnslikestilling fremstilt som like viktig for skolen sin undervisning. Det var likevel enda nevnt i planen sin generelle del: «Den fokusforskyvingen som kommer til uttrykk i L97 kan leses som en `naturliggjøring` av `likeverdige kjønnsforskjeller` og samtidig som et uttrykk for at `kjønnslikestilling` ble ansett som oppnådd og derfor ikke lenger krevde fokus og begrunnelse» (Røthing, 2011, pp. 69-70). Røthing (2014) diskuterer særlig læreplanen fra 2006 (LK06) sin tematisering av likestilling og kjønn. Hun konkluderer med at likestilling ikke blir like mye vektlagt i læreplanene lengre. Noe av forklaringen på at arbeidet med likestilling i skolen har et uklart mandat og har blitt tona ned er at det foreligger en forestilling om at «norsk kjønnslikestilling» allerede er oppnådd (Røthing, 2004, 2014).

Med utgangspunkt i at den forståelsen foreligger har Røthing undersøkt hvordan «likestillingssnakk» blir forstått i lys av dette i skolen (2011, p. 82). Det gjør hun i artikkelen «De norske har det mer i seg...» Norsk kjønnslikestilling i skolen (Røthing, 2011). Formålet med artikkelen var ikke å drøfte likestilling i skolen generelt, men å peke i retning av noen konkrete fortolkningsrammer mot «norsk kjønnslikestilling» (Røthing, 2011, p. 82). Hun kommer frem til at kjønnslikestilling har blitt et kjennetegn på «det norske» og at det hører til de etnisk norske. Indirekte viser det også til at manglende likestilling er noe som hører til «de andre». Som altså vil si at det norske samfunnet er ferdig likestilt, sammenlignet med andre kulturer og land sine problematiske praksiser og normer (Røthing, 2011, pp. 77, 82). «Gitte kjønnsforskjeller» fremstår som en legitim forklaring på unges tradisjonelle valg av utdanning og det kjønnsdelte arbeidsmarkedet som er i Norge (Røthing, 2011, p. 82). Ifølge Røthing (2011) bidrar dette til å øke forskjellene mellom jenter/kvinner og gutter/menn som grupper ettersom det er i forskjellene oppmerksomheten rettes. Hun foreslår at oppmerksomheten heller bør være på hva som fremstår som naturlig, allment og mulig for kjønnene, gjennom lærebøker og undervisning i skolen (Røthing, 2011, p. 83).

Hoved essensen i både Røthing sin forskning på likestilling, seksualitet og kjønn i skolen, og Støren et.al. sin forskning på likestillingsarbeid i skolen er at de er svært samstemte i sine konklusjoner. De kommer begge frem til at selv om likestilling blir anerkjent som et sentralt tema og en viktig del av skolen, blir likestilling mellom kjønnene i Norge tatt for gitt. Det er på mange måter et uttrykk for at vi ikke trenger å undervise særskilt om likestilling fordi vi er jo så likestilte i Norge.

3.5 Likestilling i sammenheng med bærekraft

I 1987 kom begrepet bærekraftig utvikling på banen og fikk internasjonal oppmerksomhet da det ble brukt i FN-rapporten «Vår felles framtid». Bærekraftig utvikling kan defineres slik: «En utvikling som imøtekommer dagens behov uten å ødelegge mulighetene for at kommende generasjoner skal få dekket sine behov». Det var Verdenskommisjonen for miljø og utvikling, med Gro Harlem Brundtland i spissen som gav ut rapporten. Etter hvert ble kommisjonen gjerne omtalt som Brundtlandkommisjonen. Gjennom denne rapporten forsøkte de å finne løsninger på

fattigdoms- og miljøproblemer. Det ble utviklet tre dimensjoner som hadde særlig relevans for bærekraftig utvikling; sosiale forhold, økonomi og miljø og klima (FN-sambandet).

Tre elementer i bærekraftig utvikling. Hentet fra FN.

<https://www.fn.no/tema/fattigdom/baerekraftig-utvikling>

Dimensjonen miljø og klima handler om å løse klimakrisen. Den økonomiske dimensjonen går ut på å sikre økonomisk trygghet både for samfunn og for mennesker. Den siste dimensjonen av bærekraftig utvikling, sosiale forhold, handler om at alle mennesker skal få et rettferdig og godt grunnlag for et godt liv. Menneskerettighetene er her et sentralt punkt. Også likestilling er et viktig punkt under denne delen av bærekraftig utvikling (FN-sambandet). For å oppnå målene til disse tre elementene; stoppe klimaendringene, utrydde fattigdom og bekjempe ulikhet har FN opprettet 17 bærekraftsmål som verden sammen må arbeide for å oppnå. Et av disse målene er 'likestilling mellom kjønnene', der jenter og kvinners stilling i samfunnet skal bli styrket. (FN-sambandet).

Fagfornyelsen som kom høsten 2020 viser at det er gjort fremskritt i samfunnsutviklinga når det kommer til bærekraft. Bærekraftig utvikling har i LK20 fått større fokus da det fremgår som ett av de tre tverrfaglige temaene. Det kan likevel diskuteres hvor stort fremskrittet er, ettersom det er forskjell på å sette bærekraftig utvikling som et tema i

overordnet del av læreplanen kontra det å faktisk sette bærekraftig utvikling på arbeidsplanen til skolene.

Ofte når man snakker om bærekraftig utvikling tenker man hovedsakelig på miljø- og klima, og ikke like mye på andre aspekter ved bærekraft som eksempelvis likestilling. Sinnes og Straume (2017) viser til tidligere forskning som viser at det er naturfagene som har fått ansvaret om å undervise i bærekraftig utvikling. Dette kommer også frem hos Kummeneje (2016). Hans forskning viser også fokuset i naturfagsbøkene ligger på aspektet som har å gjøre med klima og miljø, mens det sosiale og økonomiske forholdet blir forbeholdt samfunnsfagbøkene. Ergo er tverrfagligheten lav (Kummeneje, 2016; Sinnes & Straume, 2017). Både bærekraftig utvikling og tverrfaglighet er derimot noe som blir vektlagt i større grad i den nye læreplanen som kom i 2020.

I læreplanen for samfunnsfag handler det tverrfaglige temaet bærekraftig utvikling om at:

[...] Elevene forstår sammenheng mellom de sosiale, økonomiske og miljømessige forholdene ved bærekraft. [...] om hvordan levekår, levesett og demografi henger sammen, bidrar til denne forståelsen. I samfunnsfag skal elevene reflektere over og drøfte dilemmaer og spenningsforhold knyttet til de ulike dimensjonene ved bærekraftig utvikling og se at handlinger på både individ- og samfunnsnivå har betydning (Kunnskapsdepartementet, 2019).

I tillegg blir likestilling spesifikt nevnt i kompetansemålene etter 10. trinn (Kunnskapsdepartementet, 2019). Noe som viser viktigheten med å arbeide med likestilling i skolen for å få samfunnet mer likestilt. For å kunne nå FNs bærekraftsmål innen 2030 er det helt essensielt at kvinners rettigheter og likestilling er et gjennomgående tema (FN-sambandet). Og som nevnt i forrige delkapittel vil det å likestille kvinner og menn mer bidra til et mer bærekraftig samfunn (Meld. St. 7 (2015-2016, p. 8). Mange ganger er det bevist at politisk, økonomisk og sosial likestilling mellom kjønnene vil, på alle plan, bidra til en positiv utvikling (FN-sambandet).

4 Metode

Begrepet metode kommer fra det greske ordet *methodos* og betyr å følge en bestemt vei mot målet (Johannessen et al., 2004, p. 21). Metoden er et hjelpemiddel man benytter seg av for å finne informasjon man ønsker, altså for å samle inn data, som man trenger for å kunne gjennomføre et forskningsarbeid. Slik man i andre jobber må finne riktig verktøy for å kunne utføre arbeidet må man i et forskningsarbeid gjennom metodekapittelet vise hvilken forskningsmetode og hvilket forskningsdesign som er mest hensiktsmessig for å besvare prosjektets problemstilling. I dette kapittelet vil jeg gjøre rede for valg jeg har tatt i forhold til metoden jeg har valgt; kritisk diskursanalyse. Videre kommer jeg inn på hermeneutikk der jeg sier noe om min refleksjon og tolkning, og påvirkningen det har hatt på dette prosjektet. Utvalgsriterier og begrensninger vil og komme under dette kapittelet. Der vil jeg begrunne valget av de sju lærebøkene fra hvert tiår; 60-tallet, 70-tallet, 80-tallet, 90-tallet, 00-tallet, 2010-tallet og 2020-tallet, som jeg velger å bruke som data i denne masteroppgaven.

4.1 Kvalitativ metodisk tilnærming

Til denne masteroppgaven og temaet den tar for seg var det skriftlig datamateriale som passet best. Både tema og problemstilling er kvalitativt orientert mot å undersøke hvordan språket i lærebøkene bidrar til å forme vårt syn på likestilling og kjønn. For å få den dybdekunnskapen jeg er ute etter i dette prosjektet anser jeg kvalitativ metodisk tilnærming for å være den beste fremgangsmåten. Å analysere skriftlige kilder er og ganske annerledes fra å for eksempel foreta intervjuer og observasjoner. I og med at jeg ventet barn i løpet av sommerferien før jeg skulle begynne å arbeide med masteren passet det også bra at metoden tilsa at jeg kunne jobbe når det passet meg.

Kvalitative metoder forbindes ofte med observasjon og (dybde)intervju, som er data som er tilgjengelig med utgangspunkt i forskeren sin deltakelse i et sosialt felt. Dog assosieres kvalitative studier vel så mye med analyser av skriftlige kilder i ulike former, alt fra dagbøker til lovarbeider og offentlige utredninger (Befring, 2015, p. 39). Ergo vil det si at også dokumentstudier og analyser er former for kvalitativ forskning.

Dokumentene sitt formål er ikke i seg selv å bli forsket på, men ettersom dokumentene

i denne studien er lærebøker i samfunnsfag på ungdomstrinnet, har de sitt formål i nettopp det å formidle kunnskap.

Dokumentstudier er en ikke-påtrengende metode i kontrast til metodene observasjon og (dybde)intervju (Tjora, 2020, p. 187). Det betyr at man frembringer empiriske data ved å ekskludere ikke-forskende deltakere fra studien. Fordelen med et prosjekt av en sån type, er at man ikke er avhengig av deltakere til studien. Ergo behøver man ikke å bruke store mengder med tid på å finne deltakere til prosjektet. Man slipper unna transkribering hvis man eksempelvis hadde gjort intervjuer som jo er vanlig i masteroppgaver. Skolebesøk trenger man heller ikke å bruke tid på hvis man for eksempel skulle observert, som igjen er populært i slike prosjekter. Ei heller er man avhengig av å få godkjenning fra NSD til å forske ettersom man ikke må forholde seg til enkeltindivider. Selv om alt dette sparer meg for mye tid, betyr ikke det at jeg bruker mindre tid på dette prosjektet. Tvert om er dokumentstudier der man analyserer tekst særdeles tidkrevende. Dokumentstudier vil også kunne bidra til å styrke en økt historisk sensitivitet (Tjora, 2020, p. 187). Med tanke på temaet dette forskningsprosjektet har vil det kunne være en fordel.

4.2 Hermeneutikk

Begrepet hermeneutikk har gresk opphav og stammer fra ordet *hermenvein*, og vil si å tolke for å forstå (Befring, 2015, p. 20). Derfor kalles hermeneutikk også for fortolkningslære (Anker, 2020, p. 50). En hermeneutisk tilnærming legger ikke vekt på at det fins en egentlig sannhet, men at fenomener kan tolkes på forskjellige plan. Det bygger på et prinsipp om at mening må forstås ut fra den sammenheng den inngår i. Altså må delene forstås av helheten (Thagaard, 2018, p. 37). Denne fremgangsmåten blir ofte kalt den hermeneutiske sirkel. Hermeneutikkens prinsipper er noe jeg må ha i bakhodet når jeg skal analysere og tolke lærebøkene. Da vil det være relevant for meg å se lærebøkene i lys av den tiden de er skrevet i. En retning innenfor hermeneutikken konsentrerer seg om forskerens forforståelse, der den hermeneutiske sirkelen består av forforståelsen og forståelse, det vil si i fra det vi tror vi vet, til å kritisk undersøke dette, for så igjen å justere forforståelse (Anker, 2020, p. 51). Forforståelse og forståelsen pendler hele tiden mellom hverandre, slik delen og helheten også gjør. Min

forforståelse vil ha innflytelse på datamaterialet i dette prosjektet ettersom jeg allerede har noen antagelser om hvordan forståelser av likestilling kommer til uttrykk i de ulike lærebøkene fra de forskjellige tiårene, og særlig antagelser om hvordan disse forståelsene har endret seg i takt med tiden. Fortrinnsvis sistnevnte av mine antagelser om at likestilling som begrep har blitt utvidet, og i dag favner mye mer enn det tidligere gjorde, ved at man tidligere snakket om likestilling mer tradisjonelt – der likestilling var mellom de biologiske kjønnene mann og kvinne i henholdsvis arbeidslivet og politikken.

Ifølge hermeneutikken er det ikke kun den vitenskapelige kunnskapen som er av hermeneutisk størrelse, men og mennesket selv. Mennesket forholder seg til seg selv og fortolker seg selv samt sine handlinger. Selvfortolkninger skjer ut fra de sosiale sammenhengene og kulturen man er en del av (Nyeng, 2012, p. 49). Man er intet unntak selv når man har inntatt rollen som forsker, man er likevel et menneske. Å gjøre krav på et nøytralt og uavhengig ståsted vil ikke være mulig, man står midt oppi sin kultur og samtid. Det man dog kan gjøre er å bli oppmerksom på sin egen fortolkningsprosess, å prøve å bli bevisst på sitt eget utgangspunkt og innse at man som menneske tar med seg en rekke forkunnskaper og forventinger inn i rollen som forsker (Nyeng, 2012, p. 50).

For å kunne drive med forskning må man underordne seg etiske prinsipper samt følge juridiske retningslinjer. Etikk handler om hva som er rett og galt, riktige eller gale handlinger, og har et sett med normer, regler og retningslinjer som bidrar til at man kan ta en riktig vurdering av en gitt handling. Dette inngår i alle sider av det sosiale liv og er ikke noe som er forbehold til forskningsarbeid (Johannessen et al., 2004, p. 87). Etikk handler først og fremst om samspillet mellom mennesker, altså hvilke handlinger som er riktige eller gale å gjøre mot hverandre. Dog behøver ikke handlingene å være helt konkrete. Ved å gjøre handlinger som indirekte påvirker hverandre kan etiske problemstillinger bli reist. Dette berører all forskning, men spesielt samfunnsforskning blir berørt siden denne typen forskning spesielt berører enkeltmennesker og forhold mennesker har med hverandre (Johannessen et al., 2004, p. 87). Forskingen som springer ut av denne oppgavens problemstilling vil ikke direkte påvirke andre mennesker. Datainnsamling påvirker direkte når den foregår gjennom deltakende

observasjon, intervjuer eller eksperimenter (Johannessen et al., 2004, pp. 87-88). i dette forskningsprosjektet skal jeg som nevnt ikke benytte meg av noen av de overnevnte metodene. Den kritiske diskursanalysen tar kun for seg de utvalgte lærebøkene i perioden fra 60-tallet og frem til 2022. Men forskning kan også som nevnt tidligere, påvirke andre på en mer indirekte måte gjennom de virkelighetsoppfatningene og kunnskapen den presenterer (Johannessen et al., 2004, p. 88). Når det kommer til etikk, er det dette jeg må være mest bevisst på i min forskning. Funn i forskningen min kan røkke med kunnskaper og virkelighetsoppfatninger slik at det kan berøre andre mennesker på en indirekte måte. Likevel vil jeg ikke tro at jeg som forsker i denne studien vil møte på noen etiske utfordringer i større grad, kanskje ikke noen i mindre grad heller. Jeg skal simpelthen se på forståelser av likestilling, og om disse forståelsene har endret seg noe over tid. Så hvilke etiske problemstillinger jeg skal kunne støte på i forskningen er for meg et mysterium, ikke desto mindre tar jeg det med i betraktningen når jeg inntar rollen som forsker.

4.3 Kritisk diskursanalyse

Metoden som sammenfaller naturlig med problemstillingen, er diskursanalyse, nærmere bestemt en kritisk diskursanalyse. Diskurs kan bety samtale, disputt eller drøfting. Den franske filosofen Michel Foucault tenkte diskurs som *en bestemt måte å forstå og snakke om verden på* (Aa & Neteland, 2020, p. 160). Diskursanalyse handler om å analysere tekster, utsagn og ytringer. Forholdet mellom virkeligheten og språket er det som står sentralt i en diskursanalyse (Johannessen et al., 2004, p. 244). I en diskursanalyse er det altså språket eller teksten som blir analysert i lys av den konteksten språket eller teksten er en del av (Aa & Neteland, 2020, p. 161). Kritisk diskursanalyse er en nyere retning innenfor diskursanalysen som ble introdusert av den britiske lingvisten Norman Fairclough rundt 1990. Den kritiske diskursanalysen skiller seg litt fra andre diskursanalyser ved at den ofte har et eksplisitt og avgrensa problem som utgangspunkt, ofte et politisk problem som er et aktuelt problem (Aa & Neteland, 2020, p. 165). Tekstanalyse handler om å forstå virkeligheten gjennom tekst, og på hvilken måte tekst former og konstruerer virkeligheten slik vi forstå den (Tjora, 2020, p. 183).

Faircloughs kritiske diskursanalyse handler om å knytte sammen tekstanalyse, diskursiv praksis og sosial kontekst. Det er dette som skiller hans analyse fra andre tekstanalyser. Den kritiske diskursanalysen har et utgangspunkt i sosialkonstruktivismen som anser all diskurs for å være sosialt konstruert. Fairclough hevder at ingen tekst kan leses uten å se den i sammenheng med den sosiale konteksten den inngår i (Fairclough, 2003). Bildet under illustrerer de tre delene i Faircloughs kritiske diskursanalyse.

Modell kritisk diskursanalyse SVG, av Fairclough, N. (<https://ndla.no/article/32963>). CC BY-NC-SA 4.0.

Det første nivået *tekst* handler om å se på språkbruken i teksten og hvordan det konkrete språket bidrar til å konstruere perspektiver på virkeligheten. Ord og setninger analyseres relativt grundig i dette nivået. Det andre nivået i denne modellen, diskursiv praksis, omhandler prosessen rundt konsumpsjon (hvordan teksten mottas), distribusjon og tekstproduksjon. Det dreier seg om å undersøke situasjonskonteksten og

den tekstuelle konteksten til teksten. Det tredje nivået, sosial praksis, handler om det dialektiske forholdet mellom den bredere sosiokulturelle praksis og diskurs. De samfunnsmessige rammene teksten har, den kulturelle konteksten og den sosiale konteksten må ses i sammenheng med teksten. Her står forholdet mellom makt, diskurs og ideologi sterkt. Den diskursive praksisen medierer mellom nivå 1, *tekst* og nivå 2, *sosial praksis* (Skrede, 2017, pp. 29-32).

Dog har Fairclough i senere tid endret disse begrepene. *Tekst* er blitt til *sosiale begivenheter*, *diskursiv praksis* er blitt til *sosial praksis* og det tredje nivået *sosial praksis* har blitt til *sosial struktur* (Skrede, 2017, pp. 32-33). Ettersom min opplevelse er at de gamle begrepene som er brukt i denne modellen er mer utbredt og generelt sett mer brukt velger jeg å nevne både de gamle og de nye begrepene. På den måten unngår jeg forvirring fra leserens side.

Det kritiske elementet i analysen handler ifølge Fairclough (2003) om å avsløre de ideologiske effektene som konstrueres ut fra maktrelasjoner i samfunnet. Dette skaper et grunnlag for å kunne stille spørsmål til et empirisk datamateriale. Slike spørsmål bidrar til å avdekke skjulte budskap og antakelser i tekster. På lengre sikt er målet å bidra til en sosial endring for å utjevne maktbalansen i kommunikasjonsprosesser og i samfunnet. Selve tekstanalysen deles inn i tre deler; beskrivelse (tidligere tekst, nå sosiale begivenheter), tolkning (tidligere diskursiv praksis, nå sosial praksis) og forklaring (tidligere sosial praksis, nå sosial struktur). *Beskrivelsen* handler om tekstens formelle egenskaper, *tolkning* er analysedelen der man ser på sammenheng mellom interaksjon og tekst, og *forklaring* er den delen hvor fokuset er på interaksjonen mellom selve teksten og konteksten (Skrede, 2017, p. 32). Disse tre delene vil i en analyse bli påvirket av den som analyserer ettersom teksten ikke er noe som kan beskrives mekanisk. Som nevnt tidligere er det som forsker ikke mulig å være helt nøytral siden man også er et menneske. Derfor vil man fargelegge forskningen man gjør ut fra eget ståsted og som et individ (Nyeng, 2012, pp. 49-50). For å undersøke hvilke forståelser av likestilling som kommer til uttrykk i lærebøkene og hvordan disse forståelsene har endret seg over tid, har jeg først gjort en deskriptiv kartlegging av hvor likestilling blir eksplisitt nevnt i lærebøkene (*beskrivelse*). Videre har jeg stilt følgende spørsmål til materialet: Hvordan blir likestilling presentert? Hvilke diskurser på likestilling er det i lærebøkene? Hvilke

endringer er det fra lærebok til lærebok? (*tolkning*). Til slutt ser jeg på analysen i sammenheng med den konteksten den er i (*forklaring*).

4.4 Utvalgskriterier og begrunnelse for valg av lærebøker til analysen

Lærebøker i samfunnsfag på ungdomstrinnet utgjør det empiriske datamaterialet i oppgaven. Fra 60-tallet og frem til i dag har det kommet ut mange lærebøker. Derfor måtte jeg først få en oversikt over hvilke bøker som fins før jeg kunne begynne å gjøre et utvalg. Heldigvis er ikke jeg den første studenten som skal se på lærebøker i samfunnsfag på ungdomstrinnet i masteroppgaven. Derfor har jeg tatt utgangspunkt i en oversikt over lærebøker gjort av Julie Eidal i hennes masteroppgave «*Fortellingen om oljeeventyret og medaljens baksider. Diskursen om olje i lærebøker i samfunnsfag på ungdomstrinnet fra 1976 til 2016*» (Eidal, 2020). Lærebøker som er utgitt av samme forlag med samme tittel i ulike perioder er ikke inkludert i oversikten. Det er kun sist utgitte bok som er listet opp. Oversikten har jeg fylt på med bøker utgitt etter 2016 siden hennes oversikt ikke strekker seg lengre. Oversikten består av 92 lærebøker (se vedlegg).

For å gjøre oppgaven mulig å realisere ser jeg meg nødt til å velge ut noen få bøker ettersom det er umulig å gå gjennom 92 bøker på tiden som er disponibel i en masteroppgave. På grunn av tidsbegrensninger har det heller ikke vært mulig å gå gjennom hver og en bok, for så å velge ut bøker til analysen. Lærebøkene i mitt utvalg er dermed mer tilfeldig valgt, ved at jeg kun forholder meg til overskriften og ikke til innholdet. Fordelen med det er at lærebøkene ikke blir valgt ut på bakgrunn av at de samsvarer med problemstillingen. Det gjør at jeg som forsker ikke kan velge ut de lærebøkene jeg har lyst til med tanke på hvilken retning jeg «ønsker» at oppgaven skal peke. Selv om man som forsker skal være objektiv er det som menneske helt umulig å ikke være subjektiv (Nyeng, 2012, p. 50). Dermed ved å gjøre utvalget mer tilfeldig ut ifra kun overskriften til de relevante lærebøkene, vil jeg bevare en mer nøytral og objektiv rolle som forsker. Selv om jeg selv sagt velger ut de lærebøkene jeg opplever som mest relevante med tanke på tema i min oppgave.

På bakgrunn av kvinnekampens opptog på slutten av 60-tallet vil det være naturlig å se på lærebøker fra den tid og frem til i dag. For at ikke det skal bli for mange bøker velger jeg derfor ut en bok fra hvert tiår, altså en fra 60-tallet, en fra 70-tallet, en fra 80-tallet, en fra 90-tallet, en fra 2000-tallet, en fra 2010-tallet og en fra 2020-tallet.

For å avgrense 92 lærebøker til et mindre utvalg bestående av syv lærebøker satt jeg i gang med å gå systematisk gjennom oversikten jeg hadde laget og tok for meg ett tiår av gangen, begynte med 60-tallet og jobbet meg oppover. Uavhengig om det var ni lærebøker eller 19 lærebøker på ett tiår skulle det uansett begrenses til kun en lærebok.

Proessen med å velge ut bøker har vært vanskelig ettersom jeg ikke har hatt mulighet til å gå gjennom alle bøkene for å se hvilke som kunne vært mest hensiktsmessige å analysere i denne oppgaven. Det har ikke vært nok tid til å sette seg inn i 92 bøker, selv i overflaten. Derfor har jeg sett meg nødt til å velge ut lærebøker basert på titler og årstall. Med at jeg har basert det på årstall mener jeg at jeg har prøvd å få en jevn spredning i utvalget slik at det ikke blir to bøker som kun skiller et par år, men heller at tidsforskjellen mellom utgivelsen av lærebøkene er noenlunde lik. I tillegg har jeg forsøkt å se bort ifra lærebøker på 7. trinn ettersom 7. trinn ikke hører til på ungdomsskolen slik den er organisert i dag. Det har likevel ikke vært mulig å ekskludere 7. trinn helt ettersom flere av lærebøkene strekker seg over flere trinn.

Ettersom forlagene ikke har utgitt lærebøker på hvert tiår har det heller ikke vært mulig å avgrense utvalget til å følge ett bestemt forlag. Derfor har jeg vært nødt til å ta for meg lærebøker utgitt av samtlige forlag. Utvalget mitt bærer også preg av dette da det inneholder lærebøker utgitt av Gyldendal, Cappelen, Cappelen Damm og Aschehoug. Ut fra disse faktorene har jeg forsøkt å få et bredt og representativt utvalg, som forhåpentligvis vil bety at forskningen min blir representativ. Videre følger en oversikt over de lærebøkene jeg til slutt ble stående igjen med etter jeg hadde tatt i betraktning alle de overnevnte faktorene.

4.5 Datamaterialet (presentasjon av oversikten av lærebøker i samfunnsfag)

Tabellen nedenfor viser lærebøkene jeg har valgt ut. Disse lærebøkene utgjør empirien i oppgaven.

Læreverk	Skrevet etter læreplan	Utgitt	Forfatter(e)	Forlag	Kapittel og sidetall
Relevans 10 Samfunnsfag	LK20	2022	Vibeke Heidenreich & Kristine Borgaard Waage	Gyldendal	
Nye Makt og Menneske. 9 Samfunnskunnskap	LK06 (13)	2015	Tarjei Helland & Bjørn Ingvaldsen	Cappelen Damm	
Matriks. 10 Historie	LK06	2008	Ketil Knutsen & Synnøve Veinan Hellerud	Aschehough	
Samfunn 8-10: Samfunnskunnskap 10: Verdier og valg	L97	1999	Rolf Mikkelsen, Asle Sveen, Sissel Gråberg Vatn & Svein Aastad	Cappelen	
Samfunn 7-9: Historie 2: Maskiner og maktkamp	M87	1988	Asle Sveen & Svein Aastad	Cappelen	

SOL-serien: Historie 3: Grunnbok for 9. skoleår	M74	1976	Paul B. Figved, Kåre Fossum & Per Aarrestad	Cappelen	
Folk og Samfunn: før og nå. 8. skoleår	N39	1969	Chr. A. R. Christensen, Arthur Gjermundsen & Haakon Holmboe	Gyldendal	

5 Analyse

I dette kapittelet skal jeg presentere resultatene fra analysen av lærebøkene; Folk og samfunn før og nå (1969), Historie 3 SOL-serien (1976), Samfunn 7-9 Maskiner og maktkamp (1988), Samfunnskunnskap 10 Verdier og valg (1999), Matriks 10 historie samfunnsfag for ungdomstrinnet (2008), Nye makt og menneske 9 samfunnskunnskap (2015) og Relevans 10 (2022). Før selve analysen kommer et sammendrag av lærebøkene, samt hvordan jeg gikk frem da jeg analyserte.

5.1 Sammendrag av lærebøkene

5.1.1 Folk og samfunn før og nå (1969)

Læreboka er på totalt 170 sider, og er delt inn i fire kapitler: 1. Industrialismen forandrer samfunnet, 2. USA – En smeltedigel for verdens folk, 3. Norsk kamp for politisk og nasjonal frihet og 4. Fra u-land til i-land Norge på 1800-tallet. I tillegg til denne kapittelinnvidlingen er det i begynnelsen av boka 10 sider om «Hva vi hørte om i forrige bok», og i slutten av boka et historisk navn- og saksregister på to sider.

5.1.2 Historie 3 SOL-serien (1976)

Denne læreboka er en del av SOL-serien som består av geografi, historie og samfunnskunnskap, der de blir utarbeidet i samarbeid med hverandre for å bedre sikre et tverrfaglig undervisningsopplegg i alle tre fagene. Boka er delt inn i åtte kapitler fordelt på totalt 104 sider inkludert en side til slutt med årstall man bør merke seg. Kapitlene er: 1. Frigjøringsbevegelser i Norden, 2. To minoriteter i Norden, 3. Europa inn i 1900-årene, 4. Krise, krig og fred, 5. Det fjerne Østen, 6. De fargede folkene gjør seg frie, 7. Midtøsten og 8. Latin-Amerika.

5.1.3 Maskiner og maktkamp (1988)

Boka med sine 179 sider, inkludert et register bakerst i boka, er delt inn i to overordnede bolker: Verdenshistorie fra 1800-tallet til 1939 og Norgeshistorie fra 1850 til 1939. Under verdenshistorie finner man ni kapitler: 1. Den industrielle revolusjonen, 2. 1800-tallet. Ideologiens tidsalder, 3. Stemmerett og nasjonalisme, 4. Onkel Sam vokser, USA blir stormakt, 5. Afrika, Asia og Latin-Amerika møter imperialismens

jernneve, 6. «De unge døde». Første verdenskrig 1914-1918, 7. «Ned med kapitalismen». Russland blir til Sovjetunionen, 8. USA 1920. Optimisme og børskrakk og 9. Den sterkestes rett. Nazismen truer freden. Under Norgeshistorie finner man også ni kapitler: 1. USA lokker. Den store utvandringen, 2. Hvem skal styre Norge? Kampen om parlamentarismen, 3. Kunstnere styrker norsk selvfølelse, 4. Norge går sin egen vei. Unionsoppløsningen i 1905, 5. Stemmerett og kvinnesak, 6. Det nye Norge. Industrien endrer samfunnet, 7. Jobbetid og torpedodød. Norge under første verdenskrig, 8. Krise og konflikt. Norge i 1920- og 1930-årene og 9. Samer og finner, en trussel mot riket? I tillegg er det et eget kapittel helt i begynnelsen som heter «Å studere samfunnet».

5.1.4 Samfunnskunnskap 10 Verdier og valg (1999)

Læreboka har totalt 113 sider, inkludert stikkordsregister. Boka har syv kapitler: 1. Til deg som skal bruke denne boka, 2. Å studere samfunn – samfunnskunnskap, 3. Rettigheter, plikter og økonomi, 4. Samliv og vanskelige valg, 5. Massemediene, 6. Samarbeid og styring i verden og 7. Utdanning og yrke – hva skal jeg velge?

5.1.5 Matriks 10 historie samfunnsfag for ungdomstrinnet (2008)

Inkludert stikkord, bildeliste og tekstutdrag er denne boka på 141 sider. Boka er delt inn i syv kapitler: 1. Fred på jord, 2. Den kalde krigen, 3. Velferd og velstand, 4. Konflikter i Midtausten, 5. Koloniane blir sjølvstendige, 6. Samling og splitting i Europa og 7. Noreg i verda. Den boka jeg har analysert er skrevet på nynorsk.

5.1.6 Nye makt og menneske 9 samfunnskunnskap (2015)

Totalt er boka på 172 sider. Dette inkluderer register bakerst i boka samt en side i begynnelsen av boka til leseren. Den boka jeg har analysert er en nynorsk utgave. Boka består av fem kapitler: 1. Kjeldekritikk og kritisk tenking – du er utforskaren, 2. Det aller meste er politikk, 3. Den tredje statsmakta – domstolane, 4. Kjærleik, seksualitet og samliv og 5. Rusmiddel.

5.1.7 Relevans 10 (2022)

Relevans 10 er den lengste boka med hele 250 sider totalt. Da er stikkord- og personregister inkludert. Dette er også den eneste boka i materialet som kun har

kvinnelige forfattere. Læreboka har åtte kapitler: 1. Velferd for alle, 2. Økonomi og samfunn, 3. En sammenvevd verden, 4. Migrasjon, 5. Vern om demokratiet, 6. Krig mange steder, 7. Å forandre verden med vold og 8. Verktøykassa.

5.2 Analyseprosessen

Første steg i analyseprosessen var å bli kjent med materialet og danne meg et helhetlig inntrykk av det. Første gjennomgang var mer overfladisk, slik at jeg kunne få et innblikk i hva de ulike bøkene tok for seg. I de neste gjennomgangene gikk jeg grundigere til verks og brukte god tid på hver bok. Med syv bøker var det en lang prosess som var svært tidkrevende. Jeg gikk grundig gjennom bøkene flere ganger og for hver gang skrev jeg ned ting som fanget oppmerksomheten min. Etter en gjennomgang sørget jeg for å få boken litt på avstand slik at jeg ved neste gjennomgang kunne se bøkene i nytt lys slik at nye ting kunne dukke opp. I disse pausene arbeidet jeg med andre deler av masteroppgaven, særlig på de delene som tar for seg likestilling. På den måten fikk jeg se ting litt i både mikro- og makroperspektiv.

Videre gjennomgikk jeg hver bok for å se hvor mange ganger begrepet *likestilling* ble brukt. Hvor ofte et ord blir nevnt gir ingen garanti for hva som faktisk blir formidlet. Men dersom et ord blir hyppig nevnt, kan det kanskje likevel gi en indikasjon på vektlegginga. Jeg laget en oversikt over hvor likestilling eksplisitt ble nevnt i de ulike bøkene. Det jeg fant ut danner den første delen av analysen som tar for seg hvordan likestilling blir tematisert i lærebøkene.

I de neste delene gikk analysen ut på å identifisere hvilke diskurser som ble brukt om likestilling. Ved flere anledninger var det utfordrende å kategorisere meningsinnhold ettersom det i stor grad kan passe inn i flere diskurser på samme tid. Det er mange måter man kan dele inn diskurser på, ut ifra hvilke komponenter man velger å legge vekt på. Jeg identifiserte ulike diskurser ved å trekke frem kjennetegn. Hvilke tema og formål diskursene hadde var den avgjørende faktoren for hvilke diskurser jeg valgte å dele inn i.

For ordenshetsskyld tar jeg for meg lærebøkene en og en, i kronologisk rekkefølge. Men jeg setter de og opp mot hverandre for å vise likheter og ulikheter. Videre ser jeg og på endringer fra lærebok til lærebok. Og til slutt i analyseprosessen setter jeg lærebøkene inn i kontekst og ser på tiden de ulike bøkene er skrevet i og hva som har preget denne tiden.

5.3 Beskrivelse av de tematiske elementene

I dette delkapittelet beskriver jeg de tematiske elementene likestilling blir knyttet opp til i lærebøkene, eksplisitt hvor likestilling blir nevnt i lærebøkene og hvor mange ganger likestilling som begrep har blitt nevnt. Først tar jeg for meg en og en lærebok før jeg til slutt ser på hvilke tematiseringer som går på tvers av lærebøkene.

5.3.1 Folk og samfunn før og nå (1969)

I Folk og samfunn før og nå blir likestilling eksplisitt nevnt 17 ganger, der to av gangene er i innholdslista helt fremme i boka (p. 6) og en gang helt bakerst i boka i historisk navn- og sakregister (p. 170). Den første gangen likestilling blir nevnt i teksten i boka er i kapittelet «Norsk kamp for politisk og nasjonal frihet» som handler om Norge i unionstida med Sverige og politiske aspekter ved den tiden, deriblant fremveksten av en høyre og venstre side. Det er under underoverskriften «Klassemotsetninger» (p. 104) at likestilling blir nevnt: «Venstre gikk inn for utbygging av folkestyret og full likestilling i forhold til Sverige.» To sider frem blir igjen «full likestilling» nevnt under samme tema (p. 106). Videre i dette temaet blir likestilling nevnt en tredje gang: «Ikke bare i Stortinget, men også i store kretser blant folket økte trangen til å markere Norges selvstendighet og likestilling i unionen.» (p. 108). Under samme tema, unionstida med Sverige og oppløsninga av den, flere sider frem blir likestilling nevnt ytterligere to ganger, både som «full likestilling» igjen, og «virkelig likestilling» (p. 122). I dette kapittelet blir likestilling nevnt fem av 17 ganger inkludert de tre gangene begrepet blir nevnt i innholdsfortegnelsen og registeret.

Det siste kapittelet i boka «Fra u-land til i-land. Norge på 1800-tallet» har et underkapittel som heter «Kvinnernes kamp for likestilling» som strekker seg over 4-5 sider inkludert tre bilder og en spørsmålsbolk. På disse sidene blir likestilling nevnt de

resterende ni gangene (pp. 162-166). Under overskriften, der likestilling først blir nevnt, blir kvinnenenes lave til ingen innflytelse i samfunnslivet og hvordan de på den tiden ikke var på like fot med mennene nevnt (p. 162). I neste underoverskrift «Kvinner som gikk foran», blir likestilling nevnt to ganger, samt en gang under en bildetekst av et bilde av Aasta Hansteen som var en av de fremste forkjemperne for kvinners likestilling i Norge (pp. 162-163). Neste underoverskrift handler om at kvinnene får stemmerett, og likestilling blir nevnt en gang (p. 163). Videre blir begrepet nevnt i underoverskriften «Likestilling i utdanning og yrke», samt en gang til i teksten. Halve siden er viet et bilde av den første kvinnelige studenten, Ida Cecilie Thoresen. Neste side er det også viet plass til et bilde, samt at halve siden er disponert til spørsmål og arbeidsoppgaver. I disse spørsmålene blir likestilling nevnt en gang, og tre av åtte spørsmål handler om kvinners rettigheter og stilling i samfunnslivet og i arbeidslivet (pp. 164-165). En siste gang blir likestilling nevnt i boka som en av de store reformbevegelsene på 1800-tallet (p. 166).

5.3.2 Historie 3 SOL-serien (1976)

I denne boken blir likestilling kun nevnt hele tre ganger. Alle de tre gangene begrepet blir brukt skjer i bokens første kapittel «Frigjøringsbevegelser i Norden» (pp. 1-14). Kapittelet tar for seg avskaffelsen av eneveldet, folkebevegelser som avholdsbevegelsen, arbeiderbevegelsen og kvinnebevegelsen, alminnelig stemmerett og nasjonal selvstendighet. Det er under overskriften «Kvinnebevegelsen» at likestilling dukker opp to av tre ganger. Her blir begrepet brukt om kjønnslikestilling mellom kvinner og menn i henholdsvis familien, arbeidslivet og ellers i samfunnet (pp. 7-8). Tredje og siste gang begrepet blir nevnt i boka er under overskriften «Norsk selvstendighetstrang» der det ikke blir brukt som kjønnslikestilling, men: «Unionen ble mer og mer upopulær, ikke minst fordi de ledende svenske politikere viste liten forståelse for de norske kravene om likestilling i unionen» (p. 13).

5.3.3 Maskiner og maktkamp (1988)

I Samfunn 7-9 maskiner og maktkamp blir likestilling nevnt fem ganger. Den første gangen finner vi i innholdsfortegnelsens første side i overskriften «Kvinnene kjemper for likestilling». Dette har fått omtrent en halv side til disposisjon. Og det er kun i

overskriften likestilling som begrep blir nevnt (p. 51). Kapitlet dette befinner seg i handler om USA og avsnittene om kjønnslikestilling handler utelukkende om kvinner i USA. Begrepet dukker igjen opp en tredje gang på neste side, som dog kun er en spørsmål-og-oppgave-side. Spørsmålet som nevner likestilling handler om kvekerkvinneres rolle i kampen for likestilling mellom menn og kvinner i USA (p. 52). Fjerde gang begrepet kommer opp er i et kapittel som handler om Russland som blir til Sovjetunionen, under overskriften «Reformer» der det står at kvinner og menn ble likestilt i ekteskapet da en ny familielov ble utarbeidet (p. 96). Likestilling blir nevnt en siste gang bakerst i boken i registeret (p. 177).

5.3.4 Samfunnskunnskap 10 Verdier og valg (1999)

I denne boken blir likestilling nevnt 29 ganger, der 26 av de er i teksten mens de resterende tre er i innholdsfortegnelsen og bak i registeret. I teksten dukker begrepet først opp i innledninga til kapitlet som heter «Samliv og vanskelig valg» der likestilling mellom kjønnene blir nevnt som et tema som kommer i dette kapitlet (p. 37). I underkapitlet «Kjønnsroller og likestilling» blir likestilling nevnt hele 23 ganger. Det starter med at to 10. klasser har fått spørsmål om hva de forbinder med likestilling mellom kjønnene, og noen 10. klassingers svar på dette (pp. 45-46). Videre kommer et avsnitt om hva loven om likestilling fra 1978 sier om likestilling mellom kjønnene, der en definisjon fra loven kommer frem: «Den slår fast at det ikke er lov å behandle menn og kvinner ulikt fordi de er av ulike kjønn» (p. 46). Så blir en undersøkelse om likestilling mellom kjønnene i Norge og statistikk lagt frem (pp. 46-49). Til slutt i dette kapitlet kommer en bolk med spørsmål og oppgaver der flere av dem tar for seg likestilling (pp. 49-50). Omtrent fire og en halv side brer underkapitlet «Kjønnsroller og likestilling» seg over. De siste gangene likestilling blir nevnt i denne boka er i sammendraget for kapitlet «Samliv og vanskelige valg» (p. 55).

5.3.5 Matriks 10 historie samfunnsfag for ungdomstrinnet (2008)

I denne læreboka finner man begrepet likestilling skrevet tre ganger. To av gangene befinner seg i kapittel «Velferd og velstand» i underkapittel «Rikdom – med problem» under overskrifta «Kvinnesaka» (p. 66). Det første man ser er et bilde fra bladet Sirene som tar omtrent en tredjedel av siden. På resten av siden står det om kvinnebevegelsen

kamp på 70-tallet. Det er helt til slutt på siden av likestilling som begrep blir nevnt to ganger i sammenheng med likestillingsloven som kom i 1978 og likestillingsombudet som også ble opprettet. I tillegg er det en fokusbolk på side 67 om abortkampen (pp. 66-67). Tredje og siste gang begrepet er brukt i boka er i registeret bakerst i boka (p. 138).

5.3.6 Nye makt og menneske 9 samfunnskunnskap (2015)

Likestilling blir nevnt null ganger i denne boka.

5.3.7 Relevans 10 (2022)

I Relevans 10 kommer ikke begrepet likestilling til uttrykk noen steder.

5.3.8 Tematisering på tvers av lærebøkene

Denne gjennomgangen viser at det er nokså tydelig kontinuitet i hvilke virkelighetsforståelser eller diskurser likestilling blir presentert og diskutert gjennom. Selv om begrepet ikke blir nevnt en eneste gang i de to nyeste bøkene *Nye makt og menneske 9 samfunnskunnskap* og *Relevans 10* ser man av de foregående bøkene at likestilling blir nevnt i sammenheng med kjønn, altså kjønnslikestilling. I *Folk og samfunn før og nå* møter vi først begrepet knyttet opp mot politiske tema i unionstiden med Sverige. Også i *Historie 3 SOL-serien* møter vi likestillingsbegrepet i et politisk aspekt, også her i sammenheng med unionstiden med Sverige. Videre i *Folk og samfunn før og nå* møter vi begrepet likestilling som kjønnslikestilling og kvinners kamp for likestilling i politikken, arbeidsliv, utdanning og samfunnslivet for øvrig. I *Historie 3 SOL-serien* blir også likestilling omtalt sammen med arbeidslivet, familien og samfunnslivet ellers. Det samme ser vi i *Maskiner og maktkamp* der det også handler om kjønnslikestilling i familielivet og ellers i livet som en samfunnsborger. *Samfunnskunnskap 10 Verdier og valg* er den boka som eksplisitt bruker begrepet likestilling flest ganger. Her handler det også om kjønnsroller. Dette er en samfunnskunnskapsbok, så det står ikke utelukkende om historiske hendelser slik det gjør i en historiebok. Det juridiske grunnlaget dukker her opp ved at likestillingsloven er nevnt. Det er også familielivet, arbeidslivet og samfunnslivet ellers som dukker opp som tema knyttet til likestilling. I *Matriks 10 historie samfunnsfag for ungdomstrinnet* kommer også det juridiske aspektet frem ved

at likestillingsloven og likestillingsombudet blir nevnt. Samt det politiske aspektet ved at kvinnebevegelsen på 60- og 70-tallet kjempet for flere rettigheter i politikken så vel som i arbeidslivet og i familie, som selvbestemt abort, lik lønn for likt arbeid og en fordeling av husarbeid mellom menn og kvinner. Det er og interessant å se at når bøkene snakker om likestilling, blir det ikke nevnt i sammenheng med noe som har med bærekraft å gjøre.

5.4 Forskningsfunn fra lærebøkene

For ordens skyld vil resultatene av analysen først bli presentert kort og konsist for hver av lærebøkene. I de videre delkapitlene vil det jeg har funnet ut bli drøftet både hver for seg, men også i sammenheng.

5.4.1 Folk og samfunn før og nå (1969)

Resultat: Gjennom hele boken blir menn nevnt betraktelig mange flere ganger enn det kvinner gjør. Dette gjelder og steder der kvinner med fordel også kunne vært nevnt.

Resultat: Ved benevnelse av kjente kvinner blir de ofte koblet mot kjente menn, derimot blir ikke kjente menn koblet til kjente kvinner i samme grad.

Resultat: Kvinner (og barn) blir nevnt til slutt, og ofte bare som bisetninger, i kapitler og avsnitt.

Resultat: Boka fremmer en viss forståelse for at det er likestilt i dagens (1969) samfunn.

Resultat: Det er antydninger til en oss-mot-dem mentalitet i boka der kvinnene blir framstilt som mer undertrykt.

Resultat: Det later ikke til at likestilling er av høy prioritet i boka.

Resultat: Likestilling blir ikke definert.

5.4.2 Historie 3 SOL-serien (1976)

Resultat: Likestilling og kvinnebevegelsen blir adressert tidlig i boka.

Resultat: Tvetydig fremstilling av kvinners stilling i livet i forhold til menn.

Resultat: Boka fremmer at full likestilling mellom menn og kvinner bør skje.

Resultat: Kvinner blir nevnt til slutt, eller i bildetekst.

Resultat: Kjente menn blir nevnt mange flere ganger gjennom boka enn det kjente kvinner blir. Der både kjente menn og kjente kvinner blir nevnt, blir kvinnene nedprioritert i plass.

Resultat: Likestilling blir ikke definert.

5.4.3 Maskiner og maktkamp (1988)

Resultat: Kvinner blir nevnt hyppigere og det er et større fokus på dem.

Resultat: Kvinnekamp og likestilling kommer både tidlig og sent i boka.

Resultat: Amalie Skram blir nevnt som en kunstner som styrker norsk selvfølelse.

Resultat: Kvinner blir skrevet om i bildetekst.

Resultat: Kvinner blir ofte snakket opp.

Resultat: Eget kapittel om stemmerett og kvinnesak.

Resultat: Likestilling blir ikke definert.

5.4.4 Samfunnskunnskap 10 Verdier og valg (1999)

Resultat: Likestilling blir definert.

Resultat: Kjønnroller og likestilling blir presentert omtrent halvveis i boka.

Resultat: Boka sier noe om hvordan det står til med likestillingen mellom kjønnene i dag (1999).

Resultat: Boka fremmer at det bør være likestilling mellom menn og kvinner, både i arbeidsliv, familieliv og ellers i samfunnslivet.

5.4.5 Matriks 10 historie samfunnsfag for ungdomstrinnet (2008)

Resultat: Tvetydig fremstilling av likestilling.

Resultat: Lite fokus på kvinnesak og likestilling.

Resultat: Likestilling blir ikke definert.

5.4.6 Nye makt og menneske 9 samfunnskunnskap (2015)

Resultat: Likestilling blir ikke eksplisitt nevnt i boka.

Resultat: Kvinners kamp for stemmerett blir nevnt i bildetekst.

Resultat: Vektlegger mannens perspektiv i spørsmålet om abort.

Resultat: Både menn og kvinner, gutter og jenter blir omtrent like ofte nevnt i boka i eksempler og gjennom bilder.

5.4.7 Relevans 10 (2022)

Resultat: Likestilling blir ikke direkte nevnt i boka.

Resultat: Fremmer at det ikke var likestilt i «husmortiden».

Resultat: Indirekte virker det som at synet på likestilling ikke kun er forbeholdt kjønnslikestilling.

Resultat: Begge kjønnene blir omtrent nevnt i boka like hyppig, gjennom bilder og eksempler.

Resultat: Bærekraft blir nevnt flere steder i boka, men likestilling blir ikke koblet opp mot det.

5.4.8 Resultat fra bøkene samlet sett

Resultat: Ingen av bøkene kobler likestilling opp mot bærekraft.

Resultat: Kjønnslikestilling blir mindre nevnt i de nyere bøkene enn i de eldre bøkene.

Resultat: Fra de tidligere bøkene og til den siste kan det se ut som likestillingsbegrepet har utvidet seg fra å eksklusivt gjelde kjønn til å favne bredere.

5.5 Hvordan lærebøkene definerer likestilling

Som vist i teorikapittelet ser man at likestilling er et komplekst begrep. Det fins mange ulike måter man kan forstå begrepet på, og hver av de forståelsene kan gi ulik mening. Det er interessant å se på hvordan lærebøkene omtaler likestilling, og det knytter seg til den første delen av selve problemstillingen: *Hvilke forståelser av likestilling mellom kjønnene kommer til uttrykk i lærebøker i samfunnsfag på ungdomstrinnet?*

5.5.1 Diskursene som former kjønnslikestilling

I hele datamaterialet bestående av syv lærebøker er det som vist i funnene kun i den ene læreboka at likestilling blir eksplisitt definert. Det er i *Samfunnskunnskap 10 Verdier og valg*. Det defineres i kapittelet *Kjønnsroller og likestilling*, der kapittelet begynner med hva noen 10. klassinger forbinder med likestilling. Videre kommer det hva loven sier og definisjonen: «I Norge har vi en lov som skal sikre likestilling mellom kjønnene, *loven om likestilling* fra 1978. Den slår fast at det ikke er lov å behandle menn og kvinner ulikt fordi de er av ulike kjønn.» (p. 46). Som presentert i teorikapittelet ser man

at loven i senere tid har blitt endret til å favne mer enn kun likestilling mellom kjønnene. Teorikapittelet viser og at det er dette som er den tradisjonelle måten å definere likestilling på (Holst, 2013). Og dette er den forståelsen av likestilling som dominerer i lærebøkene. Kjønnlikestilling som begrep blir ikke nevnt i noen av lærebøkene, dermed er likestilling det gjeldende begrepet i lærebøkene, og derfor kommer jeg til å bruke begrepet likestilling og ikke kjønnlikestilling i analysen, selv om det her er snakk om kjønnlikestilling. I de eksemplene der det ikke er snakk om kjønnlikestilling, vil det bli presisert.

Det teksteksempelet som viser tydeligst at likestilling blir forstått som kjønnlikestilling er jo da i *Samfunnskunnskap 10 Verdier og valg* som definerer likestilling eksplisitt, som nevnt tidligere i kapitlet. Kjønn blir direkte brukt som en del av formuleringa i definisjonen på likestilling. Videre står det om kjønnkvotering som et middel til likestilling (p. 46)(s. 46). Selv om de seks andre lærebøkene ikke definerer likestilling, og noen av dem ikke eksplisitt nevner likestilling, snakker de likevel om det, og i de alle knyttes likestillingen opp til kjønn. I *Maskiner og maktkamp* ser man det eksempelvis gjennom overskriften Kvinnene kjemper for likestilling som så tar for seg kvinnenes kamp i nybyggerksamfunnet i USA (p. 51). De to neste gangene likestilling blir nevnt i denne boka er det også knyttet opp mot kvinnenes kamp. I *Folk og samfunn før og nå* er det et underkapittel som heter Kvinnenes kamp for likestilling som bidrar til å knytte likestillingsbegrepet til kjønn og kjønnlikestilling. I *Relevans 10* kommer også kjønnsroller til uttrykk sammen med likestilling slik det også gjør i *Samfunnskunnskap 10 Verdier og valg*. Først i forbindelse med husmortiden og husmorens oppgaver(pp. 22-23). Så i forbindelse med frigjøring og like rettigheter der det handler om kjønn og arbeid, blant annet kvinneyrker og mannsyrker(pp. 34-35). Dette åpner for diskusjon rundt roller knyttet til kjønn. Er man født sånn eller har man blitt sånn? Mühleisen sier at:

Samtidig med den lekende feiringen av den frigjorte seksualitetskulturen i mediene er vi vitne til en parallell populær *biologisk* diskurs om seksualitet. Denne fremhever det «naturlige», det å være «født sånn» og «oppføre seg som» heteroseksuell eller homoseksuell, kvinne eller mann. Det bekrefter konvensjonelle diskurser om kjønnsforskjeller, seksualitet og den vitenskapeliggjorte tokjønnsmodellen slik Thomas Laqueur beskriver det. (2006, p. 260).

Her skildrer Mühleisen en dobbeltmoral i seksualitetskulturen som blir fremstilt i media. På samme tid som man feirer den frigjorte seksualiteten, fortsetter man å bygge videre på de tradisjonelle kjønnsrollene. Mühleisen (2006) peker på at det foreligger et tokjønnsperspektiv, på samme måte som tokjønnsmodellen til Laqueur skildrer det. Denne dobbeltmoralheten som Mühleisen finner i seksualitetskulturen, kan man og finne i kjønnslikestillingsdiskursen. Lærebøkene peker i retning av at økt likestilling har ført til økt frigjøring fra de tradisjonelle kjønnsrollene. Oftest på en indirekte måte som impliserer at de stereotypiske kjønnsrollene blir mer overlappende. Samtidig viser lærebøkene at det fortsatt foreligger tradisjonelle kjønnsroller. Dette gjelder fra de eldste bøkene, men også hos de av nyere dato.

I *Samfunnskunnskap 10 Verdier og valg* viser de blant annet i en faktabok (p. 49) med flere punkter at mannen på begynnelsen av 1970-tallet gjorde husarbeid og hadde omsorg for barn i to timer og 13 minutter hver dag. 20 år senere hadde dette økt med 13 minutter. Mens for kvinner hadde tiden brukt på husarbeid og omsorg for barn i løpet av samme periode hatt en nedgang på over halvannen time. Dog brukte kvinner enda en time og 46 min mer på husarbeid og omsorgsarbeid på 90-tallet enn mannen gjorde. Et annet punkt sier: «Året etter at fedrene fikk lønnet pappapermisjon, benyttet 15 361 menn seg av tilbudet. I 1996 tok 27 922 menn ut pappapermisjon, og av dem var 3576 menn hjemme med barnet i mer enn de fastsatte ukene» (p. 49). Selv om boken i aller høyeste grad påpeker forskjellene mellom kvinner og menn, så viser den også at kjønnsrollene fremdeles er der, men at den økte likestillingen mellom kvinner og menn har bidratt til at de tradisjonelle kjønnsrollene har blitt mer frigjorte. Særlig med de to siste punktene som viser at menn på 90-tallet tar mer ansvar i hjemmet og for familien.

Historie 3 SOL-serien skriver at: «Kvinnebevegelsen må fortsette arbeidet for å skape et samfunn hvor kvinner og menn har like rettigheter, like muligheter og samme ansvar for hverandre og for barna» (p. 9). Altså at de tradisjonelle kjønnsrollene må viskes ut, slik at det ikke har noe å si om man er kvinne eller mann. Det blir og skrevet i boka at det er langt igjen å gå til full likestilling mellom kvinner og menn både i arbeidslivet, samfunnslivet og i familien (p. 8). Denne boka kom ut i 1976, som er midt i den nye

kvinnebevegelsen. Med måten de skriver det på, med full likestilling og at kvinnebevegelsen må fortsette å kjempe, så trenger man nesten ikke å se etter når boka er skrevet, man skjønner nesten at den er skrevet i denne tiden da kvinners kamp for likestilling virkelig var i vinden og fikk mye og fortjent oppmerksomhet.

Dog i *Relevans 10* som er den nyeste av lærebøkene og kom ut i 2022 ser vi ikke en slik viet oppmerksomhet og støtte til kvinnekampen. Men de har to sider om husmortiden, som de i boka kaller magasin (pp. 22-23). Der skriver de om at kjønnsrollene sto sterkt. De skriver at det *var* store forskjeller, ulike forventninger og strenge normer. Det står ingenting om hvordan det er i dag. Måten det er skrevet på impliserer at det ikke lenger er slik i dag, at det ikke lenger er store forskjeller, ulike forventninger og strenge normer til kjønnene, menn og kvinner. Det står om slutten på husmortiden da kvinner fikk seg betalt arbeid. Altså peker de i retning av at økt likestilling har ført til økt frigjøring av de tradisjonelle kjønnsrollene. Samtidig viser de og til forskjeller mellom kvinner og menn, blant annet gjennom spørsmålene som handler om kvinneyrker og mannsyrker (p. 35) der man a) skal finne kjønnsfordeling i ulike yrker, b) reflektere over hvorfor kvinner og menn ofte er i ulike yrker, c) svare på hvorfor det er bedre for velferdsstaten at gutter og jenter fritt kan velge yrke og d) hva skolene, arbeidsplassene og myndighetene kan gjøre for at flere jenter og gutter skal velge utradisjonelle yrker.

5.5.2 Likestilling i diskurs-perspektiv

Det er tolkninger av likestilling i alle lærebøkene. Ulike forståelser for likestilling er avklart i teorikapittelet. I dette delkapittelet skal jeg identifisere hvilke forståelser av likestilling som kommer til uttrykk i lærebøkene.

Å forstå likestilling som kjønnslikestilling er som nevnt tidligere den dominerende forståelsen som kommer til uttrykk i lærebøkene. Og at det kun er den ene boken, *Samfunnskunnskap 10 Verdier og valg*, som faktisk definerer begrepet likestilling, ved hjelp av likestillingsloven som slår fast at det ikke er lov å behandle kvinner og menn ulikt på bakgrunn av at de er av ulike kjønn (p. 46). I *Matriks 10 Historie* blir likestilling nevnt to ganger gjennom boka, da i to sammensatte ord; likestillingsloven og likestillingsombudet. Det blir nevnt under overskriften «Kvinnesaken» og blir sterkt

knyttet opp mot kjønn, og at kvinner kjemper for å bli likestilt med mannen (p. 66). I den nest nyeste boka, *Nye makt og menneske 9 Samfunnskunnskap* er ikke likestilling nevnt en eneste gang. Det er nok også den boka som har færrest temaer som kan knyttes mot likestilling og. Men de har et lite avsnitt om stemmerett, men kvinner blir ikke nevnt der. Over det avsnittet er et bilde av ei dame som ser på telefonen sin, og ved siden av bilde er det en bildetekst der det står: «I 1913 fekk kvinner I Noreg stemmerett. Då hadde kvinnerørsla kjempa for denne retten i over 30 år. Noreg var eit av dei første landa i verda som innførte stemmerett for kvinner på like vilkår som for menn» (p. 64). Her snakkes det om likestilling, uten å nevne begrepet, og det gjøres i så måte om stemmerett og mellom kjønnene menn og kvinner. Så det lille i denne boka som kan knyttes mot likestilling, er og i et kjønnslikestillingsperspektiv. Også i boka *Maskiner og maktkamp* knyttes likestilling til kjønnslikestilling, mellom mannen og kvinnen, ved hver av anledningene likestilling blir nevnt.

I *Folk og samfunn før og nå* møter vi første gang på begrepet likestilling i denne sammenhengen: «Venstre gikk inn for utbygging av folkestyret og full likestilling i forhold til Sverige.» (p. 104). Og: «Nordmennene mente at Norge var en helt fri og selvstendig stat. Selv om vi hadde felles konge med Sverige, måtte unionen bygge på full likestilling mellom statene.» (p. 106). Her snakkes det om likestilling i den svensk-norske unionen. Det finner man også i boka *Historie 3 SOL-serien*: «Unionen ble mer og mer upopulær, ikke minst fordi de ledende svenske politikere viste liten forståelse for de norske kravene om likestilling i unionen. Tvert imot kom de med et forslag som etter norsk mening ville gjøre Norge til et lydrike under Sverige.» (p. 13). De to eldste bøkene taler altså om en annen form for likestilling, enn kjønnslikestilling. Her brukes begrepet likestilling om to stater, og menneskene i disse statene, men ikke på bakgrunn av kjønn. Men i begge bøkene blir også begrepet brukt når det kommer til likestilling mellom kvinner og menn. I *Historie 3 SOL-serien* blir begrepet brukt den første av de to gangene i boka under overskriften «Kvinnebevegelsen» (p. 8). *Folk og samfunn før og nå* nevner begrepet en del ganger. Flere ganger blir det nevnt i sammenheng med unionen Sverige-Norge, men aller flest ganger blir det nevnt i sammenheng med kvinners kamp for likestilling. Kjønnslikestilling får hele fire sider i denne boka (pp. 162-165), som ikke er noe særlig spesielt da det ikke er mer enn andre tema har i boka, men når man ser på

alle bøkene i denne analysen, så er det nesten litt spesielt. For ingen av de andre bøkene har viet så mye plass til å snakke om kvinnes kamp i familielivet, i politikken og i utdanning og yrke. Det blir også reist en del navn som har stått i spissen under frigjøringskampen, navn som ikke blir nevnt i de andre bøkene, med et par unntak. Navnene som blir nevnt er; Aasta Hansteen, Gina Krog, Fredrikke Qvam, Fernanda Nissen og Camilla Collett (p. 163). Gina Krog og Camilla Collett er da de man finner navngitt i noen av de andre bøkene.

Den nyeste av lærebøkene, *Relevans 10*, nevner ikke likestilling eksplisitt. Men ved to anledninger kan det som blir skrevet blir koblet til likestilling. Den første anledningen er allerede blitt nevnt i forrige delkapittel om kjønnslikestilling på to sider som omhandler husmørtiden (pp. 22-23). Videre har boka to sider som heter «utforsk». Det går igjen i hvert kapittel i boka. I samme kapittel som husmørtiden blir beskrevet, «Velferd for alle», finner man og «Frigjøring og like rettigheter» som er det kapitlets «utforsk». På den første av de to sidene finner man tre overskrifter; «Kvinner inn i arbeidslivet», «Innvandrere trengs i arbeidslivet» og «EØS-borgere har rettigheter». Videre er det fire korte faktapunkt; «1. Ingrid Bjerkås ble Norges første kvinnelige prest i 1961. 2. Kvinner i Norge måtte kjempe en hard kamp for å få delta i arbeidslivet på lik linje med menn. 3. De første arbeidsinnvanderne fra Pakistan kom til Norge i 1970-årene. De fikk arbeid i industrien og serviceyrker. 4. Manuela Ramin-Osmundsen ble Norges første statsråd med innvandrerbakgrunn fra et ikke-europeisk land i 2007.» (p. 34). På neste side er det oppdrag og oppgaver knyttet til; «1. Kjønn og arbeid, 2. Kvinneyrker og mannsyrker?, 3. Arbeidsinnvandring og 4. Noen trenger ekstra hjelp til å få jobb» (p. 35). Med måten det skrives på på disse to sidene kan det tolkes i retning av at de også her snakker om likestilling. Spesielt punkt 2 av faktapunktene der de skriver «på lik linje med menn». Også innvandrere i arbeidslivet og i politikken blir nevnt. Kjønn og arbeid blir og nevnt som et punkt på oppgavesiden. Etersom de skriver om disse tingene under samme hovedoverskrift er det vanskelig å ikke begynne og koble de sammen, og derfor forstå begrepet likestilling i en mer utvidet forstand enn kjønnslikestilling. I dag brukes begrepet likestilling formelt sett om «kjønn, graviditet, permisjon ved fødsel eller adopsjon, omsorgsoppgaver, etnisitet, religion, livssyn, funksjonsnedsettelse, seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk, alder og andre vesentlige forhold ved en

person.» (Likestillings- og diskrimineringsloven, §1). Både kjønn og etnisitet kommer til uttrykk på disse to sidene i *Relevans 10*. Denne boka kom ut for kun ett år siden, som meget mulig vil si at den praktiserer et slikt syn på likestilling som kommer frem av loven der mye mer enn kun kjønn favnes, i motsetning til slik det gjorde tidligere.

5.6 Diskurser om likestilling i lærebøkene

5.6.1 Lov- og rettighetsdiskurs

I dag har kvinner og menn like rettigheter blant annet gjennom likestillingsloven, og i materialet blir det vist til denne loven som et bevis på likestilling; «I Norge har vi en lov som skal sikre likestilling mellom kjønnene, *loven om likestilling* fra 1978. Den slår fast at det ikke er lov å behandle menn og kvinner ulikt fordi de er av ulike kjønn. Loven åpner også for at en skal kunne bruke *kjønnskvoltering*. Kjønnskvoltering er et middel i arbeidet for å oppnå forandringer.» (Samfunnskunnskap 10 Verdier og valg, p. 46), «I 1978 kom likestillingslova, som gjorde det forbode å forskjellsbehandle kvinner og menn, og det blei oppretta eit likestillingsombod, som fekk ansvaret for å passe på at lova blei følgd.» (Matriks 10 historie samfunnsfag for ungdomstrinnet, p. 66). Dette er eksempler fra de to lærebøkene som nevner likestillingsloven og som bruker den for å legitimere likestilling.

Samfunnskunnskap 10 Verdier og valg nevner også kjønnskvoltering som et middel for å nå målet om likestilling. Måten denne boka skriver om loven på og ved å inkludere kjønnskvoltering som en måte å nå denne forandringa på, gjør at leseren får en forståelse av at likestilling ikke er oppnådd bare på grunn av at det er en lov som sier at det er forbudt å forskjellsbehandle på bakgrunn av kjønn, men at for å få likestilling mellom kvinner og menn så må det arbeides med. Det er spesielt den siste setninga i sitatet som bidrar til at man som leser får denne følelsen. Det at setningen er skrevet i presens viser og at dette er noe som er under arbeid i det man leser det. Og ved at si at kjønnskvoltering er *et* middel, åpner det opp for at det er flere middel, som forsterker følelsen av at likestilling er noe man må fortsette å arbeide med, om man noen gang skulle kunne nå det. Også i *Samfunnskunnskap 10 Verdier og valg* sier de at det er et likestillingsombud som skal sørge for at likestillingsloven blir fulgt opp. De fortsetter

med å skrive at Norge i tillegg har skrevet under på FNs kvinnekonvensjon som trådte i kraft i 1981, og at denne konvensjonen krever likestilling på alle livets områder, både økonomisk, sosialt, politisk og sivilt (p. 46). Det handler dog om hvordan det skrives. Og med å si at kvinnekonvensjonen krever likestilling virker også det som et middel for å nå målet – likestilling. Måten *Matriks 10 historie samfunnsfag for ungdomstrinnet* ordlegger seg gir derimot en litt annen følelse. For det første kommer den setninga som er nevnt i sitat ovenfor helt til slutt i det som handler om kvinnesaken i boka. Det blir veldig kort fortalt, nesten litt sånn forhastet, bare kastet på i slutten av teksten bare for å ha nevnt det. Setninga gir inntrykk av at siden det er utarbeidet en lov for likestilling og oppretta et ombud som skal sørge for at loven blir fulgt, ja da er det under kontroll. Selv om bøkene bare skiller ni år så gir de altså en litt annerledes måte å se likestillingskampen på for leseren.

Historie 3 SOL-serien kom ut i 1976, altså to år før likestillingsloven av 1978 kom. Men i den boken skrives også likestilling som en rettighet; «Omkring 1800-tallet begynte kampen for å skaffe kvinnene samme rettigheter som mennene.»(p. 8) og «Kvinnebevegelsen må fortsette å skape et samfunn hvor kvinner og menn har like rettigheter, like muligheter og samme ansvar for hverandre og for barna.» (p. 9). På 70-tallet, da denne boka kom ut, skjedde det mye på den fronten som gjelder kvinners kamp for likestilling. Denne boka er med på å vise det tydelig med måten de formulerer det siste sitatet. Et sitat som først hedrer kvinners innsats ved å bruke ordet *fortsette*, og et oppfordrende sitat til leseren, som er elever både gutter og jenter. De fastsetter i dette sitatet viktigheten av at kvinner og menn faktisk har og skal ha samme rettigheter, muligheter og ansvar i familielivet. Altså fremmer boka et syn om at kjønnslikestilling er noe vi må ha i samfunnet, selv om boka ikke vier mye plass til temaet.

5.6.2 Politisk diskurs

I lærebøkene er det ved tre punkter at likestilling blir knyttet opp mot politikk. Det første punktet er ved lov og rettighet som allerede er tatt opp i forrige diskurs. De to andre punktene likestilling blir omtalt rundt er unionen mellom Sverige og Norge, og stemmerett.

To av bøkene snakker om likestilling knyttet til den svensk-norske unionen som ble oppløst i 1905, det er *Folk og samfunn før og nå* og *Historie 3 SOL-serien*. Selv om disse to bøkene er de eldste (1969 og 1976), og de som også (spesielt *Historie 3 SOL-serien* fra 1976) er skrevet og blitt gitt ut i en tid da kvinners kamp for likestilling virkelig var i vinden og var noe veldig mange jobbet hardt for at det skulle bli fremgang i, så kobler likevel ikke disse to bøkene likestillingsbegrepet utelukkende til kjønn. Noe man kanskje ville trodd i og med at å koble likestilling utelukkende til likestilling mellom kvinner og menn er den tradisjonelle måten å bruke begrepet på, og dette er jo eldre bøker som man skulle tro holdt mer fast med det tradisjonelle enn det nyere bøker kanskje gjør. Selv om begge bøkene også knytter det mot kjønn, så gjør de det altså også til likestilling i et større perspektiv, mellom to stater. Her handler det om full likestilling mellom statene, altså at Norge skulle være likestilt Sverige, og ikke underordnet Sverige slik Norge den gang var. Når man tenker likestilling mellom for eksempel kjønn føler man det gjerne litt mer nært, men slik de taler om det i disse bøkene blir det litt mer fjernt. Man kan nesten se på det i en makro perspektiv, kontra mikro perspektiv når man ser på likestilling mellom kjønn. For her handler det om blant annet politikk. Det handler ikke i like stor grad om enkeltmennesker. Det handler jo selvfølgelig om mennesker siden politikk gjør det. Men det virker mindre personlig i motsetning til når man snakker om likestilling mellom kjønn.

Likestilling mellom kjønn snakkes ofte om i sammenheng med stemmerett. Stemmerettsdiskursen finner man i nesten alle bøkene i datamaterialet. Den nest nyeste boka *Nye makt og menneske 9 samfunnskunnskap* nevner som tidligere nevnt, ikke likestilling. De har dog et lite avsnitt om stemmerett der kvinners kamp for stemmerett blir nevnt i bildetekst; «I 1913 fekk kvinner i Noreg stemmerett. Då hadde kvinnerørsla kjempa for denne retten i over 30 år. Noreg var eit av dei første landa i verda som innførte stemmerett for kvinner på like vilkår som menn.» (p. 64). Kvinner som kjempet for likestilling på 1800- og tidlig 1900-tallet sitt høyeste mål var å få gjennom stemmerett for kvinner på likt grunnlag som hos menn. Så når man snakker om stemmerett, blir det omtrent implisitt at man også snakker om likestilling.

Slik står det i *Maskiner og maktkamp*:

«Kampen for kvinnenes stemmerett tok lengre tid. Både konservative og liberale var med på å stoppe lovforslag om kvinners stemmerett. I Storbritannia mistet kvinnene tålmodigheten og organiserte kvinnegrupper. De ble kalt *suffragetter* (av *suffrage*, som betyr stemmerett). Gruppene ble ledet av Emmeline Pankhurst og hennes to døtre. De organiserte stemmerettsmarsjer, lenket seg fast foran Parlamentet og sultestreiket. I tiden like før første verdenskrig ble midlene enda mer drastiske. Gruppene ødela kunstverker i museer, gravde opp golfbaner, tente på hus og klippet over telegrafråder.» (p. 39)

Dette sitat viser sterkt at stemmerett tydelig er knyttet til likestilling. Midler er til for å nå et mål. I dette tilfellet er målet at kvinner skal få stemmerett på like vilkår som menn, som er et ledd til å nå likestilling mellom menn og kvinner. Litt senere i boken står det også om kvinner som kjemper for stemmerett under overskriften «Kvinnene kjemper for likestilling» (p. 51). Noe som uten tvil viser at å snakke om stemmerett for kvinner, også betyr at man snakker om likestilling for kvinner. Skulle det dog enda foreligge et snev av tvil så forsvinner det når man går til kapittelet i boka som heter «Stemmerett og kvinnesak» (pp. 143-145).

Stemmerettsdiskursen er faktisk den som kommer oftest og klarest til syne i hele datamaterialet bestående av syv lærebøker. Det er kun en av bøkene som ikke kobler likestilling og stemmerett sammen. Stemmerett blir dog heller ikke nevnt gjennom hele boka. Boka det her er snakk om er *Relevans 10*. Det at stemmerett og likestilling blir nevnt i resten av materialet viser at lærebøkene generelt sett legitimerer likestilling, samt at det er noe som er viktig å skrive om i lærebøker i samfunnsfag. Derimot kan det at det faktisk ikke er nevnt noe om stemmerett, og at likestilling heller ikke er nevnt direkte, i *Relevans 10* som kom ut i 2022, kanskje peke i retning av at det ikke er like viktig å snakke om det lenger. Noe som peker i samme retning som funn fra Røthing sin forskning om at noen kan mene at likestilling allerede er oppnådd (Røthing, 2011, s.83)

5.6.3 Arbeidslivsdiskurs

Likestilling er knyttet til ulike forhold i yrke, arbeid og utdanning, og dette danner til sammen det jeg har valgt å kalle arbeidslivsdiskursen. Forholdet mellom menn og kvinner i arbeidslivet er stadig oppe til diskusjon i offentlige debatter, og har vært det over lang tid. Der lønnsforskjeller, balansen mellom arbeidsliv og familieliv og et

kjønnsdelt arbeidsmarked blir diskutert. Dermed skulle man kunne forvente at likestilling blir tematisert i forbindelse med yrke, arbeid og utdanning også i lærebøkene. Flere av lærebøkene tematiserer dette, men ikke alle. Det er påfallende at kvinner og menn som grupper i arbeidslivet blir satt opp mot hverandre. I stor grad er det et fokus på ulikhetene mellom disse gruppene, det som skiller dem fra hverandre, og ikke det som binder dem sammen, det som er felles og likt. Noe som stemmer overens med Thomas Laqueur sin forståelse av kjønn i tokjønnsmodellen (Lorentzen & Mühleisen, 2006, p. 45). Hvordan bøkene, og i hvilken grad bøkene knytter likestilling og arbeidsliv sammen er ulik.

Matriks 10 historie samfunnsfag for ungdomstrinnet har på sine 137 sider kun ei side viet til, som overskriften sier «Kvinnesaka» (p. 66). Omtrent en tredjedel av sida er et bilde av magasinet «Sirene», og omtrent halvparten av teksten setter likestilling sammen med utdanning og arbeid, blant annet: «Samfunnsutviklinga i 1960- og 1970-åra kravde at fleire tok høgre utdanning, og at også kvinnene deltok i arbeidslivet. Etter kvart begynte yrkesaktive kvinner å protestere mot at menn og kvinner ikkje fekk lik lønn for likt arbeid.» Som nevnt tidligere med denne boka så sier den ting kort og kun om hvordan det var. Den sier ingenting om hvordan det er, eller legger noen føringer på lesar (elever) om hvordan det er nå. Det er nesten som at likestilling mellom kjønn var noe man snakket om, men som ikke lenger er noe man etterstreber. Oppgaver knyttet til dette bidrar og til å forsterke den følelsen. Det er to oppgaver som knytter seg mot dette; «36 Kva kjempa kvinner for i 1960- og 1970-åra?» og «Lag ein digital presentasjon som viser korleis det var å vere ung i 1960- og 1970-åra. Bruk kjelder for å finne ut korleis det var, og lag en presentasjon med både tekst og bilete.» (p. 70). Oppgavene forholder seg til 60- og 70-tallet. Her kunne det med fordel vært en oppgave som tok det frem til i dag (altså da boken kom ut og da den ble brukt i klasserom) og spurte om hvordan det står til med likestillingen i dag.

Noe som er interessant i *Folk i samfunn før og nå* er at de faktisk omtaler arbeid knyttet til hjemmet og familien som arbeid. Noe man kanskje ikke forventer av ei bok fra 1969. Dog skriver de også om det å *bare* være hjemmeverende (p. 162). Hjemmeverende er og satt i anførselstegn, hvorfor, det er ikke godt å vite. Det kan være i en nedsettende

tone, eller det kan være i en slik forstand som at det faktisk ikke er bare å være hjemmeværende. Skulle jeg skrevet det selv, og jeg gikk for det siste alternativet ville jeg tatt anførselstegn rundt ordet bare og ikke rundt ordet hjemmeværende, derfor tolker jeg det dit hen det første alternativet sier. Også i *Relevans 10* påpeker de at å være hjemmeværende, eller husmor som det het på 60-tallet var og er arbeid: «Husmødrenes jobb var å sørge for at alle familiemedlemmer hadde det trygt og godt, at barna kunne utvikle seg, at mannen fikk hvilt seg etter jobb, at alle fikk sunn mat, og at hjemmet var rent og hyggelig. Kvinnen fikk ikke lønn for dette arbeidet.» (p. 22). I tillegg påpeker de at arbeidet ikke var lønnet, som igjen vil si at kvinnen ikke var likestilt med mannen.

Folk og samfunn før og nå har gitt mye av plassen om likestilling til «Likestilling i utdanning og yrke» som er en av overskriftene (pp. 164-165). Et bilde av den første kvinnelige studenten, Ida Cecilie Thoresen, er blant annet tatt med. Til slutt i bildeteksten er det også tatt med at hun var mor til forfatteren Helge Krog. Ettersom dette ikke er første gang en kjent kvinne er nevnt, for så at en kjent mann blir koblet til henne vil jeg ikke tro det er en tilfældighet. Vet å gjøre det undergraves den kvinnelige personen. Spesielt ettersom jeg ikke har funnet et eneste tilfelle i hele boka der dette går motsatt vei, at en kjent kvinne blir koblet mot en kjent mann. Dette er som nevnt flere ganger den eldste av bøkene i datamaterialet mitt og det ligger gjerne mer til tiden at kvinner ble sett i lys av menn og var dem underordnet. Som jo igjen var en av grunnene til at den andre bølgen med kvinnekamp begynte rundt tiden denne boken ble gitt ut.

I tillegg utviser boken en slags optimisme og nesten en form for blindhet mot likestillingen, eller så gjør den seg litt blind. Eksempelvis her: «Lønnsmessig var kvinnene likevel i alminnelighet langt dårligere stilt enn mennene. Dette er noe som har fortsatt like til våre dager. Stort sett er det nå lik lønn for likt arbeid. Men arbeid som bare utføres av kvinner, blir dårligere betalt i mange yrker.» (pp. 164-165). Her er det både og. Først konstaterer de at kvinner fikk langt lavere lønn, før de sier at nå (1969) er det stort sett lik lønn for likt arbeid, før de igjen sier at arbeid som bare kvinner gjør er i mange tilfeller dårligere betalt. Sitatet er litt motstridende. Å si at det *stort sett* er lik

lønn for likt arbeid nå har en slik positiv klang over seg. Det er nesten litt avfeieende – hæ likestilling? Det er jo nesten ikke noen forskjeller lengre, så det trenger vi ikke å bry oss om. Men så kommer den siste setningen som først får meg til å tenke at jo her viser de forskjellene og er ikke avfeieende, men så stopper det. Ingenting mer blir sagt om det. Det er det siste som blir sagt i det avsnittet før det går videre på utdanning. Og da oppleves det igjen som faktisk litt avfeieende – det er jo bare i de yrkene som er dominert av kvinner, da betyr det ikke så mye. For å ikke virke så avfeieende ovenfor dette kunne de med fordel inkludert dette i spørsmål og arbeidsoppgaver som fins på samme siden. Spørsmålene som omhandler dette temaet er kun faktabasert, altså er det ingen tenk/diskuter oppgaver. Noe det med fordel kunne vært for å få leseren (elever) til å danne tanker rundt dette, noe som er gjort i en av oppgavene som omhandler språkdebatten. Dette er en forskjell man ser fra denne boka og til den neste *Historie 3 SOL-serien* som snakker om likestilling og kvinnekamp på en annen måte som oppfordrer mer til å fortsette å kjempe for å utjevne de store forskjellene kvinnene møter i arbeidslivet, men også i familielivet og ellers i det sivile liv (pp. 8-9).

Relevans 10 snakker om likestilling ved to anledninger, den ene er som nevnt tidligere med husmortiden, den andre under frigjøring og like rettigheter, der den ene overskriften er «Kvinner inn i arbeidslivet» (p. 34). På neste side som består av oppdrag og oppgaver er dog samtlige av oppgavene tenke- eller reflektere-oppgaver, som gjør at leseren (eleven) faktisk må reflektere og tenke rundt dette for derved å kunne ta stilling til det, i stedet for å kun fokusere på hvordan det var, slik som i henholdsvis *Folk og samfunn før og nå*. Samtidig kan *Relevans 10* bidra til å underbygge denne grupperingen mellom kvinner og menn i arbeidslivet ved å ha fire oppgaver som handler om «2 Kvinneyrker og mannsyrker?». Likevel er spørsmålene av slik art at det ikke nødvendigvis forsterker ulikhetene i en negativ forstand, men i en slik forstand at man blir bevisst på dem, og eventuelt kan bidra til å minske disse forskjellene.

5.6.4 Familielivsdiskurs

Lærebøkene knytter ofte likestilling opp mot familielivet og organiseringen av det. Et sitat i *Matriks 10 historie samfunnsfag for ungdomstrinnet* lyder slik: «*Fleire av venninnene mine prøvde seg i jobb, men måtte gi opp. Presset frå omgivnadene var for*

stort. Stakkars ungar! Stakkars mann som ikkje får stellet sitt! Og huset – tenk å kjøpe julebaksten. Dette er orda til Brita Westegaard, som levde i 1950-åra.» (p. 51). Dette står under overskriften «Kjønnsroller». Og vidare står det mer om kvinnens rolle og litt om mannens rolle. Mange nye elektriske hjelpemidler som støvsuger og vaskemaskin gjorde Norge mer modernisert, men kjønnsrollene var uendra. Etter dette følger et par sider med spørsmål og oppgaver. Noen av oppgavene knytter seg til de tradisjonelle kjønnsrollene og likestilling, deriblant det siste: «Samanlikn kvinnesynet i illustrert med dagens kvinnesyn. Korleis meiner du kvinnesynet har endra seg?» (p. 53). Illustrert er et bilde og en tekst som heter «Den perfekte husmor» og forteller om hvordan man kan være en perfekt husmor. Selv om teksten ikke sier noe om hvordan kjønnsrollene er i dag (2008) eller vektlegger endring generelt, så legger denne oppgaven opp til at leserne (elevane) selv må tenke over endringer fra i dag (2008) til 1950- og 60-tallet.

Også *Relevans 10* trekker tråder fra husmortiden til likestilling og bruker klart en familielivsdiskurs for å snakke om likestilling, vel og merke på en indirekte måte. De setter kjønnsrollene opp mot hverandre for å fremheve forskjellene: «*Idealet* var at kvinnene skulle passe på at alle hadde det bra, og yte omsorg, helst innenfor familien. Mennene på sin side skulle betale familiens utgifter med det de tjente i jobben.» (p. 23).

I *Samfunnskunnskap 10 Verdier og valg* har de med en undersøkelse fra 1998 gjort av MMI på oppdrag fra Dagbladet, som undersøkte likestilling mellom kjønn i Norge. Undersøkelsen ønsket å kartlegge den norske mannen, og derfor er det utelukkende mannen som har blitt undersøkt. På den ene siden kom det fram at seks av ti ser for seg full likestilling der både kvinnen og mannen har like krevende jobber og deler på omsorg for barna og husarbeid. På den andre siden kom det også fram at nesten hver tredje mann mente at kvinnen burde ha en mindre krevende jobb enn mannen slik at hun kunne ta hovedansvaret for barn og hus. Generelt sett kommer det fram at mange menn ønsker full likestilling mellom kvinner og menn, samtidig som det kommer fram at mange i realiteten egentlig ikke ønsker dette. «Ingen menn i Dagbladets undersøkelse så for seg denne rolledelingen: mannen som heltids husfar og barnepasser, kvinnen som forsørgende karrierекvinne.» (p. 47). Ved å inkludere denne undersøkelsen bidrar det til å sette likestilling på dagsplanen. For de unge leserne (elever) som er under

utvikling og danning bidrar dette til å gjøre dem mer oppmerksomme på dette. Spesielt ved at det undersøkelsen tar for seg er likestilling i hverdagslivet, i arbeidslivet og familielivet, så oftest er de to arenaene folk bruker mest tid, og derfor to av de viktigste arenaene å faktisk nå likestilling på.

5.6.5 Historisk diskurs

Den historiske diskursen er preget av endringene eller utviklinga som har skjedd når det kommer til likestilling. Med særskilt fokus på hvordan forholdene har endret seg i løpet av historien for kvinner. «I 1950- og 1960-årene la samfunnet til rette for at gifte kvinner skulle være husmødre. Når kvinner giftet seg, sa mange av dem opp jobben – eller de ble sagt opp.» (Relevans 10, p. 23). «Det var store forskjeller på *kjønnsrollene*. Det var ulike forventninger til hva kvinner skulle drive med, og hva menn skulle drive med. Normene var strenge, så det var ikke lett å skille seg ut eller prøve å velge annerledes.» (Relevans 10, p. 23). «*Med likestilling mellom kjønnene forbinder jeg at menn og kvinner har like rettigheter og muligheter. I hjemmet skal begge kjønn kunne gjøre de samme oppgavene, og på jobb skal man få oppgaver etter evne, ikke etter kjønn*» (Samfunnskunnskap 10 Verdier og valg, p. 45). Det er dette vi i dag lærer at likestilling mellom kjønnene skal være.

Det blir ofte trukket frem at det har skjedd store endringer knyttet til likestilling i Norge, og at samfunnet i dag er mye mer likestilt. Flere plasser i datamaterialet går det likevel igjen et direkte eller indirekte «men» som sier at likestilling ikke er nådd: «Skritt for skritt fikk kvinnene oppfylt en rekke krav, men ennå i våre dager er det langt igjen til full likestilling mellom kvinner og menn i familiene, i arbeidslivet og i samfunnet ellers.» (Historie 3 SOL-serien, p. 8). *Samfunnskunnskap 10 Verdier og valg* sier at: «I 1970 tjente en kvinnelig industriarbeider 25% mindre enn mannen. I 1995 er forskjellen sunket til 10%.» (p. 49). Enda er altså ikke likestilling mellom kvinner og menn nådd. Hvis vi ser på den nyeste læreboka, *Relevans 10*, omtaler de det som har med likestilling og gjøre i fortid og sier ingenting om hvordan det er i dag. Indirekte kan det tyde på at det er et motsetnings «men» som peker i retning av likestilling er oppnådd, eller hvert fall ikke så viktig å snakke om lengre. Det blir fokusert mer på at velferdsstaten får

bedre ordninger for folk generelt, enn på likestilling mellom kvinner og menn. Det ser man i det som står under «Slutten på husmortiden i norsk historie»:

«Husmortiden tok slutt i 1970-årene. Da ble det gradvis mer vanlig at gifte kvinner fikk betalt arbeid. Litt etter litt fikk velferdsstaten på plass bedre økonomiske ordninger fra foreldre, slik at de kunne være hjemme fra jobb etter fødsel og når barna var syke. Ikke minst ble det fart på utbyggingen av barnehagene.» (p. 23)

Nye makt og menneske 9 samfunnskunnskap gir heller ikke uttrykk for at likestilling mellom kjønn er noe som fortsatt i våre dager å viktig å snakke om.

Et forhold går igjen i lærebøkene, og det er at man sammenligner fortiden med nåtiden. Hvordan det står til med likestillingen blir hele tiden sett i lys av hvordan det var tidligere. Den implisitte forståelsen av en tidligere manglende likestilling er dermed noen ganger med på å underbygge og legitimere dagens likestillingssituasjon som *god nok*. Det blir pekt på endringer fra tradisjonell arbeidsdeling mellom menn og kvinner på 50-tallet, til at kvinner i dag er godt representert både innen utdanning og arbeid.

Historiediskursen viser helt klart at likestilling har vært veldig viktig å snakke om i lærebøkene. Derimot viser de to siste lærebøkene at likestilling kanskje ikke er så viktig å snakke om lengre. Ved å ikke nevne eller definere likestilling gir de hvert fall ikke uttrykk av det er veldig viktig. Kanskje de anser dagens likestillingssituasjon for å akkurat være *god nok*, og derfor ikke etterstreber å sette et større søkelys på det i bøkene. Er dette et bilde på hvordan det er ellers i samfunnet også?

5.6.6 Kulturell diskurs

Den kulturelle diskursen går litt hånd i hånd med den historiske diskursen, derfor av hensyn til plass går jeg ikke like mye i dybden her da det vil resultere i mye gjentakelse. Det er likevel verdt å nevne det kulturelle også som en diskurs ettersom norsk kultur ikke er noe fast og endelig. Kulturen som ruvet på 1950- og 60-tallet der de tradisjonelle kjønnsrollene stod særdeles sterkt, er ikke den samme kulturen vi er en del av i dag ettersom vi ikke er like bundet av den sterke rolledelingen mellom kvinner og menn. Kvinner har også i dag mange flere rettigheter og muligheter enn man som kvinne

hadde på 50- og 60-tallet. Det er dette den kulturelle diskursen handler om, å sette dagens norske likestillingskultur opp mot gamledagers norske kultur. Det er typisk å sammenligne på denne måten for å legitimere hvor langt en selv har kommet i likestillingen. Tradisjonelle kjønnsroller blir tolka som et mangefult søkelys mot likestilling, der en gradvis økning i likestilling er en frigjøring fra disse rollene.

5.7 Endringer fra lærebok til lærebok

Folk og samfunn før og nå er en av de bøkene som vier mest plass til kvinners kamp for likestilling, hele fire sider (pp. 162-165). Men gjennom boken har de en tendens til å nevne kvinner (og barn) til slutt i avsnitt og temaer. Kapittelet som handler om kvinners kamp for likestilling, er også et eksempel på det da det er det nest siste kapittelet som blir nevnt i boka. Under en deloverskrift som heter «Nye samfunnsklasser» (pp. 31-33) blir kvinner og barn nevnt til slutt i et avsnitt, med kun en setning: «Til mange arbeidsoperasjoner kunne kvinner og barn brukes.» (p. 32). Videre i de siste avsnittene snakkes det om arbeideren, og da omtales arbeideren som «han», selv om det like før ble nevnt at arbeideren også kunne være en «hun». Enda et eksempel er under deloverskriften «Prærien» (pp. 68-69), der det snakkes om husmannsgutters eventyr å reise til USA for å bosette seg på en gård på prærien. Kvinners migrasjon blir ikke en gang nevnt. Den neste deloverskriften «Gullrushet til California» (p. 69) nevner kvinner helt til slutt ved en setning som fortelle at av de 90 000 menneskene som bodde i California i 1850 var kun 8% kvinner. Boka er full av eksempler der kvinner blir nevnt som en bisetning. Det føles som at mannen er hovedrollen, mens kvinnen bare får mindre biroller.

Noe som støtter den følelsen, er at ved flere anledninger blir kjente kvinner direkte koblet opp mot menn, som nevnt tidligere. «Den første som tok opp kampen for kvinnene her i landet, var *Camilla Collett*. Hun var søster av Henrik Wergeland.» (p. 163). Hvorfor det er nødvendig å nevne i det hele tatt forstår ikke jeg. Det kunne like godt vært nevnt tidligere når Wergeland blir nevnt, noe det altså ikke gjør. For menn kobles ikke til kvinner, slik som kvinner. Opp gjennom historien har kvinner var underordnet mannen, og dette er et tydelig eksempel på at det enda er sånn når denne boka kom ut. Måten det er skrevet på undergraver Collett. Hun presses ned slik at

Wergeland kan ta plass over henne. Så kunne man tenkes at dette bare var tilfeldig, og at Wergeland er blitt nevnt tidligere i boka og at det derfor bare var for å gjøre en kobling. Men på neste side i bildeteksten blir det til slutt sagt at den første kvinnelige studenten i Norge, som det handler om, var mor til forfatteren Helge Krog (p. 164). Helge Krog er for øvrig ikke nevnt i boka tidligere. Og igjen settes det kvinnelige navnet inn i skyggen, mens det mannlige navnet for skinne i lyset. Ergo var det ingen tilfeldighet.

Og når vi nå er inne på bildetekst kan det nevnes at det er et sted kvinner kan bli nevnt. Men en bildetekst er ikke hovedteksten, det er en bitekst. Igjen, kvinnen som biperson. En kvinne som faktisk blir nevnt i teksten er Florence Nightingale, som grunnla den moderne sykepleie (pp. 64-65). Etter henne blir Henri Dunant nevnt som grunnla Røde Kors (pp. 65-66). Nightingale blir faktisk nevnt først, men Dunant får uansett mer enn dobbelt så mye plass som henne. Og det er det som sitter igjen fra denne boka - kvinnen som nedprioritert.

Den nesten boka *Historie 3 SOL-serien* har ikke like mye å ta fatt i da kvinners likestillingskamp ikke blir nevnt i stor grad. Boka har viet størst plass krig. Også i denne boka ser man at menn er overrepresentert i forhold til kvinner. Dog må man huske på at siden det opp gjennom historien har vært menn som har stått over kvinner så er det de som stort sett har skapt seg navn og gjort ting av betydning, eller hvert fall tatt æren for de tingene. Den store forskjellen man ser i denne boka er hvordan de taler om kvinnekampen kontra i *Folk og samfunn*. I *Historie 3 SOL-serien* taler de direkte til kvinnebevegelsen ved å si at de må fortsette arbeidet for å skape et kjønnslikestilt samfunn (p. 9). I motsetning til *Folk og samfunn før og nå* som ikke sier noe om hva man bør gjøre, selv om også de sier at det ikke er helt likestilt. *Historie 3 SOL-serien* adresserer dette tidligere i boka, som gir en følelse av at det er viktigere å snakke om, selv om det ikke er nevnt særlig mye om det.

En stor endring møter vi i *Maskiner og maktkamp*. Tidlig i boka møter vi ekteparet John og Anne Brown, som virker som en fiktiv familie boka har funnet opp for å forklare hvordan det var under den industrielle revolusjonen. Både John og Anne blir presentert

i relativt lik grad. De får to barn, Robert og Julia. Videre er det Julia som blir nevnt ved hennes nye familie. Altså fokuserer de på Julia i stedet for broren hennes Robert, eller mannen hennes, som ikke en gang er nevnt med navn. Generelt viser boka at den fokuserer mye mer på kvinner opp gjennom historien og bruker kvinner minst like mye i eksempler. Eksempelvis der det blir sagt at kvinner ikke hadde stemmerett, legger boka til kvinnenes bragd med å samle inn 250 000 underskrifter for unionsoppløsningen mellom Sverige og Norge (p. 141). Som nevnt tidligere var det en langt større benevnning av kjente menn enn kvinner i særlig *Folk og samfunn før og nå*, noe som sagt sannsynligvis også har sammenheng med historien. Noe som kanskje alltid vil være et tilfelle. I *Maskiner og maktkamp* ser vi derimot en bedring ettersom Amalie Skram er nevnt som en av Norges store kunstnere sammen med blant annet Bjørnson og Ibsen (p. 136). Men igjen ser vi tilfellet av at kvinner blir nevnt mot slutten og litt som en bisetning: «Amalie Skram skildret fattigdom og menns overgrep mot kvinner». Både Ibsen og Bjørnson har blitt viet mer plass. Amalie Skram har dog fått mer plass i bildetekst. Igjen må jeg påpeke at bildetekst kommer utenom hovedteksten, og blir ofte oversett.

Samfunnskunnskap 10 Verdier og valg er den som tydeligst snakker om likestilling og hva det er. Men som en samfunnskunnskapsbok og ikke historiebok tar den ikke for seg det historiske aspektet ved kvinners kamp for likestilling opp gjennom historien. Det den derimot gjør, som fortsetter litt i samme spor som *Historie 3 SOL-serien*, er at den tar for seg en del om hvordan likestillingen er i dag. Selv om den ikke er like formanende mot hva man må gjøre for å få likestilling, så gir den et klart bilde av at det ikke er likestilt mellom kvinner og menn. I forhold til de to forrige bøkene så har den dedikert mer plass til å snakke om likestilling og kjønnsroller (pp. 45-50).

Så å se i *Matriks 10 historie samfunnsfag for ungdomstrinnet* ble litt skuffende. Jeg trodde at det nå skulle være viet enda mer plass til kvinnekampen. Det viste seg å være motsatt. Boka tar for seg en side med kjønnsroller (p. 51) og en side med kvinners kamp for likestilling (p. 66), inkludert bilder. Det blir ganske kort fortalt om kvinnekampen. Altså mye informasjon på ei side. Dette ser ut til å være en trend gjennom boka, men mange andre hendelser har likevel fått mer plass. Språket har og blitt enda mer passivt

enn det har vært. I *Historie 3 SOL-serien* var språket ikke særlig passivt, men fra da av har språket blitt mer og mer passivt. I denne boken føler man det sterkt på måten boka er ordlagt. Til forskjell fra den forrige boka sier den ingenting om hvordan det står til med likestillingen i dag. Den avslutter bare med at: «I 1978 kom likestillingslova, som gjorde det forbode å forskjellsbehandle kvinner og menn, og det blei oppretta eit likestillingsombod, som fekk ansvaret for å passe på at lova blei følgd» (p. 66). Denne boka er fra 2008. Det er 30 år mellom det siste de skriver om og da boka kom ut. Man skulle jo tro de kunne si noe mer om likestillingssituasjonen opp mot 2008. Med tanke på at boka har vektlagt å representere mannen, burde de viet litt mer plass til å snakke om kvinnesaken. Boka snakker mye om ulike statsleder, og det er dominert av mannlige. Dronning Elizabeth 2. er på et bilde (p. 94), men ikke nevnt i teksten, selv om hun var verdens mest kjente leder. På tredje siste side blir også Gro Harlem Brundtland avbildet, men hun blir kun nevnt i bildetekst. Selv om hun var statsminister i Norge i 1981, 1986-1989 og 1990-1996. Denne boka hopper av den endringskurven de andre bøkene har tatt mot mer kjønnslikestilling, og tar fem skritt tilbake.

Nye makt og menneske 9 Samfunnskunnskap har nesten ingenting som kan kobles mot likestilling. Kvinners vei til stemmerett blir kort nevnt i bildetekst (p. 64).

Kvinnebevegelsen blir kort nevnt under overskriften «Abort» (p. 124), der det blir sagt at det var kvinnebevegelsen som kjempet frem retten om selvbestemt abort. Det som videre er interessant er at det avslutter med hvordan abort er for mannen. Stort sett gjennom boka er det relativt lik fremstilling av kvinner og menn og det er generelt sett ikke noe å bemerke med tanke på hvordan boka snakker om menn og kvinner på. Selv om det er viktig og bra at også mannens side av en abort kommer frem, det er jo likestilling, så er det noe med måten det skrives på som får meg til å stusse. Som leser av denne boka (elever) vil det kanskje sitte igjen litt ekstra, og på den måten vil mannen i en abortsak dominere over kvinnen. Altså at det man sitter igjen med er mannen sin side av saken, som betyr at kvinnen blir nedprioritert. Det handler om måten det er skrevet på og. Ved å lese det er det «mannen» man får sympati for:

«For barnefaren kan det vere vanskeleg å ikkje kunne bestemme. Dersom mannen ønskjer barn, mens kvinna ikkje vil ha barn, synest mannen det er veldig trist og problematisk dersom

svangerskapet blir avbrote. Dersom mannen på den andre sida ønsker abort, men kvinnen vil ha barnet, vil mannen få ei livslang forpliktning uansett om han ønsker å bli far eller ikkje» (p. 124).

Relevans 10 er den nyeste av bøkene og kanskje den boka som har aller likest fordeling av benevnelser basert på kjønn. Dette er også den eneste boka som kun har kvinnelige forfattere, ikke at det behøver å ha noe å si. Alle bøkene har hatt et likestillingssyn som handler om kjønn. Det gjør det også i denne boka, men man ser også antydninger til at likestillingsbegrepet er utvidet til å favne mer enn kjønn, noe som også går frem av likestillings- og diskrimineringsloven vi har i dag. Men også i denne boka er ikke likestilling i seg selv nevnt. Det er to sider med «husmortiden» (pp. 22-23), samt to sider med «frigjøring og like rettigheter» (pp. 34-35), der det snakkes om kjønn og der man kan se antydningene til det utvidete begrepet. Grunnen til at jeg kaller det er antydninger, er fordi likestilling ikke blir eksplisitt nevnt. Selv om *Relevans 10* har mer innhold som kan knyttes til likestilling og kjønnsroller enn henholdsvis *Nye makt og menneske 9 samfunnskunnskap* blir ikke likestilling nevnt noen ganger, i ingen av de to bøkene faktisk. Noe som viser at endringen fra å snakke mer om det og å gi det mer plass i bøkene for å understreke viktigheten av det har avtatt. Det virker som om likestilling ikke lenger er så viktig å sette søkelys på. Som Røthing sier så virker det som om det i dag er en oppfatning av at likestilling allerede er oppnådd i Norge (Røthing, 2011, s. 83). Rapporten «Likestilling er jo ikke lenger det helt store....» *Likestillingsarbeid i skolen 2009-2010* støtter også dette ved å si at: «likestilling oppfattes som så selvsagt av de fleste at det ikke er noe å diskutere» (Støren et al., 2010, p. 98).

5.8 Lærebøkene i kontekst

Lærebøkene har et spenn på 53 år fra den nyeste (2022) til den eldste (1969). På 53 år har samfunnet også vært i endring. Derfor er det nødvendig å si noe om tiden de ulike bøkene er skrevet i, ettersom de vil være påvirket av det samfunnet de oppstår i. For ordenhetsskyld vil jeg ta hver bok for seg i kronologisk rekkefølge

5.8.1 Folk og samfunn før og nå (1969)

Denne boken er skrevet i et slags krysningstid mellom husmortiden som foregikk på 1950- og 60-tallet, med opptøyet for den nye kvinnebevegelsen.

«Fra tidlig 1960-årene økte antallet kvinner i utdanning og lønnet arbeid. Samtidig fikk likestillingstanken bedre fotfeste i samfunnet, og i siste halvdel av 1960-årene var ikke dette temaet kontroversielt lenger. Tvert om, mange mente at likestillingssamfunnet var der. Dørene var åpne, det var bare å gå gjennom dem» (Lønnå, 2003)

60-tallet er preget av mye annet også; Vietnamkrigen, første menneske på månen, Norge finner olje, Martin Luther King jr. og John F. Kennedy myrdes, Cubakrisen, seksdagerskrigen og oppreisningen av berlinermuren. En tid der mye skjer i verden og den beveger seg raskere og raskere. Likevel er det mye splittelse og mange som kjemper for sine rettigheter, blant annet kvinner rundt om i hele verden, men spesielt i USA og i Europa.

Boken kom ut i 1969, og har mest sannsynlig ikke tatt lengre enn et år å skrive. Derfor burde ikke likestillingstanken være, som nevnt i sitatet lenger oppe, helt kontroversiell. Og det ser man av boken. Tanken er ikke kontroversiell og boken vier en del plass til å snakke om dette temaet, og viser med det at det er et viktig tema å snakke om. Men slik som den siste setninga i sitatet sier, slik opplever jeg også at boken er. På den måten at folk mener og tror at det er likestilt, men at det i realiteten ikke er det.

5.8.2 Historie 3 SOL-serien (1976)

Nå var husmortiden over, og likestillingstanken hadde fått langt større fotfeste i samfunnet. På 70-tallet ble flere kvinneforeninger grunnlagt; Nyfeminismen i 1970, Kvinnefronten i 1972, Claragruppen i 1974, Lesbisk bevegelse i 1975 og Brød og Roser i 1976. Også Norsk Kvinneforbund fra 1948 kom i aktivitet igjen etter flere års pause. Tidsskriftet Sirene, et tidsskrift for kvinners likestilling, ble opprettet i 1973. Og 1975 var FNs internasjonale kvinneår (Lønnå, 2003). Det skjedde altså mye for kvinnebevegelsen på 70-tallet.

Selv om boka ikke skriver særlig mye om det, så er det lett å se at boken er skrevet i denne feministiske tiden. Måten den forteller om kvinners kamp på, og ved å påpeke at kvinnebevegelsen må fortsette å kjempe for likestilling mellom kvinner og menn.

5.8.3 Maskiner og maktkamp (1988)

Likestillingsloven kom i 1978 og i 1981 ble det også en bestemmelse om kjønnskvotering. Abortloven ble også vedtatt i 1978. Flere krav ble innfridd i løpet av 1970-årene og første halvdel av 80-årene. Kvinner fikk flere valgmuligheter og karrieremuligheter, og høyere utdanning var mer tilgjengelig. I tillegg så Norge sin første kvinnelige statsminister i 1981, Gro Harlem Brundtland. Hun økte andelen kvinner i regjeringen fra 17 til 44% i 1987 (Lønnå, 2003). I 1983 opprettet også FN Verdenskommisjonen for miljø og utvikling, også kalt Brundtlandkommisjonen, som ble ledet av Gro Harlem Brundtland (FN-sambandet).

80-tallet var altså preget av et fortsatt økende feministisk samfunn. Boka er dog ikke like frempå som den forrige ettersom den har et mer historisk perspektiv, og like mye nåtid og fremtidsretta perspektiv. Men likestilling var jo ikke lenger noe «nytt» på 80-tallet, og kvinner hadde fått flere rettigheter og muligheter, noe som kanskje gjør at det kanskje ikke ble sett på som like viktig å ha et nåtid- og fremtidsretta-perspektiv.

5.8.4 Samfunnskunnskap 10 Verdier og valg (1999)

90-tallet vil ha vært preget av en større frihetsfølelse. Berlinermuren falt i 1989 og Sovjetunionen gikk i oppløsning i 1991. Det var også større frihet i samfunnet generelt ettersom kvinners økning i muligheter til spesielt jobb og utdanning betød at flere kvinner var i jobb og dermed hadde egen inntekt. Ekteskap ble ikke lenger like viktig, og mange ble heller samboere. Homofile fikk også større frihet ettersom i 1993 kom en lov om registrert partnerskap.

Boken som er skrevet på slutten av 90-tallet kan man se har blitt preget av denne frihetstiden siden økonomi, familiens økonomi, samlivsformer, kjønnsroller og likestilling blir adressert tidlig i boka. Dagens situasjon på likestilling blir og tatt med.

Av fire forfattere av boka er en av dem en kvinne. Alle de tidligere bøkene er kun skrevet av menn. Bare fordi det også er en kvinnelig forfatter trenger ikke det å være noe av grunnen til at denne boka fokuserer en hel del på likestilling, men det betyr heller ikke at det ikke er en del av grunnen.

5.8.5 Matriks 10 historie samfunnsfag for ungdomstrinnet (2008)

2000-tallet var preget av en voksende økonomi i Norge på grunn av oljen, selv om finanskrisen brøt ut i 2008. Homofili blir enda mer akseptert og mot slutten av 2000-tallet får homofile lov å gifte seg. Konflikter i Midtøsten preger også 2000-tallet, og har preget verden i lang tid. Det er kanskje på grunn av det at boka har viet et eget kapittel til konflikter i Midtøsten.

Boka skriver også litt om både kjønnsroller og om likestilling, men om det er på grunn av tiden eller om det kan ha en sammenheng med at en av to forfattere er kvinnelig, er ikke godt å si. Boka sier dog ikke noe om situasjonen videre fra slutten av 70-tallet.

5.8.6 Nye makt og menneske 9 samfunnskunnskap (2015)

Av denne boka er det lett å se at samfunnet har blitt mer likestilt både mellom kjønn og seksualitet. Boka har en jevnere representasjon av både gutter og jenter, kvinner og menn, samt ulike seksualiteter og samlivsformer der både homofile og heterofile er representert.

Man ser også av boka, som i samfunnet, at debatten om likestilling har dalt. Boka nevner ikke likestilling og har generelt lite fokus på det. Det kan være interessant å tenke litt på at boka er skrevet av to menn.

5.8.7 Relevans 10 (2022)

De siste årene har vært preget av pandemien Covid-19 og ettervirkninger av det. Bærekraftig utvikling har vært et tema i mange år, men i 2020-årene (til nå) ser man et samfunn som tenker mer på bærekraftig utvikling. Mange kjører el-biler, har solcelle panel, er mer bevisste forbrukere og gjenbruk er trendy. Dette går igjen i boka ved at det flere steder blir nevnt bærekraft. Likevel blir ikke likestilling koblet opp til bærekraft, selv om det er en del av den bærekraftige utviklinga.

Likestilling blir ikke eksplisitt nevnt i boka, men denne boka har likevel større fokus på både likestilling og kjønnsroller enn den forrige. Til informasjon er to av to forfattere i denne boka kvinner.

I 2018 ble likestillingsloven erstattet av likestillings- og diskrimineringsloven. Den nye loven inkluderer flere diskrimineringsgrunnlag som nevnt i teorikapittelet. Deriblant ved etnisitet og seksuell orientering i tillegg til kjønn (Likestillings- og diskrimineringsloven, 2018) . Dette ser man igjen i boka ved at den taler for et utvidet syn på likestilling, altså at likestilling favner mer enn kun kjønn.

6 Diskusjon og konklusjon

Denne oppgaven har forsøkt å svare på problemstillingen: *Hvilke forståelser av likestilling mellom kjønnene kommer til uttrykk i lærebøker i samfunnsfag på ungdomstrinnet?* I dette forsøket på å løse problemstillingen har jeg tatt utgangspunkt i tre forskningsspørsmål som har bidratt til å strukturere analysekapittelet og har hjulpet til i forsøket på å løse problemstillingen. For å svare på disse spørsmålene har jeg foretatt en kritisk diskursanalyse av syv lærebøker fra 1969 til 2022.

Det første forskningsspørsmålet er: Hvordan blir likestilling mellom kjønnene presentert i lærebøkene? Ved å undersøke dette i hver av bøkene viste det seg å bli presentert svært ulikt. Noen bøker snakket mer om likestilling enn andre. De to nyeste bøkene nevnte ikke en gang «likestilling». Bare en bok definerte likestilling, slik det gikk frem av den tidligere likestillingsloven. Alle bøkene tok likevel for seg likestilling på en eller annen måte. Forskningen min, samt tidligere forskning, viste at når man snakker om likestilling er det normalt sett likestilling mellom kjønn man snakker om – kjønnslikestilling. Unntak var det i et par av bøkene som snakket om likestilling mellom Norge og Sverige i unionstida, samt at den nyeste boken ikke utelukkende henviste til kjønn der det ble snakket om likestilling.

Det andre forskningsspørsmålet er: Hvilke diskurser former betydninger av likestilling i lærebøkene? For å identifisere de ulike forståelsene av likestilling i lærebøkene har den kritiske diskursanalysen bidratt til at jeg identifiserte åtte ulike diskurser som fungerer noe forskjellig fra hverandre. *Diskursene som former kjønnslikestilling og likestilling i diskurs-perspektiv* knytter seg til hvordan lærebøkene indirekte og direkte definerer likestilling. Disse to diskursene er gjennomgående i hele materialet, og viser igjen at likestilling først og fremst blir definert som kjønnslikestilling. De andre diskursene *lov- og rettighetsdiskurs, politisk diskurs, arbeidslivsdiskurs, familielivsdiskurs, historisk diskurs og kulturell diskurs* legitimerer likestilling på forskjellige måter. Etersom diskursene er en måte å strukturere legitimeringene på vil det være fellestrekk på tvers av diskursene. Den mest fremtredende diskursen vil nok være *arbeidslivsdiskursen*, ettersom det er den som dukker opp og blir snakket om i flest bøker. Noe som kan gjenkjennes i samfunnet ved at ofte når man snakker om kjønnslikestilling, gjør man det

i form av at kvinner skal ha like rettigheter som menn særlig når det kommer til arbeid og utdanning. Det er vel og bra at det foreligger et fokus på det, samtidig har det sine ulemper. I og med at Norge er ganske likestilt på den fronten bidrar det til tanken om at likestilling allerede er oppnådd. Også ved å fremme denne diskursen havner andre diskurser i skyggen. For eksempel *familielivsdiskursen*, som kanskje er der det burde foreligge et større fokus i dagens samfunn skal man bli mer likestilte. Hva bøkene velger å fokusere på påvirker elevenes syn på likestilling. Går bøkene frem på den måten at likestilling virker å være oppnådd, ja da vil elevene tro at likestilling ikke er noe man trenger å kjempe for lenger.

Det tredje forskningsspørsmålet er: Hvilke endringer er det fra lærebok til lærebok? Etter å ha sett på bøkene hver for seg har jeg sett på dem i sammenheng av hverandre, i form av en tidslinje for å kunne se endringer fra bok til bok. Jeg har sammenlignet dem i kronologisk rekkefølge, men også på tvers. For å få den konteksten man trenger i en kritisk diskursanalyse har jeg også satt bøkene inn i tiden de ble skrevet i for å se endringer basert på det. Det har vært store ulikheter i hvordan bøkene har presentert tema, som igjen betyr at det har vært store endringer fra bok til bok. De tidligere bøkene snakker ofte mer om likestilling, og nevner det blant annet eksplisitt med ord, kontra de to nyeste bøkene der begrepet likestilling ikke blir nevnt en eneste gang. Ved å se det i sammenheng med tiden bøkene er skrevet i forstår man godt det sosialkonstruktivistiske perspektivet som ligger til grunn, ettersom bøkene er sterkt preget av den kulturelle konteksten de er skrevet i.

Problemstillingen: *Hvilke forståelser av likestilling mellom kjønnene kommer til uttrykk i lærebøker i samfunnsfag på ungdomstrinnet?* Binder forskningsspørsmålene sammen. Gjennom forskningsspørsmålene har jeg allerede delvis gitt en løsning på problemstillingen. Som sagt er det kjønnslikestilling som først og fremst blir definert som likestilling. Over tid derimot ser man antydninger til en endring da den nyeste boken taler om både kjønn og innvandrere under samme tema som kan kobles til likestilling. Det peker sterkt i retning av at likestillingsbegrepet blir brukt i utvidet forstand, slik som den «nye» likestillings- og diskrimineringsloven også bruker begrepet.

Den største endringen er dog i hvor viktig eller uviktig likestilling virker i bøkene. De tidligere bøkene uttrykker viktigheten av å snakke om og kjempe for likestilling mellom kjønn, ved at de vier mer plass til å snakke om tema, eller faktisk skriver at det er viktig. Særlig boken som ble skrevet på 1970-tallet, midt i kvinnekampens hete, uttrykker dette. De nyere bøkene, spesielt de to nyeste fra 2015 og 2022 har ikke engang tatt seg bryet ved å nevne begrepet likestilling. Dette taler for det Røthing også finner i sin forskning om at likestilling i det norske samfunn later til å allerede være oppnådd (2011, p. 83). Det virker derfor som om disse to bøkene tar likestillingssituasjonen litt for gitt. Trass i at bærekraftig utvikling har fått mye plass i den nye læreplanen og at likestilling er en del av det.

Ingen av bøkene klarer å knytte likestilling opp mot bærekraftig utvikling, selv om det er en stor del av det. Og særlig i et globalt perspektiv er likestilling spesielt viktig. Ingen av bøkene tar for seg et globalt perspektiv på dette, og unnlater å nevne det i temaer som eksempelvis tar for seg fattigdom i andre deler av verden. Dette er særdeles interessant og kanskje det viktigste jeg gjennom denne analysen har funnet ut av, spesielt for min egen del som fremtidig lærer som skal lære de nye generasjonene om bærekraftig utvikling og likestilling lokalt, nasjonalt og internasjonalt.

6.1 Videre forskning

1960 til 2022 er et langt spenn, og jeg har kun sett på syv bøker i min analyse med hensyn til plass og tid. Det kunne absolutt vært interessant å sett på enda flere bøker i denne periode for å komme mer i dybden og for å se om det jeg har funnet ut i min analyse med mitt utvalg også ville vært tilsvarende med et bredere utvalg. I tillegg har det til de nyere bøkene kommet mange nettressurser som jeg i denne studien også har ekskludert med tanke på tid og plass, men det kunne også være inkludert i en annen studie.

Det som også hadde vært interessant hadde vært å sett mer på bærekraftig utvikling og dens plass i lærebøker og andre ressurser. Selv om dette ikke er noe nytt, men kom på 80-tallet, har det vært lite av det i utvalget mitt og likestilling har ikke ved en eneste

anledning blitt knyttet til bærekraftig utvikling. Men hadde man sett på nyere ressurser fra 2010 og oppover, og inkludert andre ressurser ville man gjerne funnet mer om dette. Det hadde vært interessant å se hva man faktisk finner da. Om likestilling faktisk blir knyttet til bærekraftig utvikling, eller om det også da er en mer glemt del av bærekraften.

Referanser/litteraturliste

- Anker, T. (2020). *Analyse i praksis: En håndbok for masterstudenter*. Cappelen Damm.
- Arnesen, M. (2023). Man skulle tro at likestillingen hadde kommet så langt at vi ikke lenger trengte å markere 8. mars. Dessverre er årets 8. mars fortsatt svært viktig. *Østlandets blad*. <https://www.oblad.no/man-skulle-tro-at-at-likestillingen-hadde-kommet-sa-langt-at-vi-ikke-lenger-trengte-a-markere-8-mars-dessverre-er-arets-8-mars-fortsatt-svart-viktig/o/5-68-1291653>
- Bakke, Å. K. A. (2023). Vi kan aldri slutte å kjempe for likestilling. *Helgelendingen*. <https://www.helg.no/vi-kan-aldri-slutte-a-kjempe-for-likestilling/o/5-24-843153>
- Befring, E. (2015). *Forskningsmetoder i utdanningsvitenskap*. Cappelen Damm.
- Berge, B., & Jessen, R. S. (2022). Pride. In *Store norske leksikon*.
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (1966). *Den samfunnskapte virkelighet*. Fagbokforlaget.
- Blikstad-Balas, M. (2014). Lærebokas hegemoni - et avsluttende kapittel? https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/44159/1/Blikstad-Balas%20C3%25A6rebokas%20hegemoni%20et%20avsluttet%20kapittel%20ownarc%20hive.pdf?fbclid=IwAR33I7hiZ2LchqTQIqkS6AO_KDc_pr8-tvY7b_uXbIA3O3YMkY0EZ-KH6oU
- Bredesen, O. (2004). *Nye gutter og jenter - en ny pedagogikk?* Cappelen Damm Akademisk.
- Bø, I. (2014). *Kjønnsblind, kjønnsnøytral eller kjønnsbevisst?* Universitetsforlaget.
- Christensen, C. A. R., Gjermundsen, A., & Holmboe, H. (1969). *Folk og samfunn før og nå*. Gyldendal.
- Lov om likestilling og forbud mot diskriminering, (2018). <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2017-06-16-51?q=likestilling>
- Eidal, J. (2020). *Fortellingen om oljeeventyret og medaljens bakside. Diskursen om olje i lærebøker i samfunnsfag på ungdomstrinnet fra 1976 til 2016* [Mastergradsavhandling Universitetet i Sørøst-Norge, USN Open Archive. https://openarchive.usn.no/usn-xmlui/handle/11250/2712521?fbclid=IwAR3WRkgbknSP_v3AmQe9CH-Kf9Ui_VerzNhrrdPnov4LOStXxdIM99udHjY
- Fairclough, N. (2003). *Analysing Discourse: Textual analysis for social research*. Routledge.
- Figved, P. B., Fossum, K., & Aarrestad, P. (1976). *Historie 3*. Cappelen.
- FN-sambandet. (28.10.2021). *Bærekraftig utvikling*. <https://www.fn.no/tema/fattigdom/baerekraftig-utvikling>
- FN-sambandet. (28.10.2021). *Bærekraftig utvikling*. Retrieved 20.10.2022 from <https://www.fn.no/tema/fattigdom/baerekraftig-utvikling>
- FN-sambandet. (18.05.2022). *Kvinner og likestilling*. <https://www.fn.no/tema/menneskerettigheter/kvinner-og-likestilling>
- FN-sambandet. *Likestilling - Indeks for skjevfordeling mellom kjønnene*. <https://www.fn.no/Statistikk/gii-likestilling>
- FN-sambandet. (03.02.2023). *Likestilling mellom kjønnene*. <https://www.fn.no/om-fn/fns-baerekraftsmaal/likestilling-mellom-kjoennene>
- Gilje, Ø., Ingulfsen, L., Dolonen, J. A., Furberg, A., Rasmussen, I., Kluge, A., Knain, E., Mørch, A., Naalsund, M., & Skarpaas, K. G. (2016). *Med ARK&APP. Bruk av læremidler og ressurser for læring på tvers av arbeidsformer*.

https://www.uv.uio.no/iped/forskning/prosjekter/ark-app/arkapp_syntese_endelig_til_trykk.pdf?fbclid=IwAR3wWlCQsOQmvnjtKR5af5b_cf4N3Ey944AiaJOsc_8Ltth1scEDLW6qAVO

- Halmøy, A. H., & Førland, J. (2021). Gjemte ansiktene i pride-paraden: - Det var viktig for oss å vise at vi ikke var til fare for noen. *NRK*. <https://www.nrk.no/norge/pride-i-norge--fra-da-til-na-1.15553725>
- Heidenreich, V., & Waage, K. B. (2022). *Relevans 10*. Gyldendal.
- Helgesen, R. (2019). *Skal vi skrote lærebøkene?* Norsk Lektorlag. Retrieved 04.03.23 from <https://www.norsklektorlag.no/nyheter/skal-vi-skrote-laerebokene/>
- Helland, T., & Ingvaldsen, B. (2015). *Nye makt og menneske*. Cappelen Damm.
- Hellerud, S. V., & Knutsen, K. (2008). *Historie. Samfunnsfag for ungdomstrinnet*. Aschehoug.
- Herz, M., & Johansson, T. (2013). *Poststrukturalism: Metodologi, teori, kritikk*. Liber AB.
- Holst, C. (2013). Likestilling. *Tidsskrift for kjønnsforskning*(37(2)), 191-198.
- Ikdahl, I., & Solhøy, S. H. (2019). Kjønnlikestilling. In: *Store norske leksikon*.
- Jarning, H., & Thune, T. (2023). Norsk utdanningshistorie. In *Store norske leksikon*.
- Johannessen, A., Tufte, P. A., & Kristoffersen, L. (2004). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode* (2 ed.). Abstrakt forlag.
- Johnsen, E. B. (1999). *Lærebokkunnskap: Innføring i sjanger og bruk*. Tano Aschehoug.
- Jordhus-Lier, D., & Stokke, K. (Eds.). (2017). *Samfunnsgeografi. En innføring*. Cappelen Damm.
- Kleven, T. A. (Ed.). (2011). *Innføring i pedagogisk forskningsmetode. En hjelp til kritisk tolkning og vurdering*. Fagbokforlaget.
- Knudsen, S. V., & Aamotsbakken, B. (Eds.). (2010). *Teoretiske tilnærminger til pedagogiske tekster*. Høyskoleforlaget AS.
- Koritzinsky, T. (2014). *Samfunnskunnskap: Fagdidaktisk innføring* (4 ed.). Universitetsforlaget.
- Koritzinsky, T. (2020). *Samfunnskunnskap: fagdidaktisk innføring* (5 ed.). Universitetsforlaget.
- Kulturdepartementet. (2020). Likestilling mellom kjønnene. <https://www.regjeringen.no/no/tema/likestilling-og-mangfold/likestilling-og-inkludering/likestilling-mellom-kjonna/id670481/?fbclid=IwAR01-BF8hyEy46yE8uXQk8rH-qiQPPcJJolliiWsz19s5dQdD2h2spreJz0>
- Kummeneje, E. (2016). *Bærekraftig utvikling i samfunnsfaget - en diskursanalyse av lærebøker på VG1-trinnet* [Mastergradsavhandling, Universitetet i Oslo, <https://www.duo.uio.no/handle/10852/52014?fbclid=IwAR01-BF8hyEy46yE8uXQk8rH-qiQPPcJJolliiWsz19s5dQdD2h2spreJz0>
- Kunnskapsdepartementet. (2013). *Læreplan i samfunnsfag SAF1-03*. Retrieved from <http://data.udir.no/kl06/SAF1-03.pdf?fbclid=IwAR1eWyeRCS7HoVbt22LADypvyWOMhXTXftCNpdbXaZQeRhNMbriac8rKc7E>
- Kunnskapsdepartementet. (2017a). *Overordnet del - verdier og prinsipper for grunnsopplæringen*. Udir Retrieved from <https://www.udir.no/lk20/overordnet-del/>
- Kunnskapsdepartementet. (2017b). *Overordnet del - verdier og prinsipper for grunnskoleopplæringen*. Fastsatt som forskrift ved kongelig resolusjon. Læreplanverket for Kunnskapsløftet 2020 Retrieved from <https://www.udir.no/lk20/overordnet-del/>

- Kunnskapsdepartementet. (2018). *Fornyer innholdet i skolen*. Retrieved from <https://www.regjeringen.no/no/dokumentarkiv/regjeringen-solberg/aktuelt-regjeringen-solberg/kd/pressemeldinger/2018/fornyer-innholdet-i-skolen/id2606028/?expand=factbox2606067&fbclid=IwAR0mq2sO1ZfdZR2r83nPrmab2la1rBF9KI0SfV9xOPV00kqA2VTIMHGPhmA>
- Kunnskapsdepartementet. (2019). *Læreplan i samfunnsfag (SAF01-04). Fastsatt som forskrift. Læreplanverket for Kunnskapsløftet 2020*. Retrieved from <https://www.udir.no/lk20/saf01-04>
- Kvinnesak. *NKFs historie*. Retrieved 20. mai from <https://kvinnesak.no/om/>
- Lorentzen, J., & Mühleisen, W. (Eds.). (2006). *Kjønnsforskning. En grunnbok*. Universitetsforlaget.
- Lønnå, E. (2003, 2019). *Den nye kvinnebevegelsen i 1970-årene*. Kvinnehistorie.no. <https://www.kvinnehistorie.no/artikkel/t-780>
- Lønnå, E. (2019). Stemmerett for kvinner i Norge. In *Store norske leksikon*.
- Lønnå, E. (2021). Kvinnebevegelsens historie. In *Store norske leksikon*.
- Meld. St. 7 (2015-2016). *Likestilling i praksis - Like muligheter for kvinner og menn*. Retrieved from <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-7-20152016/id2456562/>
- Mikkelsen, R., Sveen, A., Vatn, S. G., & Aastad, S. (1999). *Samfunnskunnskap 10. Verdier og valg*. Cappelen.
- NOU 2014: 7. (2014). *Elevenes læring i fremtidens skole. Et kunnskapsgrunnlag*. Retrieved from <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/NOU-2014-7/id766593/>
- NOU 2019: 19. (2019). *Jenterom, gutterom og mulighetsrom - Likestillingsutfordringer blant barn og unge*. Retrieved from <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2019-19/id2677658/>
- NRK. (2023, 06.03.2023). FN: -Likestilling er 300 år unna.
- Nyeng, F. (2012). *Nøkkelbegreper i forskningsmetode og vitenskapsteori*. Fagbokforlaget.
- Røthing, Å. (2004). Kjønn og seksualitet i grunnskolenes læreplaner: Historisk tilbakeblikk og aktuelle utfordringer. *Norsk Pedagogisk Tidsskrift*(88(5)), 356-368.
- Røthing, Å. (2011). 'De norske har det mer i seg ...' *Norsk kjønnslikestilling i skolen. Sosiologi i dag*(41(3-4)), 67-87.
- Røthing, Å. (2014). Kjønn og likestilling i skolens læreplaner. In J. H. Stray & L. Wittek (Eds.), *Pedagogikk - en grunnbok* (pp. 636-650). Cappelen Damm Akademisk.
- Røthing, Å., & Svendsen, S. H. B. (2009). *Seksualitet i skolen. Perspektiver på undervisning*. Cappelen Damm Akademisk.
- Røthing, Å., & Svendsen, S. H. B. (2011). *Sexuality in Norwegian Textbooks: Constructing and Controlling Ethnic Borders?* [Ethnic and Racial Studies]. Taylor & Francis.
- Sinnes, A. T., & Straume, I. S. (2017). Bærekraftig utvikling, tverrfaglighet og dybdelæring: fra big ideas til store spørsmål. *Acta Didactica Norge*(11(3)). <https://doi.org/https://doi.org/10.5617/adno.4698>
- Sjøberg, S. (2017). O-fagsyndromet. In M. Roos & J. L. Tønnesson (Eds.), *Sann opplysning? Naturvitenskap i nordiske offentligheter gjennom fire århundrer* (pp. 477-513). Cappelen Damm Akademisk.
- Sjøberg, S. (2022). O-fag. In *Store norske leksikon*.
- Skjelbred, D., & Aamotsbakken, B. (2010). *Lesing av fagtekster som grunnleggende ferdighet*. Novus.

- Skrede, J. (2017). *Kritisk diskursanalyse*. Cappelen Damm AS.
- Spesialpedagog, Lektor, & Kerim, E. (2009, 21.1.2009). Hvorfor alltid ny læreplan? *Bergens tidende*. <https://www.bt.no/btmeninger/kronikk/i/nL5MQ/hvorfor-alltid-ny-laereplan>
- Støren, L. A., Waagene, E., Arnesen, C. Å., & Hovdhaugen, E. (2010). "Likestilling er jo ikke lenger det helt store..." *Likestillingsarbeid i skolen 2009-2010* (Rapport 15/2010). <https://nifu.brage.unit.no/nifu-xmlui/bitstream/handle/11250/279129/NIFUrapport2010-15.pdf?sequence=1>
- Svaleryd, K. (2004). *Likeverd: En tanke - og handlingsbok for likestillingsarbeid med barn og unge*. Gyldendal akademisk.
- Sveen, A., & Aastad, S. (1988). *Maskiner og maktkamp*. Cappelen.
- Sætre, P. J. (2015). Vurdering av lærebøker. In R. Mikkelsen & P. J. Sætre (Eds.), *Geografididaktikk for klasserommet* (3. ed., pp. 139-159). Cappelen Damm AS.
- Teigen, M. (2006). Holdninger til likestilling - nye polariseringstendenser. *Sosiologisk tidsskrift*(14(3)), 254-275. https://www.idunn.no/doi/10.18261/ISSN1504-2928-2006-03-03?fbclid=IwAR1VMk55_eU7rituN9_k5aKANpt5a1WeUNayuW2VDwJ3XhQsGAXasluBo2s
- Thagaard, T. (2018). *Systematikk og innlevelse: en innføring i kvalitative metoder* (5 ed.). Fagbokforlaget.
- Tjora, A. (2019). Sosialkonstruktivisme. In *Store norske leksikon*.
- Tjora, A. (2020). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis* (3 ed.). Gyldendal.
- Women, B. a. T. L. (01.03.2022). *Nearly 2.4 Billion Women Globally Don't Have Same Economic Rights as Men*. <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2022/03/01/nearly-2-4-billion-women-globally-don-t-have-same-economic-rights-as-men#:~:text=Women%2C%20Business%20and%20the%20Law%202022%20measures%20laws,measurable%20benchmarks%20for%20global%20progress%20to%20ward%20gender%20equality>.
- Aa, L. I., & Neteland, R. (Eds.). (2020). *Master i norsk: metodeboka 1*. Universitetsforlaget.

Vedlegg

Oversikt over lærebøker i samfunnsfag på ungdomstrinnet utgitt i perioden 1964-2022. Oversikten er hentet fra Julie Eidal sin master oppgave (se kilder), og bygget videre på av meg.

Læreverk	Skrevet etter læreplan	Utgitt	Forfatter(e)	Forlag
Samfunnsfag 10 fra Cappelen Damm	Fagfornyelsen LK20	2022	Liv Bredahl, Erik Dehle, Haakon Larsen, Kristina Quintano, Christian Ranheim, Ingerid Salvesen & Solbjørg Øvretveit	Cappelen Damm
Relevans 10 samfunnsfag	LK20	2022	Vibeke Heidenreich & Kristine Borgaard Waage	Gyldendal
Samfunnsfag 9 fra Cappelen Damm	LK20	2021	Liv Bredahl, Erik Dehle, Ella Mæhlumshagen, Kristina Quintano, Christian Ranheim, Ingerid Salvesen & Solbjørg Øvretveit	Cappelen Damm
Relevans 9 samfunnsfag	LK20	2021	Vibeke Heidenreich, Bård Olav Weider &	Gyldendal

			Kristine Borgaard Waage	
Arena 9 samfunnsfag	LK20	2021	Synnøve Veinan Hellerud, Ida Kristine Molstad Johnsen, Silje Førland Erdal & Martin Westersjø	Aschehoug
Arena 10 samfunnsfag	LK20	2021	Synnøve Veinan Hellerud, Ida Kristine Molstad Johnsen, Olav Hove, Silje Førland Erdal & Martin Westersjø	Aschehoug
Samfunnsfag 8 fra Cappelen Damm	LK20	2020	Liv Bredahl, Erik Dehle, Svein Hammer, Robert Hansen, Sølve Kuraas Karlsen, Vilde Kaasen Krogslrud, Abderrahim Mokhtari, Ella Mæhlumshagen, Marie Samuelsen & Bår Stenvik	Cappelen Damm
Relevans 8 samfunnsfag	LK20	2020	Vibeke Heidenreich &	Gyldendal

			Marthe Johanne Moe	
Arena 8 samfunnsfag	LK20	2020	Silje Førland Erdal, Synnøve Veinan Hellerud, Olav Hove, Ida Kristine Molstad Johnsen & Martin Westersjø	Aschehoug
Nye Makt og Menneske. 10 Historie	Kunnskapsløftet 2013. Revidert av LK06.	2016	Bjørn Ingvaldsen & Ingunn Helene Kristensen	Cappelen Damm
Nye Makt og Menneske. 10 Samfunnskunnskap	LK06 (13)	2016	Tarjei Helland	Cappelen Damm
Nye Makt og Menneske. 10 Geografi	LK06 (13)	2016	Petter Haagensen & Jon Strindhaug	Cappelen Damm
Nye Makt og Menneske. 9 Historie	LK06 (13)	2015	Bjørn Ingvaldsen & Ingunn Helene Kristensen	Cappelen Damm
Nye Makt og Menneske. 9 Samfunnskunnskap	LK06 (13)	2015	Tarjei Helland & Bjørn Ingvaldsen	Cappelen Damm
Nye Makt og Menneske. 9 Geografi	LK06 (13)	2015	Petter Haagensen & Jon Strindhaug	Cappelen Damm
Nye Makt og Menneske. 8 Historie	LK06 (13)	2014	Bjørn Ingvaldsen & Ingunn Helene Kristensen	Cappelen Damm

Nye Makt og Menneske. 8 Samfunnskunnskap	LK06 (13)	2014	Tarjei Helland & Tone Aarre	Cappelen Damm
Nye Makt og Menneske. 8 Geografi	LK06 (13)	2014	Petter Haagensen & Jon Strindhaug	Cappelen Damm
Underveis. 10 Historie	Kunnskapsløftet 2006	2008	Harald Skjønberg	Gyldendal
Underveis. 10 Geografi	LK06	2008	Jon Birkenes & Unni Elisabeth Solberg Østensen	Gyldendal
Matriks. 10 Historie	LK06	2008	Ketil Knutsen & Synnøve Veinan Hellerud	Aschehoug
Matriks. 10 Samfunn	LK06	2008	Torgeir Holgersen & Ole G. Karlsen	Aschehoug
Matriks. 10 Geografi	LK06	2008	Torgeir Holgersen & Ole G. Karlsen	Aschehoug
Kosmos 10	LK06	2008	Jon Harald Nomedal & Ståle Bråthen	Fagbokforlaget
Matriks. 9 Historie	LK06	2007	Ketil Knutsen, Synnøve Veinan Hellerud & Sigrid Moen	Aschehoug
Matriks. 9 Samfunn	LK06	2007	Torgeir Holgersen & Ole G. Karlsen	Aschehoug

Matriks. 9 Geografi	LK06	2007	Torgeir Holgersen & Ole G. Karlsen	Aschehoug
Underveis. 9 Historie	LK06	2007	Harald Skjønberg	Gyldendal
Kosmos 9	LK06	2007	Jon Harald Nomedal & Ståle Bråthen	Fagbokforlaget
Underveis. 9 Geografi	LK06	2007	Jon Birkenes & Unni Elisabeth Solberg Østensen	Gyldendal
Kosmos 8	LK06	2006	Jon Harald Nomedal	Fagbokforlaget
Matriks. 8 Historie	LK06	2006	Synnøve Veinan Hellerud & Sigrid Moen	Aschehoug
Matriks. 8 Samfunn	LK06	2006	Torgeir Holgersen & Ole G. Karlsen	Aschehoug
Matriks. 8 Geografi	LK06	2006	Torgeir Holgersen & Ole G. Karlsen	Aschehoug
Underveis. Samfunnskunnskap 8-10	LK06	2006	May Merete Strand & Torill Strand	Gyldendal
Underveis. 8 Historie	LK06	2006	Harald Skjønberg	Gyldendal
Underveis. 8 Geografi	LK06	2006	Jon Birkenes & Unni Elisabeth Solberg Østensen	Gyldendal

Samfunn 8-10: Historie 10: Verden etter 1945	Reform 1997	1999	Asle Sveen & Svein Aastad	Cappelen
Samfunn 8-10: Samfunnskunnskap 10: Verdier og valg	L97	1999	Rolf Mikkelsen, Asle Sveen, Sissel Gråberg Vatn & Svein Aastad	Cappelen
Samfunn 8-10: Geografi 10: Verdens geografi	L97	1999	Jens Chr. Amundsen og Rolf Mikkelsen	Cappelen
Innblikk. 10 Historie	L97	1999	Erik Lund & Eivind Indresøvde	Aschehoug
Innblikk. 10 Samfunnskunnskap	L97	1999	Kari Blom & Stig Bjørshol	Aschehoug
Innblikk. 10 Geografi	L97	1999	Ole G. Karlsen	Aschehoug
Samfunn 8-10: Samfunnskunnskap 9: Det norske samfunnet	L97	1998	Rolf Mikkelsen, Asle Sveen, Sissel Gråberg vatn & Svein Aastad	Cappelen
Innblikk. 9 Historie	L97	1998	Erik Lund	Aschehoug
Innblikk. 9 Samfunnskunnskap	L97	1998	Kari Blom, Ingrid Vennerød & Stig Bjørshol	Aschehoug
Innblikk. 9 Geografi	L97	1998	Ole G. Karlsen	Aschehoug
Samfunn 8-10: Samfunnskunnskap:	L97	1997	Rolf Mikkelsen, Asle Sveen,	Cappelen

Ungdom og samfunn			Sissel Gråberg Vatn & Svein Aastad	
Samfunn 8-10: Historie 8: Revolusjoner og nasjonalisme	L97	1997	Asle Sveen & Svein Aastad	Cappelen
Samfunn 8-10: Historie 9: Verdenskrigenes tid	L97	1997	Asle Sveen & Svein Aastad	Cappelen
Grep om samfunn 8	L97	1997	Andreas Hompland & Ragnhild Lager	Det Norske Samlaget
Grep om historie 8	L97	1997	Harald Hansejordet	Det Norske Samlaget
Grep om geografi 8	L97	1997	Knut Dolve & Harald Hansejordet	Det Norske Samlaget
Innblikk. 8 Historie	L97	1997	Erik Lund	Aschehoug
Innblikk. 8 Samfunnskunnskap	L97	1997	Kari Blom, Jonas Christophersen & Ingrid Vennerød	Aschehoug
Innblikk. 8 Geografi	L97	1997	Ole G. Karlsen	Aschehoug
Samfunn 7-9: Samfunnskunnskap 3: Ung i verden	Mønsterplanen 1987. Revidert av M74	1989	Jens Amundsen, Rolf Mikkelsen, Asle Sveen, Sissel Gråberg Vatn & Svein Aastad	Cappelen

Samfunn 7-9: Historie 3: Inn i atomalderen	M87	1989	Asle Sveen & Svein Aastad	Cappelen
Samfunn 7-9: Geografi 3: En delt verden	M87	1989	Jens Amundsen & Rolf Mikkelsen	Cappelen
Samfunn 7-9: Geografi 2: Mennesket og ressursene	M87	1988	Jens Amundsen & Rolf Mikkelsen	Cappelen
Samfunn 7-9: Historie 2: Maskiner og maktkamp	M87	1988	Asle Sveen & Svein Aastad	Cappelen
Samfunn 7-9: Samfunnskunnskap 2: Ung i Norge	M87	1988	Jens Amundsen, Rolf Mikkelsen, Asle Sveen, Sissel Gråberg Vatn & Svein Aastad	Cappelen
Samfunn 7-9: Historie 1: Verden før industrisamfunnet	M87	1987	Asle Sveen & Svein Aastad	Cappelen
Samfunn 7-9: Geografi 1: Naturen og mennesket	M87	1987	Jens Amundsen & Rolf Mikkelsen	Cappelen
Samfunn 7-9: Samfunnskunnskap 1: Ungdom og samfunn	M87	1987	Jens Amundsen, Rolf Mikkelsen, Asle Sveen & Svein Aastad	Cappelen

Geografi 2 for ungdomsskolen: 8. skoleår	Mønsterplanen 1974	1977	Sjur Bø & Thorleif Storaas	Cappelen
Global – Geografi for ungdomsskolen. Emnebok: Truede minoriteter	M74	1977	Alf Isak Keskitalo, Nils Jernsletten, Harald Beyer Broch & Arne Martin Klausen	Gyldendal
SOL-serien: Geografi 3: Grunnbok for 9. skoleåret	M74	1976	Paul B. Figved, Kåre Fossum & Per Aarrestad	Cappelen
SOL-serien: Historie 3: Grunnbok for 9. skoleåret	M74	1976	Paul B. Figved, Kåre Fossum & Per Aarrestad	Cappelen
SOL-serien: Samfunnskunnskap 3: Grunnbok for 9. skoleåret	M74	1976	Paul B. Figved, Kåre Fossum & Per Aarrestad	Cappelen
Global – Geografi og historie for ungdomsskolen. Regionsbok: Norden	M74	1976	Svein Tornås	Gyldendal
Global – Geografi for ungdomsskolen. Regionsbok: India og landene omkring	M74	1975	Arne Martin Klausen	Gyldendal
Geografi 1 for ungdomsskolen: 7. skoleår	M74	1974	Sjur Bø & Thorleif Storaas	Cappelen

Global – Geografi for ungdomsskolen. Emnebok: Jordkloden	M74	1974	Jan Jonason & Erik Magnusson	Gyldendal
Global – Geografi for ungdomsskolen. Regionsbok: Vest- Europa og USA	M74	1974	Fritz Nilsen	Gyldendal
Global – Geografi for ungdomsskolen. Regionsbok: Latin- Amerika	M74	1973	Sven Wernström	Gyldendal
Global – Geografi for ungdomsskolen. Regionsbok: Afrika	M74	1973	Tore Linné Eriksen	Gyldendal
Folk og samfunn: før og nå. 9. skoleår	Normalplanen 1939	1970	Chr. A. R. Christensen, Arthur Gjermundsen & Haakon Holmboe	Gyldendal
Historie for 8.-9. skoleår i folkeskolen	N39	1969	Axel Coldevin	Aschehoug
Geografi 9: for ungdomsskolens 9. skoleår	N39	1969	Gunnar Jenshus	Damm
Folk og samfunn: før og nå. 8. skoleår	N39	1969	Chr. A. R. Christensen, Arthur Gjermundsen &	Gyldendal

			Haakon Holmboe	
Geografi 2 for ungdomsskolen: 8. skoleår	N39	1969	Sjur Bø og Thorleif Storaas	Cappelen
Folk og samfunn: før og nå. 7. skoleår	N39	1968	Thorleif Øisang	Gyldendal
Geografi 8: for ungdomsskolens 8. klasse	N39	1968	Gunnar Jenshus	Damm
Geografi 7: for ungdomsskolens 7. klasse	N39	1967	Gunnar Jenshus	Damm
Geografi 1 for ungdomsskolen: 7. skoleår	N39	1967	Sjur Bø & Thorleif Storaas	Cappelen
Geografi 3 for ungdomsskolen 9. skoleår	N39	1966	Sjur Bø & Thorleif Storaas	Cappelen
Historie for ungdomsskolen 9. skoleår	N39	1966	Jon Hilmo & Asbjørn Øverås	Aschehoug
Historie for 7.-9. skoleår i den niårige folkeskolen	N39	1965	Axel Coldevin	Aschehoug
Fedrelandet og verda: Norsk og allmenn historie for ungdomsskolen	N39	1965	Aksel Skretting	Olaf Norlis Forlag
Historie for ungdomsskolen 7. skoleår	N39	1964	Jon Hilmo & Asbjørn Øverås	Aschehoug

